

Megjelenik
minden csütörtökön

Szerkesztési szállás.

b.-farkasutca 16. sz. hova
a lap szellemi részét illető
közlemények czimzendők.

Kéziratok nem adatnak vissza.

ERDELYI PROTESTANS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

Kiadó-hivatal:

Stein János könyvkereske-
kedése, hová az előfizetési-
pénzek legcélszerűbben pos-
tautalvánnyal küldendők.

Előfizetési ár:

Egész évre 6 frt., félévre 3
frt., évnegyedre 1 frt 50 kr.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS LAPTULAJDONOS: Szász Domokos.

Tartalom: Keresztyénség és ujkori művelődés. 3. P. — A természeti népek kihalása. Theopold W. után B. S. (Folyt.) — Vidéki Élet: A v.-hunyard-zarandi egyházmegyéből. A tordosi papválasztás ügyében. Külföld. — Tárcza: Az ős ember eredete és vallása. Stapfer Eduárd nyomán B. S. (Folyt.) — Egyházi s iskolai hírek. — A szerkesztő postája.

Keresztyénség és ujkori művelődés.

Akadhatnak olyanok, kik a fennirt czimet látva, kételkedve rázzák fejüket: „Hogy hozható e két fogalom együvé? Nem-e megdönthetlen tény az, hogy a modern cultur-fejlődésben, egy a vallással és egyházzal ellenséges momentum lappang. Korunk rohamos haladása nem alkalmúl szolgál-e arra, hogy sokan az egyházzal, sőt a keresztyénséggel is meg-hasonuljanak? Szóval: a modern művelődés és a keresztyén szellem nem ellentétek-e?

Vizsgáljuk e kérdéseket kissé közelebről. Sok, a vallási életre kiszámíthatlan fontossággal bíró eredmény függ ezeknek megoldásától, de másfelől a protestans lelkész tudományos irányát, erkölcsi föladatát sem lehetne ennél helyesebb szempontból körvonalozni.

Korunk kulturális mozgalmainak két nagy és szent váltság-szava „szabadság“ és „humanitás.“ Szabadságot kívánunk polgári, szabadságot socialis, szabadságot politikai és szabadságot végre *vallási* téren. De a vallási szabadságra ép úgy mint a többiekre alkalmazható az az elv, hogy a népre nézve csak akkor áldás az, ha minden egyes önmagától tanulja ismerni és becsülni a szabadságnak értékét.

A kérdés most már tulajdonképpen az, hogy minő viszonyban áll e tendentiához maga a keresztyén szellem? s föltéve, hogy a haladás elve meg is követeli a vallásszabadságot, vajjon az egyházak, az organizált confessiók tünni fogják-e azt? Kétség-

kívül nem. Elég példánk van arra, hogy a különböző confessiók mennyit vétkeztek a tolerancia ellen, s talán egy vallás kebelében sem pusztított annyi gyűlölet, fanatizmus és visszavonás, mint épen a keresztyénségben. Ennek utóhatását ma is érezzük, hogy csak ama hires encyclicára hivatkozom, mely a catholicus egyház körében a szabad vizsgálódásnak gátot vetett. Mindezek daczára azonban ki merjük mondani, hogy a vallási szabadság és keresztyén szellem korántsem zárják ki egymást.

A protestans lelkésznek meg van az az előnye, hogy a keresztyénséget érdeklő nagy kérdések megítélésénél nincs egyes öröklött tételek és formulák tekintélyére utalva, de joga van, sőt kötelessége a keresztyénség ősforrásáig a szentírásig menni vissza. Itt pedig bőséges példát találunk arra nézve, hogy állításunkat támogathassuk. Krisztus oly tannal s vallásnézlettel lép föl, mely kortársai véleményével homlokegyenest ellenkezik, de ő nem törődik az uralkodó theologiai iránynyal s a hit- és lelkiismereti szabadság alapján állva nyilvánosan ad kifejezést elveinek és meggyőződéseinek. Másokat viszont ugyanazt hagyja tenni, s midőn az összegyűlt nép közül némelyeket erre, másokat amarra széledni lát, szomoruan s fájó szívvvel kérdi tanítványait: „Ti is el akartok menni?“, a távozókat pedig menni hagyja, a nélkül, hogy ajkáról szemrehányás vagy átok hangja kelne. Látnivaló tehát, hogy a vallás- és vélemény szabadság, mely korunk vezérelvei közé tartozik, nemhogy ellenkeznék Jézus szellemével, de de sőt azzal teljes összhangban áll.

A kulturfejlődés zászlójára irt második nagy jelszó a „humanitás.“ Nem ritkán hallani, hogy e szép erény századunk találománya; s igaz is, hogy mai napság a szeretet, jótékonyág és könyörület művei nagyobb mértékben találhatók fel, mint ko-

rábbi időkben. Ma már nyugdíj-alapokról, özvegyek, árvák ápolásáról, közkórházokról s különféle menhelyekről gondoskodunk, míg ezelőtt mind e szép intézmények vagy épen nem, vagy csak jóval csekélyebb mértékben voltak életbe léptetve s a társadalom ezer meg ezer nyomorultjai felségelésére sokkal kevesebb eszközökkel rendelkezett.

De vajjon ellenkeznek e minde törekvések Jézus szellemével? Nem ő maga volt-e az, kinek erkölcsstana mindeneknél előbb hirdeté a keresztyén szeretet és könyörület magasztos elveit? Nem ő adott-e példát a könyörülő samariitánusban arra, hogy szeressük Istent és felebarátunkat, mint önmagunkat? s hogy mindnyájan testvérek, egy atyának gyermekei vagyunk? Nem, a jelenkor cultur-törekvései nem ellenkezhetnek a keresztyénség szellemével.

S a mi a hitszabadság alapján kifejtett tudományos haladás s a humanismus magas vívmányai mellett még hiányzik nekünk, azt is megadja a keresztyén szellem, a megnyugvást, békét és vigaszt. Vannak titkok, melyekbe a tudomány csak behatol, de eredményeket létre hozni nem képes. E titkok az emberi szív, a kedélyi élet titkai. A Krisztus szelleme azonban itt is áldásosan működik, vigasztalja az önmagával meghasonlott bűnöst, fölemeli a csüggedőket, s hittel, reménnyel tölti el a földi élettől megválni készülő haldoklót.

Nincs az a mozzanat, társadalmi vagy kedélyi

életünkben, szívet emelő, kétségeket oszlató, melynek ő forrása ne a keresztyénség volna, közvetve, vagy közvetlenül; s még egyszer teljes meggyőződéssel ismételhettük, hogy a modern művelődést nem csak hogy nem gátolja, de sőt határozottan föltételezi, a mennyiben nélküle aligha jöttek volna létre mindazon áldásos intézmények, melyeket a sokszor oly ártatlanul, oly minden ok nélkül gyanúsított társadalmi fejlődésnek köszönhetünk.

ö. P.

A természeti népek kihalása.

(Folytatás.)

A mi az észak-amerikai indiánokat illeti, ezeknek sem ment jobban a dolgok. Ha oly szörnyű vandalismusnak nem is voltak kitéve a köztük uralgó angol szász faj részéről, de ez is, ámbár titokban s inkább diplomatiailag uton, ép úgy iparkodott a bennszülötteknek minden civilizációra irányuló törekvését aláásni s megbuktatni. Birtokjogaikat nem tartotta tiszteletben, s irigységgel nézte, ha valamely indián kitartó szorgalma által bizonyos társadalmi állásra birt vergődni. A szabad amerikai előtt egy színes bővű most is megvetésroméltó teremtmény, kinek sem emberi, sem polgári jogai nincsenek, s kit mindenki büntetlenül lábbal tiporhat, anélkül, hogy valaki ezért felelősségre vonná. Hogy a gyűlölt fajokat kipusztítsák titokban egymásra üsztik s háboruba keverik a különböző törzseket, hol aztán az elfogottak az indiánok szokása szerint irgalmatlanul felkonoztatnak. Pedig e nép, dacára némely vad tulajdonainak, sok szép vonással bír, s határo-

lánosabb, mélyebb vallási közöny, a tömegre lassu, ellenállhatlan befolyást gyakorol; többet tesz ez a vallás megdöntésére, mint a tudomány minden felfedezése, s kétségbevonhatatlan bizonyítéka annak, hogy a dogmák uralma végét járja.

Véleményünk szerint e nézet sok csalódást rejt magában. Megvagyunk győződve afelől, hogy a jövő nemzedékek bámulva fogják hallani, hogy voltak korunkban emberek, kik hihették azt, hogy a vallás lejártá magát, s a történelem által nyújtott tanúság dacára is állithatták, hogy az emberiség ellehet a vallásos hit nélkül. Miért utalna a vallás létezése az emberiség kezdetlegesebb álláspontjára? A vallásos hiedelmek az emberi lélek permanens szükségletei közé tartoznak. Az ember sohasem fog megszűnni szeretni, és sohasem fog megszűnni állítani, akár igaz van, akár nincs, hogy talált egy Istent a melylyel megoldja a jövő élet problémáját.

Létezik-e vallásos érzület az állatoknál? Állítják, hogy igen; hitték, hogy a kutyanál fölfedezhetik a vallásos félelmet vagy legalább azt, a mit vallásosságnak neveznek, egy vegyülékét az ismeretlen iránti félelemnek s a tisztelet amaz érzetének, melyet egy nálunknál hatalmasabb lény

TÁRCZA.

Az ősemler eredete és vallása.

(Folytatás.)

IV.

Vajjon inkább képes-e a transformismus kimagyarázni az embernél a vallásos érzés tényét? De mindenekelőtt igaz-e, hogy az ember vallásos állat? Ez avult meghatározás fennálhat-e ma is? A vallásos hiedelem existenciája nem oly értelemben veendő-e mint a mely az emberiségnek kezdetlegesebb álláspontjára mutat s a melylyel szakítani kell? A positivismus ezt erősíti. Szerinte: „az emberiségnek theologiai és metafysikai korszakai letűntek.“ Az észleleti, tapasztalati tudományoknak kell hogy az embert kielégítsék, és ki is elégítik. A hívők serge már csak egy jelentéktelen kisebbséget képez, s a napról-napra álta-

zo ttan hajlandó a civilizációra. Földeket mivel, városokat épít, de csak addig, míg az irigy telepítvényesek azokra is ráteszik kapzsi kezeiket. Az Egyesült-Államok politikájában félreismerhetetlen azon tendentia, hogy a bennszülöttek lassanként kipusztítsanak, vagy az állam határaitól kiszorítsanak. 1820-ban a New-York államban lakozó nagyobb részt keresztyén hitre tért indiánok kényszerítve lettek a Michigan tó tájékán telepedni le. Ünnepléses szerződés biztosította őket, hogy e vidéken ezentúl háborítatlanul fognak élni; s ime alig telt bele 10 év, a bevándorlók áramlata innen is pusztulni kényszeríté őket, minden szerződés, kérés, könyörgés daczára. A congressus ez operatióra $\frac{1}{2}$ millió dollárt szavazott meg, s nyeresége lett belőle 250 millió.

Darab időre aztán ismét elesenedesült minden. A szét szórt indiánokat reservatióra gyűjtötték újra össze. Ügy-nököket rendeltek melléjük, kik jogaikat s érdekeiket védjék. E helyett azonban sokan visszaélték hatalmukkal, s ujjabb időben ismét elkezdődtek a néptorlódások s az indiánoknak kifelé tolása mind nyugotra, mind kopárabb helyekre.

A közérzületnek, hogy ne mondjuk nemzeti tudalomnak, ez elnyomatása, reagentiájában mint elkeseredés, sor-suk feletti kétségbeesés nyilvánult, itálnak adták magukat, s a pálinka még sietteté végromlásukat. Pedig tény az, hogy egy időben határozottan ellenszegültek a pálinka bevitelének, mint a mely sok szerződésükben tiltva van. A szabad amerikaiak azonban magok túlmálták erőszakosan rájuk. Hallgassuk csak meg egy Rice-Lakei indián megható panaszát: „Öt falu, Alewik, Rice-Lake, Mud-Lake, Scogog és Credit mind az, mi a Michigaga-indiánokból megmaradt. Mentsetek meg fehér testvéreink, mentsetek meg! Soraink mindinkább ritkúlnak, s halálos ellenünk győze-

oszméje idéz fel bennünk. E szerint a kutya, mely remeg ura előtt s szereti őt, vallásos állat lenne. Hitték, hogy az erkölcsi érzés csiráját is fölfedezhetik ama társulási ösztönben, mely bizonyos majomfajokat az együttélésre kényszerít.

Nem akarjuk az ellenkezőt állítani, de itt két nagyon különböző állatról van szó, a kutyáról és majomról. Az elsőnél a vallásos, a másodikonál a morális érzést hiszik feltalálhatni. Nem vonjuk kétségbe e fölfedezéseket, csak azt kérjük, hogy egyesült e két érzés egy nap az emberben mint külön fajban? Erre még nem felelték meg. A kutya nem folytat csoportos életet és senkinek sem jutott még eszébe ez állatot az ember ősei közé számítani. Már pedig, ha az ember a majomtól származik le, csak társasnak és nem egyszersmind vallásosnak kell lennie, pedig lényegesen az.

Minő volt az ő ember vallása? Durva féltis-imádás volt-e, melyben az ember Istent mint a rosznak szerzőjét tekinti s rabszolgájává tenni akarja, vagy ama kezdetleges vallás volt-e az, melyet ma is vallanak bizonyos australian vad népségek, melyek megelőgszenek a titokteljes lények létezésének felületes hitével? Avagy csak a halottak

delmesen, pusztítva, dúlva nyomul elő nyugotra mind inkább! Fehér testvéreim! ha a meghalt Tschippewasok és Mohawkok lelkei, kiket tüzes vízzel ölték el, feljöhetnének az árnyak országából s tábort üthetnének a pálinkaárusok ajtaja előtt a sziklavárostól egész a nagy tavak forrásáig: városok és városkák megtelnének halvány vázakkal, melyek többé nem vörösek, hanem a kék lángtól elsápasztva vannak. Így hal el az ittas indián. Adjátok, oh adjátok vissza erdeinket, vadainkat. Mentsetek meg bennünket fehér testvéreink, egy haldokló nép könyörgő hozzátok. Olt-sátok ki a kék lángot, mely bennünk pusztít. Ti képesek vagytok arra!”

Igen, ők képesek lettek volna ezt tenni, de nem tettek. Az államnak érdekében állott e faj kiirtása s politikai számításának ellent semmi nem állhatott. Hatottak ugyan más természeti okok is közre e célja elérésében, de azok mindössze sem voltak oly káros befolyásnak, mint ez egy körülmény. Korai házasságok, erkölcstelenség, a nők alárendelt helyzete, a betegek föl nem vévése, kegyetlen és irtó háboruk egymásköz stb. más vad népeknek is jellemző sajátságai közé tartoznak, mindez azonban nem elég még, hogy valamely népet a végkihalás szélére juttasson. Már pedig tény az, hogy a fölfedezés alkalmával ott talált 10 millió őslakos közül ma már alig maradt fenn pár 100,000. 260 törzs közül 96 létezik még, melyek nagy része kevés családból, némelyik pedig csak egyesekből áll. Egy hajdan nagy és hatalmas népnek utolsó sarjadéka ma egy nő, ki annak nyelvén beszélni tud.

De hagyjuk e halotti mezőt már, s tekintsünk kissé Áfrikába át a négerrekhez. Hasonló durva erkölcsi viszonyok daczára is, itt már sokkal vidámabb kép tárul szemünk elé, mit jórészt az európaiak szelidebb bánásmódjának tulajdoníthatunk. Még kell vallanunk azonban, hogy

tiszteletéből állott? Senki sem tudja, de annyi bizonyos, hogy a történelemelőtti ember hitt az öröklétben. A gond, mellyel halottjait eltemeté, a tisztelet, mellyel azoknak sírjait környezé, s melynek következtében e sírok napjainkig is fönmaradhattak, az elővigyázat, mellyel élt midőn a halott mellé raká fegyvereit a vágott sílaxet, ékszereket és táplálékot; mindez azt bizonyítja, hogy előtte a halál nem volt megsemmisülés, s hogy hitt a jövő életben.

Néhány év előtt a Dordogne kerületben a Vezère mellett fölfedezték maradványait néhány troglodytának, ez óriás növéssü embereknek a kőkorszakból, kik barlangokban laktak s az irámszarvasnak sőt mammothnak is kortársai voltak. Ama csodás tény észlelték itt, hogy bizonyos csontok, például a sípcsont (tibia) el voltak lapulva, mint a gorillánál, holott a koponya ép oly kifejlett, ép oly nagy volt, mint egy mai civilisált emberé. A grotta bejáratánál, hová az emberek temetve voltak, a gyászszertartás nyomai valónak észrevehető; csontjaik mellé amuletteket, talismánokat halmoztak rakásra, úgy hogy a vallásos babona nyomai félreismerhetőnek voltak. Az a tévedés pedig, melyet vallásos babonának neveznek bizonyítja, hogy az ember nem lehet el a nélkül, hogy a láthatatlanban higgyen.

geografiai helyzetök is sokkal előnyösebb a vörösbőrűeknél. Afrika általában compactabb földrészt képez, kevesebb öböllel s hajókázható folyammal. Észak felől védbástya gyanánt szolgál a Sahara, délről pedig a Karoo és Kalahari sivatag; partjai legnagyobb mértékben egészségtelenek. Mindezek elősegítették azon körülményt, hogy e népségek idegen befolyástól mentve maradjanak, s saját természeti hajlamok alapján fejtsék ki magokból a cultur-képesség ama csiráját, melyet az európai reformok elsietett, időszertlen pressiv-methodusa csak elfojtani vala hivatva. Ha az európaiak egyes fort-ok helyett kiterjedt gyarmatokat alapíthattak volna itt is, mint Amerikában, ugy valószínűleg a négerék is az indiánok sorsára jutnak vala; így azonban csak a continens déli része a Captok van elzárva előlük, mint egyedüli egészséges vidék, hol az európaiak huzamosabb ideig veszély nélkül tartózkodhatnak.

Az e földet lakó 17 hottentota törzset kezdetben a portugallok, azután a hollandok kezdték pusztítani. 150 évig folyt az irtó háboru e szegény emberek ellen. Külön commandók voltak e célra szervezve, melyek végtelen kegyetlenséggel munkálkodtak mindaddig, míg az angolok bejövetele ennek véget nem vetett. A hollandiaknak azonban ez nem volt nyökre s kiköltözködve e gyarmatból megalapították az Orange szabad államot s a Transvali köztársaságot, hol tovább folytatták kegyetlenségeiket. Livingstonnál olvashatjuk, hogy bántak el a Betschuanokkal is. Azt ugyan nem állítjuk, hogy mind-e népségek valami ártatlan szelid angyalok lettek volna; ellenkezőleg sok kárt és nyugtalanságot okoztak az európaiaknak. Mindazonáltal jogunk van az utóbbiakra szigorúbb mértéket alkalmazni, mert ne feledjük, hogy amazok életükért és szabadságukért küzdöttek, emezeket pedig csupán a birvagy és vér-

A tudománynak határai vannak, melyeket az maga át nem léphet, de az embernek szüksége van rá, hogy a határon túllépjen, ezért tévedés a positivisták részéről azt hinni, hogy az ember nélkülözhetné valaha sorsa problémájának megoldását, mely megoldás csak a kedélyt és öntudatot kielégítő vallásos hit által érhető el.

V.

Hátra van még egy utolsó tényre utalnunk, mely szerintünk még mélyebbre fogja ásni az ember és állat közt tátongó örvényt, sőt mondhatnók teljesen áthidalhatlanná teszi.

Csupán az ember képes a haladásra, minden teremtetett lények között egyedül ő tökéletesülhető. Az újabb vad-törzsek élete pontos tanulmányozás alá volt vetve, s e tanulmányozásnak roppant hordereje abban áll, hogy pontosan kimutatja, milyeneknek kellett lenni őseinknek. Többben ezek közül nem emelkedtek még fölül a kőkorszakon, s némely népségek borzasztó alacsony fokon állanak. Ide számítják a Fidschi szigetek lakóit, a Papuakat, az Andaman szigetek lakóit, a Buschmanokat, a Fuégianokat.

Ez utóbbiakra nézve, kik Dél-Amerikában a Tüzföldet

szomj hajtotta kegyetlenkedéseikben, melyeket a humanismus és civilizatio nevében követtek el.

Igy történt aztán az, hogy a Capföld őslakóiból már csak egy szegény korcsfaj az, mi megmaradt. Tiszta hottentoták itt már nincsenek. És valljuk be őszintén, ezek kipusztulása is az európaiakat terheli felelősséggel. Mert egyáltalában nem áll az a gyakran hangoztatott vélemény, hogy e nép a négeréknél kevesebb életképességgel bírna s azért van kihaltban. A hottentoták élet- és culturhajlama bizonyos, ha nem is utánoztak mindent vakon, mit az európaiaktól láttak. Mert meg kell gondolnunk, mielőtt rólu-k ítéletet mondanánk, hogy a köztünk felnövő nemzedéket, saját gyermekeinket fölnevelni is mily nagy fáradságba kerül; hát még ott, a hol ez a cultura nem is valami tetszetős, rokonszenves alakban mosolyog, hanem első fellépésével is eltaszit, visszariaszt, mint azt e szegény emberek példájából láthatjuk. Egyedül a sokak által lenézett, műveltség-történelmi szempontból azonban annyira fontos missioknak köszönhetünk e téren valamit. Ez intézményre 7 millió tallér fordítatik évenként s több ezer missionarius, még több benszülött segéddel áll folytonos munkában. A megkeresztelték száma egy millió, a missio befolyása alatt állóké még több. A Polynesiak, ugy szólva nekik köszönhetik megmaradásukat; a hottentotáknak s némely amerikai törzsnek ők nyújtottak alkalmat a cultura vonzóbb oldalával is megismerkedni; s hogy mindez a kormányoknak annyiszor felhívott segédelme nélkül is megtörtént, azon valóban bámulni lehet. Hiszen tény az, hogy a Capföldön 1737-ben működni kezdett missiót, midőn már gyümölcseit meghozandó lett volna, a gyarmatigazgatóság elűzte s a megszakadt munkásságot csak 1792-ben folytathatták ujra, még pedig oly fényes eredménnyel, mely mindazok állítását meghazudtolá, kik e fajt

lakják idézzük tanúságul Darwint magát, ki őket meglátogatta. „E szerencsétlenek, beszéli ő, kicsiny termetűek valának, utálatos arcuk fehér festékkal volt boritva, bőrük piszkos, zsiros, hajok gondozatlan, hangjuk egyenetlen s taglejtéseik erőszakosok és méltóság nélküliek valának. Ha ily embereket látunk alig hihetjük el, hogy hozzánk hasonló teremtmények, s ugyanazon világot lakják, melyet mi... Az éjet meztelenül egymásba bujva töltik mint az állatok, s a lágy földön fekszenek, alig védve az éghajlat viharai és zivatarai ellen. Ha véletlenül egy fókát megölnek, vagy egy csethálnak félig-rothadt lebegő hulláját észreveszik, az lakomájok... Gyakran az éhség is uralkodik köztük, minek közvetlen következménye a cannibalismus és vérgyilkosság.“

Imé ezek bizonyára az emberek utolsói. Azonban teljességgel nincs behozható, hogy ez emberek mindig a lealjasodásnak és sülyedésnek e fokán éltek volna. Igen élesen elműleg jegyezték meg, hogy ez alsóbb rendű népségek mindig a nagy száraz földek széleit foglalják el. E fontos körülmény arra látszik mutatni, hogy a hódítás alkalmával szórattak szét, de máskülönbben hajdan boldog, most pedig birtokaiktól megfosztott népek maradványai. Legyőzötve, üldözötve, vadállati állapotra jutva, e szerencsétlenek lassan-

minden áron culturképtelennek akarták nyilvánítani. Vogt szerint épen ellenkezőleg áll a dolog, mert a néger gyerekek az iskolában nem hogy a fehérek mögött állanak, de sőt azokat akarhányszor felülmulják gyors felfogásban és tanulékonyágban.

Még erősebb bizonyítékokat szolgáltat állításainkhoz *Ázsia*. Ki állítaná ugyanis, hogy a mongol faj civilizálhatatlan? És mégis Atlassof óta, ki Kamcsatkát 1699-ben fölfedezte, egész 1731-ig e félsziget népessége folytonos zaklatásoknak volt kitéve. Ennek, és az 1760-ban pusztító ragálynak eredménye az lett, hogy 1780-ban már Kamcsatka a kurili szigetekkel együtt alig számított 3000 lakost. Ma már talán egy sem volna található a tiszta ősi kamcsadálókból, valamint az aleutákból sem, kik az előbbiekkal ugyanegy sorsban részesültek. Pálinka-ivás és fajtalanság itt is sokban elősegítette a pusztulást.

Egyébiránt egész Szibériában veszendőben van az ősi lakosság, a hol csak az oroszokkal érintkezésbe jött, amár a hol ezeket megtelepülni látja, ott ösztönszerűleg visszahúzódik. Nagy hátrányára van némely szibériai törzsnek az, hogy fanaticus mohamedán s így már hiténél fogva visszatartja magát az idegenektől. Továbbá házasságaik is, melyek rendesen korán s vérrokonság szerint kötöttek, ép ezért gyümölcstelenek. Igen veszélyes hatással van az erkölcsi tudatra némely népnél bizonyos sötét fatalismus, melyet a nyomor s viszontagságos mult öntött beléjük. Így például a Tara-Tatárok magok érzik hanyatlásukat s teljesen lemondtak jövőjükről, önbizalmukat veszítve. Azt hiszik, hogy minden szerencsétlenségük egy fejedelmük átka következtében érte őket. Ugyane hiedelem, az Uj-Hollandiak egy törzsnél azt eredményezte, hogy többé nem nevelt fel gyermekeket. Világos azonban, hogy

ként alászüedtek. Törzseik tehát nem a társadalmi fokozatot még el nem ért emberekből képződtek, hanem ellenkezőleg olyanokból, kik azt már némileg meghaladva ismét visszaestek. Nem tudjuk mért volnának e tények a végzetes evolutio s a szükségszerű transformismus elvei szerint lehetetlenek. Sokan azt hiszik, hogy a haladás végzettszerűleg benne rejlik az emberben, s hogy ez mindig előre tör, kivéve néhány alsóbb rendű népfajt, mely vesztég marad. De a történelem nem azt bizonyítja-e, hogy a haladás e törvényének is az ember oka, s kénye-kedve szerint módosítja vagy sérti meg? Nincs az emberi nemben végzettszerű haladás; haladhat a világoosság felé, de hátrálhat is a sötétségbe. Némely fajok emelkednek, mások süllyednek. Sokat határoznak itt a külső okok, a nemzetek és egyének akarata. Igazán megvallva nincs haladás törvénye, a törvény szó szoros értelmében. A haladás, melyet az emberiség tesz, nem a természeti haladás mása.

(Folytatása következik.)

e pessimismusnak is a létfeltételek direct vagy indirect megrablása az okozója.

Szibéria lakóin kívül Ázsiában még egy csoport kisebb népségeket találhatunk többé-kevésbbé kihálóban, de ezeknek története sokkal nagyobb homályban van még, semhogy azon okokra határozottan rámutathatnánk, melyek itt főtényezőkként szerepeltek. Ilyenek Chinában a Miaotsék és Lilók, Formosa szigetén a Sangfanok. A philippini szigeteken a Papuák és Taganak. Hátsó- és Elő-indiában a Karénák és Kolhok stb.

Érdekes összehasonlításra nyílnék alkalom, ha te-rünk engedné, Europa, Ázsia és Áfrikában a történelmi és jelenkor között, a népek kiveszését illetőleg. Mily egészen másképp áll a dolog az ó- és középkor germán törzseinél. Közülök is sokan enyésztek el nyomtalanul minden remény nélkül, s ime pár évtized mulva friss erővel támadtak újra fel. A modern természeti népeknél már nem találunk ily reproductiv erőre, még a legerőteljesebbeknél: az észak-amerikai indiánoknál sem. A mi a földmivelő elődöknek ily életfrisseséget adott, az a házasság szentsége volt s a nők tiszteletben tartása, mit a mai természeti népeknél nem tapasztalhatunk. Gyermekegyilkosság, a nők alárendelt társadalmi helyzete, complicált nemi viszonyaik s a soknejűség egyaránt nem engedik. Ez utóbbi intézmény szakértői nyilatkozatok szerint, éppen nem alkalmas a népszaporodásra, mint hinné az ember.

(Folytatása következik.)

VIDÉKI ÉLETT.

A v.-hunyad-zarándi egyházmegyéből.

A tordosi papvadásztás ügyében.

Algyógy, 1877. jul. 26.

T. szerkesztő úr! A tordosi papságra candidáló bizottságnak folyó év és hó 9-én Piskiben tartot üléséről fölvetett jegyzőkönyv, egyházmegyei főgondnok gróf Kún Kocsárd úr ő méltóságához Algyógyra érkezett julius 19-én, hogy azt a méltóságos gróf úr is, mint egyik bizottsági tag aláírja. A gróf úr kegyéből én is olvasám a jegyzőkönyvet, melynek utolsó pontja nem épen hízkelődőleg emlékezik meg egyházamról és rólam, mint ennek lelkészéről. Én részemről csak a candidáló bizottság elnökével akartam közölni a valódi tényállást; de gróf főgondnok úr ő méltósága határozottan felszólított, hogy a megtámadásra nyilvánosan felelni el ne mulasszam. Kérem is tisztelt szerkesztő úr! méltóztasson soraimnak becses lapjában tért engedni.

A jegyzőkönyv vádoló pontja v.-hunyadi ev. ref. lelkes tiszteletes Gál Sámuel úrnak, mint bizottsági elnöknek, feleletét tartalmazza, egyházmegyei főgondnok gróf Kún Kocsárd úr jegyzőkönyvre vétetni kívánt azon megjegyzésére, hogy: tudomása szerint a gyógyi ref. egyház papi fizetése megüti a 600 frtot, s nevezett egyház mégis csak negyed osztályunak lévén fölvéve, ebben esperesi mulasztást lát.

A feleletnek lényege ez: a miről a nagytiszteletű esperes úrnak hivatalos tudomása volt, azt az 1872-ben készült papi fizetések kimutatásá be is vezette, mit bizonyít az, hogy a gyógyi papi fizetés jelenlegi kimutatásában 100 frt. szaporodás látható, mely szaporodás a gróf. Kún Kocsárd úr ő méltósága által a gyógyi ref. papi fizetés növelésére a múlt évben nagylelkűen tett 2000 forintos alapítványnak kamatja.

Felhozva van a feleletben, hogy ha esperesi mulasztás lenne, az a mostani nagytiszteletű esperes úrnak hivatalbeli elődjét terhelné, de az se hihető, mert az egyházmegyei gyűlések jegyzőkönyvében semmi nyoma sem látszik, hogy a gyógyi ref. egyház részéről papi fizetés növekedése jelentett volna bé. S különben is törvények értelmében a bejelentésnek az egyházmegyei vizsgáló bizottság előtt kell történni, a mi pedig nem történt. E szerint hát ha mulasztási hiba van, az mást nem terhelhet mint az egyházközséget s jelesen annak lelkészét, ki az egyházi törvények nemtudásával védelmezni nincsen jogosítva.

Eddig a felelet. S most már kérem a tisztelt olvasót, méltóztasson az én feleletemet is végig olvasni!

A nagytiszteletű esperes úr többet tett mint mivel tartozott; mert egy jóakaró levelében figyelmeztetett, hogy ha újból is folyamodni akarok a másod ízben köröztetett tordosi papságra: folyamodásomat újból adjam bé. Én, a figyelmeztetést megköszönve, folyamodásomat bé is adtam. Sokan azt akarják velem elhitetni, hogy ezen esperesi figyelmeztetés éppen porhintés volt az én szemeimbe, hogy későbbre ne láthassam a nagytiszteletű esperes úr előre kiszámított s már czólra is vezetett terveinek, kijelöltethetéselem elébe csöndben szótt hálóját. De én ezt — jó lélekkel mondom — ma se hiszem. De másfelől azon véleményemnek se kések kijelentésével, hogy akkor tartozom vala — nem magam, hanem mások nézete szerint — nagy köszönettel az esperes úrnak, ha arra figyelmeztet vala, hogy a gyógyi ref. egyház csak negyed vagy harmad osztályúnak van felvéve; mert ekkor alkalmunk lett volna a valódi tényállást — hogy a gyógyi ref. egyház 600 forinton felül fizet papjainak — földeríteni, és alkalmam lett volna, különösen nekem — ha már más mód nem lett volna idejében visszalépni s megkímélni magamat az elutasítás nem fölemelő érzésétől. Valóban egy kissé furcsának tetszhetik mások előtt — előttem nem, mert én tudom, hogy ez csak elkerülte a a nagytiszteletű esperes úr figyelmét — hogy épen maga az esperes úr hiv föl, hogy adjam be folyamodásomat, akkor mikor tudva állott az esperes úr előtt, hogy törvények értelmében nem vagyok erre jogosítva. Mert én nem tudom föltenni egy előljárásmról azon gyöngédtelen eljárást, hogy azon egyénnek kit szomjuhozni hisz, ajkaihoz vízzel telt poharat tartson egyik kezével s épen inni akarás pillanatában összezuzza azt a másik kezével. Ezt nem tudom föltenni e nagytiszteletű esperes úrról, nem tudom föltenni Barthá Lajos barátomról s még tán vetélytársamról se.

A gyógyi ref. egyház papi fizetése, az 1772-ben általam az egész egyházmegye összes egyházairól készített pa-

pi fizetések kimutatásában látható öszvegen kívül, a következőkkel szaporodott

1. úrbéri kárpótlási összeg jött 1060 frt. tőke, melynek évi kamatja 53 frt.

2. Özvegy Lészay Antalné halálával a néhai gróf Kún Zsigmond úr által tett vég hagyomány életbe lépven, a gyógyi ref. egyház javára hagyott 6000 váltó forintnak hat százalékos kamatjából jön évenként papi fizetésre 84 frt.

3. Gróf Kún Kocsárd úrnak múlt évben tett 2000 forintos alapítványából, évenként 100 frt. összesen 237 frt.

Ezen öszvegből a 3-ik pont alatti 100 frt. tiszteletes Gál collega úr nyilatkozata szerint, föl van véve mint szaporodás; de nincs föl véve az 1-ső és 2-ik pont alatti 137 frt. Pedig gróf Kún Kocsárd úr ő mltga mint egyházbéli főgondnok és én, azonnal bejelentettük ezen két tételt is 1873-ban, a mint folyókká lettek. Bejelentettük — nem az egyházmegyei vizsgáló bizottságnak — mert visitationális bizottság nem járt Gyógyon 1870 óta, hanem néhai n. t. esperes Dáné István úrnak. S mi, megtéve kötelességünket, meg voltunk győződve, hogy a papi fizetések kimutatási jegyzőkönyvébe a szaporodás bevezetve van. Erre azt mondja tiszteletes Gál collega úr, hogy a jegyzőkönyvben semmi nyoma a bejelentésnek. Jaj, tisztelt collega úr! nem volt ott nyoma a marosmenti egyház javára papi fizetés czimén néhai gróf Gyulai Lajos úr ő méltósága által vég hagyományozott 10,000 frt. úrbéri papir egy évi kamatjának se; pedig azt a gróf Vass comtessek részéről, gróf Kún Kocsárd úr ő méltósága valósággal befizette volt, néhai esperes Dáné István úrnak. S e miatt gróf Kún Kocsárd úr ő méltósága keserű zaklatásoknak volt kitéve nagytiszteletű esperes Bartha Lajos úr részéről mindaddig, míg a jól eltett nyugtát a mltgs. gróf úr előkerítette. — S ha ily fontos tétel is mint a befizetett 500 forint — nyomtalanul maradt, hogy ne maradhatott volna nyom nélkül a gyógyi szegény papi fizetésnek 137 frttal lett szaporodása is?!

Az igaz, hogy törvényeink értelmében az egyházmegyei vizsgáló bizottság előtt kell vala bejelentenünk; de ha — mint fönnebb is mondom — 1870 óta nem volt Gyógyon visitatio: kinek jelenthettük volna bé illetékesebbnek, mint a néhai n. t. esperes úrnak. Az is igaz, hogy a múlt 1876-ik év tavaszán, kérdezősködő tudósítást vettem a nagytiszteletű vizsgáló bizottságtól, N. Rápoltról, hogy: holnap az az más nap, jöhet-e Gyógyra? Én azonnal feleltem a valóság szerint, hogy sem főgondnok gróf Kún Kocsárd úr ő mltga, sem számadó gondnok tekintetes Berivó György úr, nincsenek honn; azonban örvendeni fogok, ha csekély személyemet megtisztelik becses megjelenésökkel. Maig is sajnálom, hogy nem lehetett szerencsém! Az se tagadható, hogy a múlt év késő őszén és ez év tavaszán, tudósítást vettünk a n. t. esperes úrtól, hogy ekkor és ekkor, ide és ide ki száll a vizsgáló bizottság. Járt is a vidéken, de Gyógyon nem vala szerencsénk tisztelhetni. Tiszteletes Gál collega úr hivatkozik is feleletében rá, hogy Gyógy körében jár a visitatio s miért nem mentünk oda. Természetesen főgondnok, számadó gondnok és presbiter urakkal együtt s

fel tarisnyálva. De ezen nyilatkozatát nem vehetvén komoly-
nak, nem is fejtetem, hogy mi lehetne következése, ha
minden megállított terv nélkül kezdenénk ez óhajta-
sításához.

Tiszteletes Gál kolléga úr, feleletét megkoronázandó,
nekem ront, elfelejtve, hogy én ott se vagyok s hogy tulaj-
donképpen nem nekem, hanem az egyházmegyei főgondnok
úr ő méltóságának felel, azt sújtja fejemhez, hogy nem va-
gyok jogosítva védekezni az egyházi törvények nem tudásá-
val. De kérem tisztelt kolléga úr! hát igazán beszélt velem
Piskében a tordosi papi candidationális gyűlésen? Hát
mondottam-e én, hogy nem tudom a kérdés alatti tárgyra
vonatköző törvényt? Én, ki akkor Gyógyon voltam, véde-
kezhettem-e Piskében bárminő megtámadások ellen? Lám
tisztelt kolléga úr! az ilyen keresve-keresett argumentumok,
mit se bizonyítanak használók mellett.

S még csak egy nyilatkozat és egy köszönet mondás
elolvasására kérek türelmet.

A nyilatkozat nem az enyim, hanem egyh.-megyei fő-
gondnok gróf Kún Kocsárd úr ő méltóságáé, és ez a kö-
vetkező: ha bármely egyház lelkesével történt volna a fen-
nebbi eset miatt az elutasítás, a candidatio megsemmisi-
tését kérné; de így hallgat, nehogy személy-kérdést csinál-
janak belőle.

A köszönet mondás az enyim s mindenkinek szól, ki
a tordosi papságra történt kijelölés alkalmával vagy azelőtt,
hallgatással, szóval, vagy tettel, titkon avagy nyilván, segít-
ségemre volt, még csak gondolatát is távol tarthatni annak,
hogy Gyógytól és nagyon tisztelt hallgatóimtól talán meg
fognék válni; mert őszinte lélekkel mondhatom, hogy gyó-
gyi életem csendessége, megelégedése és számomra nyújtott
s még ezután is nyújtani reményelt szellemi tápláléka, még
a tordosi papsággal is csak szűkös lenne kárpótólva. Al-
gyógyon, 1877. július 25-én.

Jakab Móza,
algyógyi ev. ref. pap.

K Ü L F Ö L D.

Anglia.

(Evangelizáló társaság.)

Az angol evangelizáló társaság, mely London evange-
lizálása czéljából alakult, Anglia minden részére kiterjedt
immár. Londoni összejövetelöken 2000 hallgató vesz részt.
A múlt évben 160 ágenssel működött, melyek közül 96 ön-
kéntes és fizetetlen volt. 9987 összejövetel tartatott, s a
a költség 213,500 frankra rugott.

(Állam és egyház.)

A skóciai szabad egyház egy ugynevezett disestab-
lishment bizottmányt nevezett ki, melynek feladata volna, az
államtól a hivatalos egyház szabad lábra helyezettetését kérni.

E kérdés fontos anyagi érdekeket érint. A nemzeti
egyház Skóciában a protestans népességnek csak egy har-

madát számítja sorai közé; ennek daczára mindazon java-
dalmakat megtartotta, melyekkel akkor bírt, mikor az ösz-
szes skóciai protestansokat magában egyesítette. A dissi-
densek, kik ma separálni akarnak, egyszersmind részöket is
követelik. Tisztában vannak ugyan azon nehézségekkel, me-
lyekbe ütköznek s azon ellenállással, melylyel találkozni fog-
nak, mindazonáltal az egyház és állam különválasztásának
eszméje Skóciában oly nagymérvű haladást tett, hogy a
közvélemény is határozottan ez értelemben nyilatkozik s ez
bátorítja főleg az egyházat is igénykeresetében.

(Nyomdász-ünnepély.)

Caxton Vilmos négyszázados ünnepélyének alkalmával
nyitották meg Londonban a South-Kensington muzeum csar-
nokait, hol azon sajtók, újságok, könyvek és arcképek gyűj-
teménye van kiállítva, melyeknek a nyomdászat történeté-
ben fontosabb szerep jutott. Gladstone egy hosszas dicsbe-
szédet tartott azon hires nyomdász emlékére, kinek Anglia
a typographiát köszönheti. Beszédét végezve Gladstone a
hallgatóságnak egy az oxfordi egyetem czimerével diszitett
kis bibliát mutatott fel, mely a modern könyvnyomtatás
diadaljeléül tekinthető. „Tizenhat órával ezelőtt, mondá
Gladstone, e könyv elemei még nem voltak összeállítva, sem
kinyomva, sem összefogva, sem bekötve nem volt még. S
mielőtt az oxfordi egyetem órája éjfelet ütött a könyv ki-
nyomtatva s nekünk elküldve lett négy más példánnyal együtt,
melyeknek egyike az itt időző braziliai császár ő fenségé-
nek ajánlatott fel.“ A muzeum csarnokait betöltő néptö-
meg tetszés-zaja közt köszöntött Gladstone egy poharat
Nagy-Britannia és a continens nyomdászaira.

Franciaország.

(Átlépés a reformált egyházba.)

Hiteles forrásból írják, hogy egy jól ismert nevű lel-
kész Jonn Bost Laforceból (Dordogne) Bersier és Monod
példájára elhatározta áttérni a reformált egyházba. Jelenleg
Montaubanban van, hogy helyzetét a theologiai facultás által
tisztáztassa.

(Protestantismus és vasárnapi iskolák.)

J. P. Cook, nancyi methodista lelkész, a „l' Evange-
liste“-ben egy a vasárnapi iskolák meglátogatása czéljából
keleten tett körútjáról referal. Mint mondja, kellemesen volt
meglepetve a protestantismus haladásától Belfortban, hová
az emigratio alkalmával sok elszázi vándorolt ki. Ezelőtt
nem volt ott se templom, se vasárnapi iskola, se keresztény
élet. Ma pedig van már egy állandó lelkész, egy 600 pro-
testansból álló község; egy templom, száz protestans nö-
vendék az oskolában s egy nőnövélde. A vasárnapi oskola
igazgatója jelenleg egy ott állomásozó katonatiszt, az éne-
ké pedig egy szerezsán.

Bázel.

(A missio évi jelentése.)

A bázei hittérítő társaság folyó év jul. 2-ikától 5-
dikéig ülte meg 62-dik évfordulóját. A Josenhans igazgató

által felolvasott évi jelentés a legörvendetesebb eredményeket constatálja működésüknek minden terén. Az utóbbi folyó évben csaknem ezer új tag nyeretett meg az egyház számára. Különösen örvendetes körülmény az, hogy a Aranyparton kívül Canara és China lakói közt az evangelium elől eddig csaknem egészen elzárt Mahratta is ébredni kezd azon borzasztó éhség következtében, mely e vidékeket pusztítja, s gazdag contingenst szolgáltat a bázeli missionariusok gondjai által megnyertekhez. A társaság bevétele 1876-ban tett 866,331 frank 92 centime-ot, a kiadás pedig 866,165 frank 37 centime-ot.

Olaszország.

(Auto-da-fé a 19-ik században.)

Spezziában egy pap a templom udvarára gyűjté hiveit s jelenlétükben a legnagyobb ünnepelességgel s az inquisitio által előirt formák szerint égetteté meg több példányát a protestansok által kiosztott bibliáknak.

Amerika.

(Amerikai buzgóság)

Bostonban 2000 férfi és nő a legbuzgóbbak közül s 90 egyházat képviselve, ideje nagy részét arra fordítja, hogy a város szegényeit látogatja meg. Az ima-összejövelekek mindig népesek. Egy evangelista e részben így nyilatkozik: Huszonkét év óta dolgozom Amerika nagy városáiban, de sohasem láttam azt, mit itt. Isten kiveszi kezzeinkből az ügyet, hogy magára a tömegre bizza. Ima-összejövelekek alakulnak mindenfelől.

(A hol a nők szerepelnek.)

Egy amerikai nők által támogatott hittérítő intézet 287 hittérítőt tart külföldön s már is 8 millio frankot gyűjtött össze.

(Vallás- és tanügy Kaliforniában.)

A San-Franciscoi missio iskoláit 750 chinai járja, a vasárnapi iskolában tanulók száma 1000; 300-an lettek különböző kaliforniai egyházak tagjaivá, s 700-an nyernek oktatást az evangeliumban.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HIREK.

Kolozsvár, aug. 2.

— Balogh Ferencz úr, ki az edinburghi presbyterián gyűlésen bizottmányi taggá választatott, e hó 14 én hagyta el Edinburghot. Utjában Londonban töltött néhány napot, oly czélból, hogy az angol biblia-társulat könyvtárában az általa megírandó „Magyar biblia történelme“ czimű műhöz adatokat gyűjtessen.

— Péter Elek, küsmödi ev. ref. pap, folyó hó 19-én tartotta esküvőjét Grósz Mimi k. a.-nyal, Grósz Frigyes etédi járási orvos kedves leányával. Az esketést Bögözben nt. Solymosi István esperes úr végezte. Áldást kívánunk az új frigyre!

— Községi iskola. Említettük közelebről, hogy a kolozsvári nemes tanács, a felsőbb helybenhagyást be sem várva, az u. n. Mátyás fogadó telkén, építtetni kezdett, trágya rétegek felett, a város végén, egy községi iskolát. A belügyminiszter azonban egy közelebbi rendeletével, a további építést beszüntette s a telekről műszaki szemle felvételét rendelte el. A kihallgatott szakférfiak oda nyilatkoztak, hogy csak oly feltét alatt lehet iskolát építeni, ha az egész telek magassabbra emeltetik s csatornázás útján a pinczéből a víz-állomány elvezettetik. A képviselőlet tagjainak egy része azonban különvéleményt terjesztett föl a belügyminiszterhez, s kéri, hogy engedélyt még ily feltételek mellett se adjon, mert azon telek, fekvésénél fogva, iskolai czélra épen nem alkalmas. Az ügy most áll legfelsőbb eldöntés alatt.

— Marosvásárhelyi diszes egyházunk ez utóbbi vasárnapon szép ünnepélyt ült: a legutóbbi egyházkerületi közgyűlésen választott főgondnokát, a közszeretben és tiszteletben álló Dr. Antal Lászlót nagy lelkesedéssel avatta be oly méltán kiérdemelt főgondnoki székébe. Az ősz főgondnok, ki, mint algondnok évek hosszú során apostoli hűséggel szolgálta az Urnak ügyét, ki legujabban is újabb alapítvánnyal örököltette meg nevét ez egyház évkönyveiben; kit közgyűlésünk majdnem egyhangulag választotta meg a boldogult legid. gr. Teleki Domokcs helyébe, meghatott hangon mondá el eszmékben oly gazdag beköszöntő beszédét, melyre Vass Tamás pap-társunk válaszolt, szívből jövő szavakkal tolmácsolván az ünnepelt előtt az egész egyház osztatlan szeretetét. Részünkről őszinte szerencse-kívánatainkat csatoljuk a hangos éljenekhez, s ohajtjuk, hogy sok-sok éven át diszithesse az érdemekben megőszült Antal László a főgondnoki kar tiszteletre méltó sorait.

— Az egyházkerületi új képviselők megválasztása Marosvásárhelytől kezdődött meg s a választottak: Z. Bodo-la János, ügyvéd és Vas Tamás, pap. Üdvözlőjük az óriási többséggel megválasztott új képviselőket, kiknek ellenjelöltjük Dr. Knöpfler Vilmos és Tolnai Lajos valának.

— Bikafalva reformált egyházközsége e hó 21-dikén papjává választotta Orbán Mihály papjelöltet. Mindkét félnek szerencsét kívánunk a választáshoz.

— Ráth Mór kiadásában Budapesten nemsokára fog megjelenni: Horváth Mihálytól „A keresztyénség megalapításának története.“ A munka két részből fog állni, melyek közül az első a keresztyén egyház megalakulását, a külföldi térítők működését István királyig bezárólag, a második pedig annak megszilárdulását fogja tárgyalni egész Szt. László haláláig (1095) E becses munkát annak idejében bővebben fogjuk ismertetni.

A szerkesztő postája.

Dr. Jenei Victor-nak, Homoród. ???

Kösz Ferencz, tanfelügyelőnek, Beszterezé. Igéretedet köszönettel vettem, s teljesítését várom.

Megjelenik
minden csütörtökön

Szerkesztési szállás.

b. farkasutca 16. sz. hova
a lap szellemi részét illető
közlemények címzendők.

Kéziratok nem adatnak vissza.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

Kiadó-hivatal:

Stein János könyvkereske-
kedése, hová az előfizetési-
pénzek legzélszerűbben pos-
tamtalvánnyal küldendők.

Előfizetési ár:

Egész évre 6 frt, félévre 3
frt., évnegyedre 1 frt 50 kr.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS LAPTULAJDONOS: Szász Domokos.

Tartalom: Nyílt levél tisz. Incze János úrhoz. Sz. D.
— A természeti népek kihalása. Theopold W. után B. S. (Folyt.) —
Az áll. ig. tanács nagy gyűléséből r. t. — Vidéki Élet: Szászvá-
ros. Deák Gerő. — Külföld. — Irodalmi szemle. — Tá-
rcza: Az ő ember eredete és vallása, Stapfer Eduárd nyomán B.
S. (Vége.) — Egyházi s iskolai hírek. — Körözvények. — A szer-
kesztő postája.

Nyílt levél

tiszt. Incze János úrhoz, mint a szászvárosi ref.
egyház első papjához.

Tisztelt barátom! Egyfelől azon barátságos vi-
szony, mely engemet évek óta hozzád fűz s másfe-
lől azon ügy fontossága, melynek érdekében szót
emelek, szolgáljanak melegségemül, hogy e lap hom-
lokán, a nyilvánosság szíve előtt, nyílt levelet in-
tézek hozzád, azon biztos reménységben, hogy a tisz-
tázásra váró nagyfontosságú ügy érdekében, nyílt vá-
laszod késni nem fog.

Mindazok, kik a szászvárosi Kún-tanoda specia-
lis helyzetét s ebből folyó magos küldetését ismerik,
sőt — merem állítani, hogy a magyar nemzeti műve-
lődésnek mindazon igaz barátai, kiknek figyelmét
nem kerülte el, nemcsak egyházkerületünkben, sőt
ország-szerte, feszült érdeklődéssel várták s remél-
ték, hogy a szászvárosi ref. egyház Kún-tanoda
előjáróságának azon előterjesztését s illetőleg kérel-
mét, hogy a másod-papi állomás két pap-tanári ál-
lomássá alakíttassék át, helyesléssel fogadja s tekin-
tettel arra, hogy ez átalakítás által, míg egyfelől az
egyházközség erkölcsi-vallásos élete legkisebb csor-
bulást sem szenved, másfelől a Kún-tanoda szellemi
eréjében gyarapodást nyer: készséggel ragadja meg
az emberi számítás szerint évtizedek alatt csak egy-
szer kínálkozó alkalmat, értem a másod-papi állomás
ürességben létét arra, hogy a kebelében levő s első
sorban éppen az ő javára szolgáló tanodát, magas

küldetése teljesítésében, a maga részéről is gyámo-
litsa.

És mi történt?

Az egyházközség maj. 13-án s közelebről ismé-
telt izben tartott üléseiben kimondotta, hogy „mé-
lyen áthatva a körlevélben kifejtett indokok ala-
possága, valamint a kérelmet támogató nézetek igaz-
sága által, helyesléssel fogadja a középtanodai elő-
járóság indítványát — minthogy azonban éppen a
legközelebbi időkben sajnosan kellett tapasztalnia,
hogy daczára az 1862-ki synodus által elfogadott
s szentesített egyezségnek, mely biztosítakra tá-
maszkodva, az egyházközség az ev. ref. egyház ke-
belébe visszatért, az egyházközség többszöri meg-
támadásnak van kitéve; jogai kérdésessé vál-
tak, s midőn sérelmeinek megorvoslása az egyház
ker. közgyűlés igazságszolgáltatásától legközelebb-
ről váratik, nem tartja időszerűnek egy századok
által szentesített intézményt megbolygatni. A keb-
li tanácsnak alapos gyanui vannak arra, hogy
minden ilyszerű intézkedés, ily szomorú időkben, az
egyház jogaira nézve válságossá válhatik; annál-
fogva kijelenti, hogy a szászvárosi középtanoda
előjáróságának kérelmét tárgyalni, tárgyalatni ez-
uttal időszerűnek nem tartja, hanem főtartja a
jogot annak idejében, kedvezőbb körülmények kö-
zött, az ügyet újra fölvenni, s végeredményre jut-
tatni.”

Eltelkintve attól, hogy e határozat bevezető so-
rai a továbbiakkal homlokegyenest ellenkezők, mert
az embernek, annál inkább egy erkölcsi testületnek,
ha valaminek alaposságáról s igazságáról meggyő-
ződött, erkölcsi kötelessége a fölismert igazság dia-
dalra jutását, az ige testté válását, elősegíteni, — csu-
pán a felhozott indokra reflectálok.

Az egyetlen indok az, hogy az egyházközség
sérelemeket szenvedett, jogai kérdésessé váltak, en-

nélfogva a kérelem tárgyalását időszerűnek nem tartja.

Föltéve, hogy ez indok a valóságnak megfelelő s igazsága bebizonyítható; föltéve, hogy az egyházközség akár a püspökség, akár az ig. tanács, akár a ker. közgyűlés valamely határozata által sérelmet szenvedett s jogai megcsorbítottak, kérdem: egy oly testülethez, mely a szeretet nagy mesterének, a Jézus Krisztusnak követésére hivatott, illő-e a boszu politikáját nyíltan proklamálni, sőt a mi több, *bosszuállásának pallasával ártatlanokat sujtani.*

Avagy a főforgó kérdésben mi büne van a Kún-tanodának, mely az egyházközségnek nem sérelmére, hanem dicséretére s dicsőségére szolgál s mint a tudományok világító tornya, fényt vet az Urnak ama templomára is, melyben az egyházközség hívei világosságot keresnek a hitben?

Avagy mi büne van a magyar nemzeti szellem, nyelv, hazaszeretet Geniusának, mely őrt áll ott, hogy az ellentétes elemek áramlatában ki ne haljon a magyar szó, el ne vesszen a magyar szív? Mit vétett, hogy esdeklő szavára siketek maradnak a fülök és segínyt kérő keze eltaszítottatik?

És kérdem végül: mi bünt követtek el az ott élő magyar gyermekek s ifjak, kiknek értelmi s erkölcsi javára lón, első sorban, megalapítva az a tanoda, a kikért meghozta fejedelmi áldozatát a nagy

alapító, a kikért — rajta kívül — még anyian összetették, ha nem is ezreiket, de filléreiket s a kik közt, a tudományok bajnokai, szellemi tőkékük kamatait folyton osztogatják, — mit vétettek azok a gyermekek és ifjak, hogy az atyák, kik az egyházközség tanácsában széket ülnek, a sérelmekért, melyeket másoktól szenvedtek, rajtok állanak boszút, mert vonakodnak segínyt nyújtani arra, hogy mélyebb medre legyen annak az élő forrásnak, melyből lelki szomjukat megolthatják?

És nyíltan kimondom, hogy ez eljárásért, mely ártatlanokat méltatlanul sujt, a felelősség terhe — Isten és emberek, a jelen és jövő itélőszéke előtt — első sorban a te vállaidra nehezül, mert állásodnál fogva te vagy azon egyházközségnek, Krisztus nevében, első tanácsadója, útmutatója, szellemi vezére s mint ilyen, ez ügyben is, kétségkívül, döntő befolyást gyakoroltál.

Mivel igazolod magadat?

Én ugy ösmerlek téged, mint igazságot kereső s szerető embert. Ha ez ügyben az én s annyink felfogása téves, világosíts föl. Erre kér többek nevében

Kolozsvártt, 1877. aug. 8-án.

tisztelő barátod

Szász Domokos.

TÁRCZA.

Az ősemler eredete és vallása.

V.

(Folytatása és vége.)

Ha a legalsóbb fokú vadember életét összehasonlítjuk a található legtökélyesebb állattal, ime ez az mit észreveszünk: az állatoknál a tán csodálatos, de mindig ugyanazonos benyomásoknak csakély száma, a vadembernél a végtelen benyomások változata. Bármennyire alantabb álljon is az a civilizált embernél, csak fokozati, nem pedig természeti különbség van köztük. Mindkettőnél ugyanazon természeti viszonyok, hasonló hiedelmek, analog babonák. Hogy egyik műveletlen marad míg a másik fejlődik szünetlenül, azt bizonyos külső okok, például éghajlat, öröklöttség, megfejtik. A tűzföld lakóinak például küzdeniök kell a physikai élet engesztelhetlen kényyszerűségeivel, ellenséges természet ölné élné, fegyver, szerszámok és társadalmi or-

ganizatio nélkül. Csak a jónak és rosznak kezdetleges, tökélytelen ösztönével bírnak, s így van ez náluk századok óta. Hogyan fejlődhetnének hát? Mindazonáltal nem fogékonytalanok. Lépjén a civilizált ember összeköttetésbe e vadakkal, s tegye föl magában komolyan fölszabeditásukat, megváltásukat s czélt fog érné. Eddigelő a civilizatio kegyetlenül bánt velök; közibök hozta az opiumot és pálnkát, melyek megölik. Közel a nap, melyen e szerencsétlenek végső nyomai is eltünendnek. De ha a fehér ember közójük vinné a kötelesség eszméjét, bizonyára sikerülne néki azt ez elvadult lelkekbe oltani. Menjen az europai költse föl bennök a: anyagi jóllét szükségét s azzal egyidőben az erkölcsi felszabadulás vágyát, vigye el nekik a méltányosság nagy eszméit, melyek az emberi lélekbe beleszületnek, s csak hosszas szolgaság által feledtethetök el, folytassa, ha kell, e nevelést századokon át, és czélt fog érné, e fajok fölszabadulni, a világosság felé fordulni, és haladni fognak. Szükséges-e mondanunk, hogy ugyane kísérlet bárminemű állatnál is örökre meddő maradna?

VI.

A transformismus tehát nem fejtette még meg az ember előállását; a természeti kiválás hypothesisé elégtelen

A természeti népek kihalása.

(Folytatás.)

II.

Mielőtt a szoros értelemben vett Polyusia népeire térnénk át, vessünk egy pár pillantást két nép történetére, melyeknél az enyészet okai oly kétségbevonhatatlanul jönnek napfényre, hogy lehetetlen bennök a fehér bevándorlókat fel nem ismernünk. Értjük a Ladro vagy Mariana szigetek és Tasmania sziget vagy a Vandiemenföld kihalt lakóit.

A csöndes tenger szigetei közt legelőször a Mariana szigetekkel jöttek az európaiak huzamosabb érintkezésbe. A spanyolok itt már 1668-ban horgonyoztak s 100,000 nyi lakosságot találtak, mely már a műveltség bizonyos fokán állott. Monarchicus szervezetű kis államok fennhatósága alatt éltek, pénzt vertek s földmívelést és különböző iparágakat űztek. Daczára azonban annak, hogy az idegeneket barátságosan fogadták, ezek nemsokára megkísérelték őket leigázni, mely törekvéssel a benszülöttek természetesen nem rokonszenvezhettek, kiválóan szabadság szerető nép létükre. Így jöttek aztán összeütközésbe a spanyolokkal, kik egész hajtóvadászokat rendeztek ellenük, ugyannyira, hogy nemsokára kipusztulva, a spanyolok kénytelenek voltak szigetjüket a Philippini szigetekről népesíteni be.

Vandiemenföld vagy Tasmania 1803-ban gyarmatosított. Egy tiszt, három katona és 16 fogoly valának az első kolonisták. A benszülöttek száma akkor 200,000-re ment. Midőn az európaiak partjaikon kikötöttek ők barátságosan siettek üdvözlésükre; ezek azonban félreértvén szándékukat sortűzzel fogadták. Ettől fogva keserű ellenségeivé lőnek az idegeneknek. És lehet-e ezen csodálkozni? Gerland határozott véleménye, hogy Tasmania népessége

az emberiség eredete problémájának megoldására. Azt teszi-e ez, hogy az ember előállása csak csoda által magyarázható ki? Nem; egy megfeythetlen tény még nem utal csodára. E tekintetben bosszantó félreértés uralkodott mindig a tudósok és hívők közt. Volt idő például, midőn az ember nem tudá mi a menydörgés, s ha a fellegetek dörögni hallotta felkiáltott: „Ez Isten szava!” Egy nap a tudomány fölfedezte a villanyosságot, s most egészen természetes uton fejtette meg e tüneményt. Ekkor azt mondá, nélkülözhetjük az Istent. Volt egy idő, midőn az ember nem ismerve még a nehézkedés törvényét azt hívé, hogy Isten folytonos közbenjárására van szükség, hogy a csillagok függve maradhassanak az űrben. Egy nap a tudomány fölfedezte a nehézkedés törvényét, s ujra azt mondá nélkülözhetjük az Istent. Nem ő az, a ki kormányozza a világot. A mindenségben örök, változhatlan, végzetes törvények vannak. De azt kérdjük mi a hívőtől, mért akar a még ki nem fejtett tényekben mindig csodákra és Isten egyenes közbenjárására támaszkodni? Viszont azt kérdjük a tudóstól, mért akarja a tudomány minden újabb fölfedezését Isten nélkülözhetőségének bizonyítékául venni föl? Midőn a világ-egyetemet uraló törvényeket fölfedi, mit tesz tulajdonkép?

csupán az angol irtó-háboru következtében halt ki. A kormány több ízben adott ugyan proclamatiokat ki a benszülöttek érdekében, ezeknek azonban semmi eredményök nem lett. Elannyira, hogy 1835-ben még csak 310 volt életben a 200,000 közül. 1854-ben 16, 1866-ban pedig 4 tasmaniai lehetett találni mindössze is, kiknek hárma nő, s egyike egy 27 éves férfi Lanney Wilmos volt.

Uj-Hollandiában, Ausztralia continensén is ép oly bánásmódban részesültek a benszülöttek, mint Tasmanián, és hogy kiirtva ennek daczára sincsenek teljesen még, ugy ezt egyedül tartományuk nagyságának köszönhetik, mely még elég rejtkehelylyel bír az üldözöttek számára. Azonban ez sem fogja őket sokáig védeni a pusztulás ellen, melynek magvát különösen házassági intézményük hordja magában. E részben ugyanis a legesztelelenebbül járnak el. Leányaikat már kicsiny korukban odaigérik valamely jó emberüknek, kit aztán a lánynak, 12 éves korában okvetlenül követni kell még akkor is, ha az illető vén vagy házas már. Sőt épen öreg emberek jutnak legifjabb nőkhöz, kiket leányaikkal cserélnék ki. Midőn pedig a nő megöregszik, egy 25—30 éves fiatal embernek adják oda. Ily fonák viszonyok mellett a fajfeuntartás lehetetlenné válik.

Ha még hozzávesszük, hogy az első colonisták nagy része deportált bűnösökből állott, kik magok sem igen jó példával járhattak elől erkölcsi tekintetben és a benszülötteket a legembertelenebb módon sanyargatták, — tisztában lehetünk ez emberek nyomorult sorsával, kiknek sem nejeiket, sem leányaikat, sem semminemű vagyonaikat nem kimélték. Csak 1838-ban részesültek az angol kormány részéről azon jótéteményben, hogy védelmükre egy társaság szervezetett, s érdekükben egy proclamatio adatott ki. Sorsuk mindamellet is csak nagyon kis mértékben javult.

Meglesi Isten titkait, eljárásait, cselekvésmódját. E nagy-szerű fölfedezések nem tanuskodnak lételének se ellene, se mellette.

Az emberiség eredete nincs megfeytve, de ha meg lesz, szükség-e azért mondanunk, hogy Istent nélkülözhetjük? Tegyük föl, hogy a transformismus megczáfolhatja a vele szembe tett ellenvetéseket; engedjük meg, hogy a darwinismus holnap igaznak bizonyul be; szükség-e azért lemondanunk a teremtő Istenről? Semmiesetre. Sőt — mellékesen szólva — a Darwin rendszere előttünk bámulatosan megfeylenni látszik azon eszmének, melyet nekünk Istenről és teremtő értelméről alkotnunk kell. Véleményünk szerint teljesen összeférhető az isteni bölcsességgel és nagysággal föltenni azt, hogy műve az evolútio természetes törvényei szerint fejlődött, s szemlélni a teremtő események lassu, fonséges és soha meg nem szakadó folyamatát, mint fejlik át a lényeken, szünetlenül nagyobbulva az első cellulától az emberig. Ellenkező véleménynel kénytelenek vagyunk elfogadni Istennek egyenes és szünetlenül megújított közbenjárását, művét illetőleg, mint egy a kezdettel elégedetlen munkás tesz, ki minden pillanatban javítani akar munkáján.

Igaz ugyan, hogy ennek oka egyrészt saját természetökben gyökerezett. Mert elég kísérlet ment füstbe a czélból, hogy a papuák állandó lekhelyre szokjanak s hasznos foglalkozásra adják magukat. Mindhiában. Fékezhetlen vándorlási ösztönük, épen mint a mi cigányainkat, szünetlen kóborlásra ingerli őket is. Gyermekük, kiket az európaiak fölfogadva maguk közt neveltettek fel, ha felnöttek rendszeren visszaszöktek a vadonba.

A missionariusok minden fáradozása sikertelen maradt köztük. De hogy a civilizáció iránt való fogékonyágukat még sem veszítették el végkép, arra nézve is birnak egy példával. Ebenezerben ugyanis annyira tudtak vinni a térítők egy papua törzset, hogy az most rendes élethez és földműveléshez van szokva. Gyermekük közül némelyek a bibliát is olvassák s csinosan irnak. Kedvező körülmények esetén még többet is lehetne várni tőlük.

(Vége következik.)

Az áll. igazgató-tanács nagy gyűléséből.

Kolozsvárt, 1877. aug. 5.

Jelenvoltak: főt. Nagy Péter elnök, b. Bánffy Albert és Zeyk Károly főgondnokok; Lészai Ferencz, Incze Mihály, Gyarmathi Miklós, Benkő János, Szabó Pál, dr. Kolozsvári Sándor, Dr. Kovács Ödön, Szász Béla ig. tanácsosok, Parádi Kálmán tanügyi előadó, Szabó Ádám számvevő, Bodor Antal titkár.

Elnök jelenti, hogy a nagy-enyedi főtanoda részére az ig. tanács által kiutalt 5000 frtnyi kölcsönösszeget saját nyugtatóványára a pénztárból fölvevén, a főtanodának átadta, miről az enyedi tanodai pénztárnok nyugtatóványát bemutatja s egyszersmind beadja az előlegesen megállapított minta szerint kiállított adós-levelet. Kéri saját ideiglenes

Kétségkívül van itt egy nehézség, melyet nem igyekszünk ignorálni. Ha minden ily természetesen fejlődik ki, ha a mindenségben sehol sem áll előttünk az első oknak direct ténykedése s ha mindenütt csak másodlagos okokra bukkanunk, egyig a mástól függvén s egymásba fonódván, nem a legborzasztóbb támadást intézzük-e gondviselés fogalma ellen? Nem elkerülhetetlen-e, hogy másodlagos okokból újra másodlagos okokra hatoljunk a végtélenig, a nélkül hogy valaha az első okhoz érjünk?

A tiszta tudomány által ide valóban nem juthatunk. A pozitívismusként szerintünk nagy igaza van, midőn azt állítja, hogy tapasztalati és észleleti úton a végök föl nem fedhető. De mi azt hisszük, hogy ott van az a dolgok eredetében, mert ha nélküle föl is fogható a mozdulatlan s örök törvényekbe foglalt világ-egyetem, de ki nem magyarázható a mozgás, a kiindulási pont.

Ama viszonylagos tökélyek, melyekre a természet fokozatosan emelkedett, fejlődése folyamában sohasem valósultak volna meg, ha nem lett volna a természet előtt és felett egy ok, mely mind e tökélyeket eleve tartalmazta magában eszmeileg, azaz, ha nem lett volna Isten. Ugyanaz áll a morális érzésről is, s azt állítani, hogy ez az agynak

nyugtatóványa visszaadását és az adós-levelet pénztarra tétele. Az eljárás tudomásul vétetvén, az ideiglenes nyugtatóvány főt. urnak visszaadatik.

Ugyanő jelenti, hogy a m. földhitel-intézet leküldvén a Mikó-alapítványnak a sepsi-szt.-györgyi Mikó-tanodát illető 60,000 frtját földhitel-intézeti záloglevelekben és a b. e. alapító halála óta lejárt kamatok 2062 frt 50 krban, mindkét összeg letéteményképen a két kalcsu ládába helyeztetett el. Kérdést tesz, hogy a tett kiadások (posta-dij, közjegyzői hitelesítési díj) a tőkésítendő kamat részletből, avagy a folyó kamatból fedeztessék-e? s egyszersmind útasíttatni kéri a pénztárnokot, hogy a tőkésítendő kamat-összegezen földhitel-intézeti zálogleveleket vásároljon.

Pénztárnok útasíttatja s 60,000 frtnak és tőkésítendő kamatösszegeknél számadásba vételére, illetőleg záloglevelek vásárlására s a tett költségeknek a kamat-részesedési 5 és 6 % arányában az átvett készpénzben való fedezésére.

Gyarmathy Miklós kéri Csulak Zsigmond, árapataki lelkész nevében, hogy ez utóbbi részére bizonyítvány állíttassék ki arról, hogy nevezett papnak a központilag kezelt s innen kifizetett dézma-váltásági kamataiból állami adó címén mennyi levonás történik, hogy e levonásoknak az adó-hivatal előtt való igazolása által saját törvényhatósága kebelében virilis jogot szerezhessen. Az ig. tanács pontos számadatokat nyerendő, melyeknek alapján aztán hiteles bizonyítványt állíthasson ki: utasítja felszólalt, hogy Csulak Zsigmondot ez ügyben írásos folyamodvány beadására hívja föl.

Az időközben elnökileg ellátott ügyek bejelentvén tudomásul vétetnek, egyikre nézve azonban pótlólag az a határozat hozatik, hogy a székely-udvarhelyi főtanoda egyik Teleki-pályadíja kiadható nem lévén, ez összegre nézve a

egy módosulása s semmi több, nem egyéb, mint „creatio ex nihilo.”

A Darwinféle hypothesisit illetőleg két fontos kérdés hozható fel; az élet eredetének és az ember eredetének kérdése. Az élet eredete még meghatározva nincs. Pasteur tapasztalatai erre nézve még eddig meggyőzők voltak. A mi az ember eredetét illeti, elfogadhatjuk Wallace angol tudós észrevételeit, ki Darwinnal egy időben állította fel ugyanazt a hypothesisit s ráhagyta egészen a fölfedezés dicsőségét. Ime, hogy fejezi ki magát e részben: „Komoly okaink vannak az embert nem csak mint a teremtetés fejét tekintvén, de egyszersmind mint részben új és különös lényt... Megengedem, folytatja, hogy az ember egy állati formától származott le, de bizonyára módosítva lett egy más erő által is, melynek működése a természeti kiváláshoz csatlakozik.

VII.

Nem beszéltünk még a bibliáról s azon adatokról melyeket az szolgált az első ember felől. Igazat szólva, a bibliai adatokból semmi sem következtethető, felületes voltuk mellett. Így a Genesis, egyike a legrégebbi okmányoknak, melyekkel az ember bir, nem tagadja, hogy Ádám előtt léteztek emberek. Fia Kain egy várost épített. Ki lakta vol-

pénztárnok utasítatik, hogy a jövő évi kiosztás idejéig tankárk-pénztárilag kamatoztassa.

A nagy-enyedi főtanoda gondnoksága kéri, hogy az idei közgyűlés határozata értelmében adassék meg részére az engedély, hogy a tanodának az itteni hitelbank és zálogkölcsön-társulatnál elzálogosított 21,000 frtnyi B. betűs urbéri papírjait, adósság-törlesztés végett eladhassa. Az engedély megadatik — az adósság törlesztésről utólagos jelentés-tételre utasítatván a gondnokság.

A nagy-enyedi főtanoda előjárósága, főgondnok m. Zeyk Károly jelentése következtében utasítatik, hogy a tankepesítési vizsgálatra jelentkező néptanítóktól a vizsgálatot jövőre is vegye be, elvárva az ig. tanács a tanári kartól azt is, hogy ismert buzgalmánál fogva, a tanítók számára előkészítő póttanfolyamot rendez be.

Az udvarhelyi egyházmegye esperese jelenti, hogy az egyházmegye tanítói tanképesítettséget nem szerezhhetnek, miután az udvarhelyi főtanoda póttanfolyamot berendezni nem hajlandó, a tanárok közül csak is az egy Szakács Mózes ajánlkozván a tanításra. Az esperes értesítetik az előbbi határozatról, a tanoda pedig fölhivatik, hogy az ajánlkozó tanárral is nyissa meg a póttanfolyamot, elvárva az ig. tanács a többi tanártól is a hasonló buzgalmat, mely leirat tartalmáról az esperes szintén értesítettik.

A gombási egyház építési munkáira a közpénztárból ígért 600 frtnyi kölcsönnek az előmunkálatokra fordítandó fele része utalványoztatik csupán ki, az esperes utasítatván a kölcsön-kötvény szabályszerű kiállítására és a tervrajz s költségvetés sietős felküldésére.

A nagy-enyedi főtanoda gondnoksága jelenti, hogy Dancs Mózes volt borásznak 8 havi szolgálatáról bizonyítványt kiállítani kész, ha az itteni iratokból nevezetre nézve semmi terhelő ki nem tetszik. Az itteni iratokból Dancs

na azt, ha a földön nem laktak volna már emberek? Miután megölte Ábelt, fél találkozni az emberekkel. Végre megházasodott, de bizonyára nem nővérét vette el. Tegyük hozzá még, hogy földművelő volt, Ábel pedig pásztor, a mi már a civilizáció bizonyos fokára mutat.

Másfelől bizonyos az, hogy a teremtésről szóló két mozaicus rege szerzőjének gondolatában Ádám és Éva volt az első emberpár, mely létezett. De nem bizonyítható-e, hogy a Genesis három első fejezetében az „Ádám“ gyűnév értelmében szerepel (az ember)? Csak a negyedik fejezet emeli ki Ádámot úgy, mint határozott egyént. Ez ellemondásokat egybevetve természetesen azon eredményre jutunk, hogy ily fontos kérdésben hasztalan a Szt. Írásra hivatkozunk, mert adatai nem elég szabatosak, s mindenki a maga előnyére magyarázhatja azokat. Ki állítja ma már, hogy az ember teremtésének a biblia által kijelölt hagyományos dátuma (Kr. e. 4000 év) elfogadható solid alap lenne? Bossuet maga 4004 évet mond „Discours sur l'histoire universel“ című művében. Még ma is az a hivatalos datum Franciaország lyceumaiban, növeldéiben s más közintézeiben. A történelemelőtti ember bizonyára vad állapotban élt. Iparának földben talált nyomai ezt bőségesen mutatják. De a legrégebb ismert történelmi idők már az elő-

Mózesre, mint borászra nézve sommiféle terhelő nem foglaltatván: a gondnokság utasítatik a bizonyítvány kiállítására.

A nagy-enyedi honvód zászlóalj parancsnoksága Kovács Gyula hadapródra nézve kérdést intéz az ig. tanácshoz, ha állanak-e az ig. tanács rendelkezésére oly adatok, melyek Kovács Gyulát, mint főtanodai volt erdőszet, jellemét illetőleg terhelik? Hogy e kérdésre mielőbb felelet legyen adható: fölhivatik egyfelől Kovács Gyula, hogy a számadásaira számvevő által tett észrevételekre feleletét f. hó 20-dikáig tegye meg; más felől a vizsgáló bizottság elnöke, hogy Kovács Gyulára nézve a vizsg. bizottsághoz áttett iratok felől f. hó 25-dikéig a bizottság tegyen ide jelentést. A zászlóalj parancsnokság értesítettik, hogy a válasza nézve szükséges okmányok beszerzése iránt megtétettek a sürgős lépések s így az érdemleges válasz mielőbb (valószínűleg a szept. 7-diki gyűlésből) megadatik.

A titkár jelentvén, hogy az idei honvédségi őszi gyakorlatokra behivatott, kéri a szept. nagy gyűlésre való helyettesítését. A honvédelmi miniszterhez egyfelől felirat intéztetik, hogy a titkárnak engedessék meg, hogy szolgálatait a 30-dik (kolozsvári) zászlóaljnál tehesse meg, másfelől Incze Mihály ig. tanácsos fölkéretik a titkári teendőik ideiglenesen való végzésére.

A zilahi főtanoda előjárósága jelenti, hogy főgondnok, b. Wesselényi Ferencz ur a 4 Wesselényi által alapított tanszék betöltésére nézve alapítói jogát főn kívánja tartani s leendő tanáruul kijelöli dr. Elekes Viktor ottani segéd-tanárt. A főtanoda a maga részéről elfogadja e kijelölést s kéri az ig. tanács megerősítő határozatát. Az ig. tanács tudomásul veszi a tanoda és főgondnoka egyéritelemre jutását s az ügy barátságos elintézését bejelenti a jövő évi egyházkerületi közgyűlésnek.

re haladt civilizáció korai. Az egyiptomi piramisok, melyek pedig igen régiek, már az emberi ismeretek tekintélyes fejlettségéről tesznek tanúságot. Az ind és kínai civilizáció hasonlóan beláthatlan régiségű. Így hát az emberiség keletkezésének idejét nem lehet valósággal meghatározni. Broca szerint csak a kő-korszak is oly hosszú tartamú volt, hogy a történelmi idők teljes egésze sem vethető azzal egybe. E szerint azt mondhatjuk, hogy a biblia Ádámja ismeretlen korban élt. Ez az Ádám egy folyók által öntözött roppant kertben lakott. Ez nem egyéb, mint az ősvilág erdeje. Meztelenül jár; a szemérem előtte ismeretlen, szintugy a jónak s rossznak megkülönböztetése. Mit jelent ez? Az állatiaságot. De ugyanakkor azt is mondja az írás, hogy Isten az embert saját képére teremtette. Eszünkbe jutnak Hyacinth atya szavai: „Azt mondják, hogy az ember a majomtól ered; a biblia még alantabbról, az agyagból származtatja. De lelkét honnan nyerte?“ A Genesis azt mondja, hogy Isten az első embernek „élő“ lelket adott, parancsolt és a kötelességről beszélt neki. Így hát mégis csak e régi semita régeiben, mely oly mély és oly gyermeketeg egyszerre, kell keresnünk gyarló eredetünknek s magas rendeltetésünknek valódi revelatioját.

A tavi egyházközség elemi iskolájának megszüntetése (községivé változtatása), az új lelkesz fizetésének utalványozása és az alsó tököi egyh. iskolai vagyoni ügye a fölterjesztések szerint láttatnak el, a desolált egyházak vagyonára nézve idevonatkozólag szintén intézkedés tétetvén.

A sepsii egyházmegye, miután ez egyházmegye népessége 26,518 lélek s így nem a szervezeti törvény szerinti 4, hanem 5 egyházkerületi képviselő választása illeti meg, kéri ez ügyben a gyors intézkedést, az új képviselők választása addig fölfüggesztetvén. Az esperes kísérelveiben a lélek számot 26,332-re teszi s kéri a 4-es számnak 5-re leendő kiigazítását.

A titkár véleménye e kérvényre így hangzik.

„A szerv. törvény II. fej. f. pontja 16. száma alatt azon egyh. megye 4 képviselő küldésére jogosított s mivel nem áll ig. tanácsunk hatáskörében a szervezeti törvény módosítása, ha azon egyházmegye, népességi aránya szerint a képviselők számát főlebb emelni kívánja: folyamodjék e tekintetben az egyh. ker. közgyűléshez, mint arra illetékes hatósághoz.“

Az ügyben hosszas vita fejlődvén ki, elnök végre szavazásra bocsátotta azt a kérdést, ha megadja-e az ig. tanács a sepsii egyházmegye kérését.

Igennel szavaztak: B. Bánffy A., Zeyk K., Szabó Á., Benkő J., dr. Kovács Ö. és dr. Kolozsvári S.

Nemmel szavaztak: Incze M. Lészai F. Szabó Ádám, Parádi K. Bodor A. és Szász Béla.

A szavazatok egyenlőleg oszolván meg: elnök is szavaz és pedig a kérés megadása mellett. Szász Béla különvéleményt jelent be. (A különvélemény szövegét jövő számunkban közöljük.)

A titkár előterjesztésére az ügyvéddel közöltetik az ideai közgyűlésnek az ügyvéd beállítására vonatkozó határozata, Schilling Ottó ügyvéd ur válaszára szólítottván föl, ha kíván-e Kolozsvárra beköltözni, az ügyvédi teendők állandó ellátásának érdekében?

Ugyancsak a titkár jelentése alapján, az elnök és titkár fölkeretnek az autograph-gép megvételének elintézésére.

A nagyszabeni egyh. község iskolájának államivá való átváltoztatását illető szerződvény, a már megállapított minta szerinti lévén, megerősítve visszaküldetik.

r. t.

VIDÉKI ÉLETT.

Szászváros, 1877. aug. 7-án.

T. szerkesztő úr! Azon szomorú hirt, melyet becses lapja ideai 29,ik számában hoztam volt nyilvánosságra, ma kénytelen vagyok ismételni s még inkább megerősíteni.

A szászvárosi ref. egyházkebl tanács ugyanis — nem tudni minő indokból, talán mert a körülményeket kedvezőbbeknek tartá? — jul. 22-én ismét tárgyalás alá vette a Kún-tanoda előljáróságának azon kérelmét, melyet ez a nevezett egyházközséghez a második papi állomásnak két pap-tanári állomássá leendő átváltoztatása végett intézett volt;

és — jöllehet az iskola tanvezető tanára azon módosítással ajálá elfogadás végett az iskolai indítványt, hogy az egyházközség csak addig egyezék belé a kérelmezett átváltoztatásba, míg a Kún-féle kegyes alapítvány magát a kellő számú tanerők fenntartására kinövi — a presbitérium másodsor is visszautasította, e fontos tanügyi indítványt.

Sőt egy hét mulva ezután bekövetkezett a harmadik visszautasítás is. Mult hó 29-én ugyanis teljes egyházközségi gyűlés tartatott, melyen a tanoda tanvezető tanarán kívül, a jelenlévők közül egyedül Vida Sámuel iparos atyánkfia nyilatkozott az iskolai indítvány mellett, a nagy többség pedig elfogadta a presbitériumnak elutasító ha'ározatait.

E nyilatkozatával az egyházközség többsége ugy hazafiassága, mint a tanügy iránti érdekeltsége felől a legelölbb bizonyítványt állította ki és olyan szellemet tüntetett föl kebelében, mely hazánk általános kulturtörökvései között jellemző szegénységről tanuskodik.

Elölbbi levelemből már elége ismeretesek a visszautasítás indokai, melyek — mint a t. szerkesztő úr is megjöződhetett — az iskolai indítvány elvetésére éppen semmi joggal sem hozathattak fel s azért fennebbi állításom teljesen igazolva van.

A mi végül a t. szerkesztő úrnak ama nézetét illeti, mintha az elutasításnak valódi indokai azon kicsinyes buzalkodások volnának, melyek az egyházközség és tanoda között évek óta napirenden vannak, megjegyezni kívánom, hogy ilyesmiről mi itten semmit sem tudunk, tanoda és egyház a legbékésebb egyetértésben élnek egymással. Való az egészben csak annyi, hogy a tanodához tartozó némely férfiak az ellen voltak, hogy a dolgok élére egy olyan egyén állítassék, a kit megjöződésök szerint ily expositionális helyen a vezérszeropre képtelennek tartottak s ime! a következmény nekik adott igazat.

Deák Gerő s. k.

K Ü L F Ö L D.

India.

(A theista egyház Indiában.)

(y+f.) Az angol-indiai theista egyház az u. n. Brahma-Somaj eredetét Rajah Ram Mohun Roynak egy igen kitűnő képzettségű és nemes jellemű férfinak köszöni, ki életét népe jólétének emelésére szentelte. 1830-ban három és fél évvel halála előtt, Calcuttában a Brahma Subha vagy Brahma Sumajt (Istennek társaságát) állította fel. Célja volt ezáltal kortársait a bálványimádástól elszoztatni s monothéistákká tenni. Továbbá minden embert egyesíteni óhajtott azon társaságban, mely minden népek atyjával, Istenével összeköttetésben van. E végett az Isteniszteletet is egy olyan általános karakterrel óhajtotta felruházni, a mely a különböző vallásos gondolkodású és megjöződésű egyéneket az egység köteleke által kapcsolja össze. Ezek szerint a Brahma-Somaj ugy tűnik fel mint egy Hindú-Unitárius-egyház, mely ugyan fennevezett célját eltévesztette, a menyiben

midőn Debendra Nath Tagore élére állott, az egyház számos követelményében rövidséget szenvedett. Ő midőn 1842-ben ehhez az egyházhhoz csatlakozott, s így mintegy második alapítója lett az egyháznak, a számos tisztelőknél társulatából a hívőknek egyesülete alakult, a mely egyesület számára néhány hitszabályt készített és a hívőknek szívére kötötte a tiszta élet követelményét. Most vallásos tartalmu, általa szerkesztett napilapjában, kitűnő dolgozataival, majd értelmes tanítók alkalmazása által hatott a nép fejlődésére. Néhány év eltelte után számos követők környezték s Bengáliának különböző részeiben, több leány-egyház alakult. Az ő közreműködésével nagy küzdelem után a Veda tekintélye is feladatott s így lett lassanként a Brahma Somaj, egy tiszta theista egyház. Ennyiből áll történetének első korszaka.

A második sokkal gazdagabb korszak 1858-ban kezdődik Keshub Chunder Sen fellépésével, ki először ismertette meg a theista községet Európában. Ő tette a Brahmanismust az élet vallásává, a mennyiben minden gyakorlati reformjaiban látszik munkás befolyása s intézményeinek életrevalósága. Az idő folyamában különbség jött létre a mindinkább maradó és haladó azon eszmék között a melyek a vallásos eszmékre vonatkoznak, mig nem végre 1865-ben februárban megtörtént a különválás, elszakadás; a korábbi Brahmónak egy nagy része elszakadt a calcuttai Somajtól. Ők elszádtak anélkül, hogy tudnák hová kell jutniok

1866-ban Keshub Chunder Sen működése következtében egy új közösség alakult, mely magát „Indiai Brahma Somajnak” nevezte oly czélből hogy ez az egész országban levő Brahma Somajnak központját képezze. Keshub Chunder Sen nem hivatta magát a társulat elnökének, hanem hitsorsosaival együtt Istent ismerte el a társulat fejének. S így Chunder Sen csak mint Secretarius maradt egyik kiváló követője, úgyszólván vezetője a társulatnak. Ezen időtől fogva a Brahma Somaj mind számra mind tekintélyre nézve növekedett s tulajdonképen az 1866-iki egyesületnek alapítása úgy tekinthető mint létének kezdete. Ezen historiai vonásokat az 1876-ban Londonban megjelent első „Brahma Yearbook”-ból vettük, a melyet Sophia Dobson Collett adott ki azon ígérettel, hogy minden évben folytatni fogja működését. Mi ez által jutottunk azon helyzetbe, hogy ezen új egyházzal magunknak fogalmat szereztünk s Indiában való tevékeny működését, sikerteljes munkásságát némi részben megismerhetjük. Bizonyára korunkban ezen jelenleg nem érdek nélkül való tünemény, mely jóllehet a keresztény egyház elnevezéstől határozottan távol van, de eszméi, működési köre oly találón megegyezik azon iránnyal a melyet vallásos téren modernnek szoktunk nevezni, hogy figyelmünket, érdeklődésünket már ezért is megérdemli.

A Brahma Somaj tagjai szabályszerű összejöveteleik alkalmával rendszeren énekelnek és imádkoznak s mind azt a mi a bálványimádásra vonatkozik kizárják s ellene határozottan tiltakoznak. Tekintélyül valamely könyvet mint szent írást, mint Isten szavát, elfogadni szükségtelennek tartják. A theista egyház egy testvéries társulat, az Isten gyerme-

keinek egyesülete, családja, a mennyeknek országa s ebben Isten az örökké való király. Térítői a theista hit, az Isten-országa hirdetésére járnak, működnek az ország minden részeiben. Mig tagjainak szigoruan meg van tiltva valamely olyan egyesületbe állani a mely Istenen kívül van, addig szívökre köttetett egyszersmint az, hogy sem könyvet, sem képet, sem tárgyat, a mely mások által szentnek tartatik, k ne gunyoljanak, kevésre ne becsüljenek. Keshub Chunder Sen nyolcz főszabályban foglalja össze a kötelelességeket: az Istenrel való közösségben, a felebaráti és igazság-szeretetben, a mások iránti jószágban és igazságosságban, a megbocsátási készségben, az önmuralomban és a családi kötelelességeknek hű betöltésében. Minden ilyen főszabály négy alárendelt szabályra oszlik.

(Vége következik.)

IRODALMI SZEMLE.

Megjelent: A székelyudvarhelyi evang. reform. kollegium Értesítője az 1876/7-edik iskolai évről. Az előjáróság megbízásából szerkesztette Bod Károly, tanvezető tanár. Sz.-Udvarhely Becsek D. könyvnyomdája. 1877. 8-r. 82 l.

Tartalma: I. A székelyudvarhelyi evang. reform. kollegium régibb történetének összevont ismertetése. II. Adatok az 1876/7-edik iskolai év történetéhez. III. A közügy igazgató és tanító személyzetéről szóló kimutatás. IV. A tantárgyak beosztásának és kezelésének mindkét félre vonatkozó vázlatos kimutatása. V. Vizsgálatok sora és osztályozás. VI. általános statisztikai adatok. VII. Önképzőkör, zene- és énekkar. VIII. Önszorgalmi tanulás. IX. Pályadíjak. X. Egészségi állapot, erkölcsi magaviselet és szorgalom. XI. A tanintézetnél levő javadalmak. XII. Nevelési segédeszközök. XIII. Figyelmeztetés.

Kiemelendők:

A tanító személyzet állott 23 tagból. Beirt tanulók létszáma első félévben 308, második félévben a létszám 291.

Érettségi vizsgálatot állott 9. Ezek közül szándékozik: vallástudományi szakra 1, jogtudományi szakra 1, műgye-temre 2, orvostudományi szakra 1, tanári pályára 4.

Az 1877/8-adik iskolai év szeptember 2-án vasárnap délelőtt 10 órakor lesz a nagy hallteremben, ünnepélyes istenitiselettel megnyitva. 3-án reggel 8 órakor a rendes tanítás megkezdődik. Az ezt megelőző két napon a beiratások fognak megtörténni.

— *Beküldetett szerkesztőségünkhez:* „Tudósítvány a nagy-körösi reform. tanítóképző intézet és népiskolák állásáról az 1876—7-dik tanévben” Magyar Antal csinos és részletes összeállításában. A lefolyt tanévnek anyagi úgy mint szellemi eredményei haladást tüntetnek föl. Megemlítettő a fölhozott adatok közül, hogy az intézet ez évben is jelentékeny pénzbeli s másnemű kegyes adományokban részesült s hogy az intézeti tanárok buzgó munkálkodása a tanoda jóhíréhez méltóan, újból két önálló művel gazdagította irodalmunkat. Ezek egyike Hajdu László gyakorló is-

kolai tanító „Egyetemes földirata“, az elemi népiskolák III., IV és V-dik osztálya számára, 2-dik kiadás; a másik Kiss Kálmán tanár: „A szathmári ref. egyházmegye története“, mely utóbbi még csak sajtó alatt van. Az intézet mindenemű taneszközökkel jól fel van szerelve, létszám a tanév végén a három osztályban 77.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HIREK.

Kolozsvár, aug. 8.

— A konvent, mely szeptemberben Debreczenben vala összeülendő, mint a „Prot. egyházi s iskolai lap“-ból olvassuk, bizonytalan időre napotlatott s b. Vay Miklós ő n. méltósága fölkérte új határidő kitűzésére. Rész nyelvek azt suttojják, hogy Pest és Debreczen közt újabb conflictusok merültek föl e kérdésben s ez volna az elhatalasztás indoka, de részünkről inkább azon versionak adunk hitelt, hogy az elnapolás magyarázata a válságos politikai constellationiokban keresendő.

— A közoktatási minisztérium rajta van, hogy a párisi világiállításon nagyban mutassa be nevelésügyünket s becsületet valhassunk vele. Gönczy Pál min. tanácsos, ki egyszersmind a világtárlati központi bizottság tagja, fölhívást adott ki a végett, hogy a közoktatási kiállításban menél több tárgyat gyűjtsenek s küldjenek be a minisztériumhoz, legkésőbb november 15-dikéig. A gyermeknevelés, elemi oktatás, felnőttek oktatása, a középtanodák, szakiskolák és felső oktatási intézetek köréből elősorolja a tárgyakat, melyek gyűjtendők. Mindenféle tanszerek, felszerelések, minták, tervek, segédeszközök, butorok, növendékek munkái, ifjúsági lapok, könyvek, rajzok belevalók e keretbe. A könyvek piros vászonsarokban, aranyozott czimbetükkel küldendők be. Az előleges bejelentést szeptember végéig szükséges beküldeni Gönczy min. tanácsoshoz. Kiállítás után minden tárgyat visszakapnak a tulajdonosok. Kétségtelen, hogy a gyűjtésben minden intézet és tanügyi férfi buzgó részt vesz. Magyarország tanügyi fejlődését kell bemutatnunk a külföldnek, ahol még most is vannak, (noha már évről-évre kevesebben) kik hazánkat nem számítják a művelt országok sorába. E már meggyöngyölt balitélet utolsó maradványait kell semmivé tennünk a párisi világtárlaton, megmutatva, hogy hazánk ma már büszkén teheti ki közszemlére közoktatási ügyi állapotát.

— M.-Némethi egyházközsége Kis Mózeszt választotta papjává, kinek helyét Páljános Károly foglalta el N. Pestényben.

— A nagy-enyedi ev. ref. tanítóképezdénél a jelen évi *tankepesítő vizsgálatok* szeptember hó 14-én kezdődőleg fognak megtartatni. Előállani szándékozóik, életkorukat, tanulmányaikat s netaláni alkalmaztatásukat kitüntető okmányokkal felszerelt folyamodásukat küldjék be (bérmentve) alóliirt igazgatóságához, szeptember hó 6-ikáig. Később jelentkezők folyamodása nem vétetik tekintetbe. A n.-enyedi ev. ref. Bethlen-főtanoda méltóságos és nagytiszteletű előljáróságának megbízásából N.-Enyeden augusztus 6-ikán 1877. Nagy Lajos id. képezde-igazgató.

— **Értesítés.** A zilahi ref. tanoda előljárósága, az ugynevezett Balogh Pál féle alap kamatjaiból az 1877/8-ik tanévben 16, — esetleg több növendéket is — a felgymnasiumban egyénenként 50, az algyimnasiumot pótló polgári iskolában 30 frtjával, segélyezni elhatározván, ezen segélyre folyamodhatnak „magyar nemzetiségű, ev. ref. vallásu,

jó erkölcsű szegény növendékek. A folyamodványok a község előljáróságától kiállított szegénységi s tanodai bizonyítvánnyal, melyben az általános osztályzat legalább „jeles“ legyen, felszerelve f. é. augusztus 20-áig alóliirthoz beadandók. Zilah 1877. július 24. Kerekes Sándor, ig. tanár.

A főtiszt. püspök úr a következő körözüvényeket bocsátotta ki:

Tudásul és megtartásul.

792—1877. Vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nmlga tudatja, hogy Nagy Gross János tolnai tanító e pályától véglegesen eltálatott.

873—1877. Vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nmlga tudatja, hogy a tiroli alattvalók csak is hazájukból nyert házassodhatási engedély mellett eskethetők meg.

Köröztetnek :

788—1877. Marosi egyházmegyénkben az *iklandi papi állomás*; fizetése 266 frt. *Pályázati határnap szeptember 15-ke.*

Úgyanott a *kendbi tanítói állomás*; fizetése 56 gazdától egy-egy kalangya búza, ugyanannyi zab fél kalangyában; 2 öl fa; 3 hold 744 □ ° can. portió, melyet az egyháztagok mivelnek; minden tanulóról 50 kr.; lakás kerttel. *Pályázati határnap szeptember 15-ke.* Folyamodványok Vályi Pál esp. aához Ny.-Szt.-Benedekre (u. p. Ákosfalva) küldendők.

789—1877. kol.-kalotai egyházmegyében a *ketesdi kántor-tanítói állomás*; fizetése 100 véka gabona; minden bérfizetőtől 4 kupa must, megváltható 40 krral; minden tanulótl 10 kupa must, megváltható egy forinttal; nyolc öl tüzifa; canonica portió hasznélvezete és temetési stola. *Pályázati határnap szeptember 15-ke.* Folyamodványok Szakács István esp. aához Sz.-Lónára (u. p. Gyalu) küldendők.

819—1877. Ugyanezen egyházmegyében a *körösfői kántor-tanítói állomás*; fizetése 300 frt. o. é. *Pályázati határnap szeptember 15-ke.* Folyamodványok mint foljobb.

823—1877. Marosi egyházmegyénkben az *erdőszentgyörgyi tanítói állomás*; fizetése 302 frt o. é. *Pályázati határnap szeptember 1-je.* Folyamodványok Vályi Pál esp. aához Ny.-Sz.-Benedekre (u. p. Ákosfalva) küldendők.

846—1877. Szil.-szolnoki egyházmegyénkben a *récsei papi állomás*; fizetése a 10 kalongyát termő földü gazdától 2 kalangya, másoktól 3 véka búza; minden bérfizetőtl 3 veder bor; a ki nem szür bort, vedrét megválítja 28 krral; minden gazda egy szekér fát, kinek erdeje nincs 42 krt. 8 hold can. portió 4 hold kaszáló. Stola: prédikációs halottól 80 kr.; esketés templomban 1 frt.; a papi háznál 1 frt 20 kr.; magán háznál 2 frt. keresztesel 20 kr. A papi lak udvarral és kerttel 1 hold 200 □ °. *Pályázati határnap szeptember 15-ke.* Folyamodványok Szabó Pál esp. aához Diósdra (u. p. Zilah) küldendők.

A szerkesztő postája.

Kájel József kollegának, Gyönk. Intézkedtem. Gál Sámuel kollegának. Tárgyhalmaz miatt csak a jövő számbam.

Csulak Zsigának, Árapatak, Elintéztém.

Megjelenik
minden csütörtökön

Szerkesztési szállás.

b.-farkasutca 16. sz. hova
a lap szellemi részét illető
közlemények címzendők.

Kéziratok nem adatnak vissza.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

Kiadó-hivatal:

Stein János könyvkereske-
dedése, hová az előfizetési-
pénzek legzélszerűbben pos-
tautalvánnyal küldendők.

Előfizetési ár:

Egész évre 6 frt, félévre 3
frt., évnegyedre 1 frt 50 kr.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS LAPTULAJDONOS: Szász Domokos.

Tartalom: A háboru. — A tornászat népiskoláinkban.
Koós Ferencz. — A természeti népek kihalása. Theopold W. után B. S.
(Vége.) — Az áll. ig. tanács kis gyűléséből — Vidéki Élet: A
vajda-hunyad-zarándi egyházmegyéből. Gál Sámuel. — Külföld. —
Tárca: Max Gábor szentképei. A vasárnapi iskolákról. Hirlapiro-
dalom Angliában. Egyházi s iskolai hírek. — Közölvények.
A kiadó hirdetése.

A háboru.

Kolozsvár, 1877. aug. 14.

A hazánk határain dúló vad harcok folyama-
alatt minden komolyan gondolkozó ember előtt föl-
merül az a fontos kérdés, mely már eddig is oly
sok mély elmét foglalkoztatott; hogy vajjon igaz
lenne-e az, hogy a civilizáció az embert csak fe-
lületesen érinti hogy a modern haladás és barba-
rismus két ellentétes álláspontja közt nem is oly
nagy a távolság, mint kezdetben hinnők? Vajjon
igaz-e az, hogy a társadalmi életben kikerülhetlen,
fájó szükségességek vannak, s hogy a háboru is egyike e
szükségességeknek? A felelet valóban nem könnyű;
sokan és sokféleképp igyekeztek már megoldani a tör-
ténelem lapjairól ránk meredező eme problémát, a
nélkül azonban, hogy az igazság után sovárgó ke-
délyt végkép megnyugtanni és kielégíteni képesek
lettek volna.

Ki ne ismerné ama közmondásossá vált nyilat-
kozatot, hogy a háboru egy-egy érvágás az emberi-
ségen, melynek határozott történelmi célja s szük-
ségyszerűsége van, hogy a csendben s nyugalomban
elsatnyuló nemzedéket felrázza szendergéseiből s uj
tetterőre lobbantsa föl a már-már kialvó lángot? Ez
elv azonban tudományosnak igen mysticus, éleznék
pedig igen tudományos alakba burkolt. Ha a törté-
nelemnek életteljesebb alapján maradunk és vizsgál-
lódunk, csakhamar belátandjuk, hogy e rendkívüli-

leg fontos jelenség okát hiában keresnők a történel-
mi evolutio örök, változhatlan törvényeiben, hiában
akarnók az absolut, apriori szükségesség bélyegét
nyomni rá; még sem lesz az egyéb, mint esetleges,
pillanatnyi érdekeknek minden általános jogalapot
elvető harca, melynek összes souverainitását az erő,
nem erkölcsi, nem értelmi, de még nem is darwini
értelemben véve, hanem a körülmények mankójára
támaszkodó momentán erő képezi.

Találón mondja Ovidius metamorphosisaiban,
hogy a háboru eszméje csak a harmadik, az ugyne-
vezett réz korszakban született meg. Mi ebből azt ol-
vassuk ki, hogy mindaddig míg az érdekek sem spe-
cificálódtak, nem bonyolultak annyira, ok nem fo-
roghatott fenn arra nézve, hogy egy törzs a másik-
nak nekimenjen, hogy azt kiirtsa, megsemmisítse, s
érdekeinek szabad utat engedjen. A patriarchalis vi-
szonyok nem ösmertek ilyesmit, s csak a későbbi
surlódások, valamint a társadalmi együtlet jogi suly-
pontjának hiánya adtak alkalmat az emberiségnek e
sajnos tévelygésre, mely annál károsabb volt, mint-
hogy legtöbb nemzetenél maga a vallás is bele vona-
tott a harcba; a katona Istent hívta segítségül,
nem hogy őt megvédelmezze, de hogy fegyverét meg-
élesítse az ellennel való küzdelmeiben, vagy épen
nyilvános istentiszteletek alkalmával intéztek kérészt
Istenhez, hogy fegyvereiket diadalra vezesse, s maga
is működjék közre az ellen teljes megrontásában.
Mindazonáltal az sem tagadható, hogy már a legré-
gibb időben tétettek kísérletek a háboru ugyneve-
zett localizálására, ha egyébre nem, is. Plato, Res-
publicájában, azt az ajánlatot teszi, hogy ha a há-
boru a görög államok közt meg nem gátolható, leg-
alább a humanitás és becsület elvei szerint viseltes-
sék az. A középkor asyllumokat ismert el, s némi
homályos hajlamot mutatott a háborus ügyeknek a

pápa ítélőszéke elé hozatalában. Ily halvány vonásokban huzodik végig a történelmen az emberiség jogtudalma a legvéresebb, legirtóbb csaták zaja közt is, míg végre az utóbbi századok böleselmi ircdalmában kifejlett nemzetközi jogok nyomán, 1856-ban létrejött a Párisi congressus — *eszméje*. Bármily gyarló alakban is mutatkozzék ez intézmény napjainkban, de legalább tanuságul szolgál arra nézve, hogy az emberiség jobb része nem feledkezett még meg önmagáról.

Ma már annyira haladtunk, hogy a háborunak egy negativ definitióját adhatjuk. Mi a háboru? A nemzetközi jog tohetetlensége, ignorálása azon eszközöknek, melyek által erkölcsi súlyát érvényre emelhetné. Ma már nem volna szabad háborut folytatni másképp, mint az igazság és népjog nevében, s ha ez elv politikai téren nem is áll oly sértetlenül, de az alkotmányos érettséggel bíró nemzetek közvéleménye hathatós okúl szolgál arra nézve, hogy azt, mint az emberiség erkölcsi haladásának fontos momentumát tüntessük fel.

És csakugyan, be kell hogy valljuk, hogy mintegy 60 év óta a háboruk ritkábbak, rövidebbek voltak, mint azelőtt. Ez örvendetes krízisre engedett következtetnünk mindaddig, míg a legujabb orosz-török háboru véres lángjai nem lobogtak fel szemeink előtt. Fájó, de tanúságos példa ez azokra nézve, kik a háboru történelmi szükségességét szokták emleget-

ni. Előttük foly le a legönkényesebb indokokból megindított harc, melynek minden lépése a legnagyobb brutalitást, a nemzetközi szerződések legarczátlanabb kijátszását s minden civilizált érzs erőszakos megsértését revelálja; ám elmélkedjenek ennek történelmi jelentősége fölött. Mi, kik a 19 ik század szü-
löttjeinek nevezzük magunkat, saját érdekünkben ves-
sünk fátylat a történetre, s térdre borulva rebejjék
ajkaink: Humanismus jöjjön el a te országod!

A tornászat népiskoláinkban.

Besztercze, 1877. aug. 10.

A ki figyelemmel kíséri népiskoláink fejlődését, s nem akarja a dolgot szépíteni, annak őszintén be kell vallani, hogy népiskoláinkban a tornászat szerfolett el van hanyagolva. Közlebb csak is a besztercze-naszódmegeyi tankerületről szólhatok, de azt hiszem, más tankerületekben is olyan formán áll e tantárgy sorsa. E tankerületben létező egy pár ev. ref. iskolát nem is említve, maguknál éváng. szász testvéreinknél és az egy hosszú századig katonai szigoru fegyelem alatt szenvedett naszódvidéki román ajku honfítársainknál is felette elszomorító tapasztalatot szerezttem a testgyakorlatot illetőleg. Midőn valamelyik iskolában megfordulok és kérdezgetéseimmel a tornászathoz jutok; ekkor a tanító a lelkészre és a lelkész a tanítóra tekint, egyik a másikra háritja a feleletet. A felelet aztán rendesen olyan leverő, elszomorító, hogy mindég eszembe jutnak *Schulze Károlynak* ezelőtt harminczegy évvel Németországra vonatkozó szavai. „A tornászat még mindég csak *mellékcziel* arra nézve, hogy a mindenféle tudományokkal és nyelvta-

TÁRCZA.

Max Gábor szentképei.

Gonfben nyolcz napig volt kiállitva Max Gábor urnak három festménye, melyek Angliában, Németországban s másutt is annyira magokra vonták a közfigyelmet, hogy a többek közt Bécsben egyetlen vasárnap 7000 nézőjük akadt, s a sajtó nyilatkozatai szerint valódi mester-művek, melyek a művészet történetében eseményt képeznek. Ezek elsője a német lapok által annyira magasztalt *Krisztus fő*, egy keudőn, melyet a legenda szerint Szt. Veronika vetett rá Jézus halála után. Kiváló executiv tehetség jellemzi e művet, noha a túlnyomólag realis hajlam, mely néhol a drasticumig, sőt izléstelenségig csap át, csak a művészi conceptio és összhangzat rovására szolgál. Így például a különálló, s mintegy az ürben lebegő fej nemhogy aetheticai hatást bírna felkelteni, de sőt visszaszorit, undorit. Hogy Krisztus zárt szemei távolról nézve nyitottaknak látszanak, ez egy oly durva virtuoz fogás, mely meglepett bámulókra talán fog

találni, de a művészi eszme komoly emelkedettségéhez nem illő, annak hátrányára szolgál s a nevetségessé határos.

Ugyanezt mondhatni a másik festményről is, mely a varjak zsákmányának kitett Judás holttestét ábrázolja, s melynek alapeszméje, mint mondják, a világi törekvések mulandósága. A hatás, mint egy realis festőtől várhatni, itt is megkapó, frappans, de az eszmei tartalom itt sem képes érvényre emelkedni. Sem drámailag, sem plasticailag egyénitve nincs, már pedig a symbolicum nem az a tér, melyen a festészet nagyobb eredményeket létre tudna hozni.

Legfigyelemreméltóbb mű, véleményünk szerint, Magdolna, a régi iskola általános typusában. A művész itt azon psychologiai momentumot ragadta meg, midőn a halásznő Krisztus szavára és tekintetére letér eddig követet ösvényéről. Megbánása még nem befejezett tény, de már magába fogadta azon isteni benyomást, mely henno ama változást lesz okozandó.

A vasárnapi iskolákról.

A vasárnapi iskolák ügyében a mozgalom körülbelül egy század előtt indult meg. E mozgalom megindítója egy egyszerű glocesteri nyomdász, Raikes Robert volt, ki a böt-

nokkal túltömött ifjuság a termekben éppen meg ne poné-szedjék.“ Sőt tovább fűzöm ilyenkor gondolataimat ilyen formán: „Mit várhatnánk a néptől, ha annak vezetői is ilyen előítéletesek a testgyakorlatot illetőleg.“? Mert sietek ki-mondani, hogy a lelkész és tanító rendszeren ily formán vé-dekeznek: „Uram! nem kell a népnek tornászot, eleget tor-násznak ezek kora tavasztól késő őszig az ekeszarva, sarló, villa és gereblye mellett. A falusi ember örvend, ha gyer-meke kipihenheti magát télen át az iskolában és új erőt gyűjt a jövő évi mezei munka teljesítésére. A falusi em-ber alig bírja a szükséges tankönyveket és író szőveget be-vásárolni és örvend azon, ha gyermeke szép csendesen ül és tanul az iskolában s nem szaggatja a drága ruhát a ko-médiának való bukfenchezésben.“ Szóval nincs vége hossza a montegotódzásnak, az ál okoskodásnak, hogy a tanfelügye-lőt az általok védett tiszta — mint mondják — az *életből meri'ett* igazság felől meggyőződtesék és a testgyakorlatnak egy évre ajtót mutathassanak.“ Ha még ehhez számítjuk azt is, hogy a népoktatási törvény tornaeszközökkel felszerelt tornatért követel, mely az egyházak rendszeren üres erszö-nyét veszi igénybe: elmondhatjuk, hogy a testgyakorlat népiskoláink legnagyobb részében mostoha gyermek, kiről sonki sem akar gondoskodni, mert a ráfordított kiadást sár-badobott pénznek szokták tekinteni.

A felhozott álokoskodás tartja távol népiskoláinkból a testgyakorlatot, holott ha ezeknek szeme közé nézünk, köd-ként szétoszlanak a józanértelem ítélő széke előtt. A nép gyermeke szerintök eleget tornász a mezei munka teljesíté-se alatt, tehát a mezei munka magamagában testgyakorlat levén, feleslegessé teszi szerintőka népiskolában a torna-sza-tot. Ha nekem husz kaszásra lenne szükségem, és tetszésom szerint választhatnék negyven fiatal közül, szó sincs róla, hogy azokat választanám kik felől tudom, hogy a népiskola

tónókról jutott ez eszmére. Egy nap ugyanis Gloucester ut-czáin haladva, föltűnt neki az utcán játszadozó gyermekek rossz-sasága. Utángondolva úgy hívé, hogy csak az oktatás által lehetne őket e pokolból kiragadni. Föltevé tehát ma-gában, hogy vasárnaponként leczkéket ad nekik. Ennek tel-jesítésére jelentkezett is négy nő. Három év múlva azon-ban a tanulók száma s az iskolai költségek annyira növe-kedtek, hogy szükségesnek látta oly egyéneket keresni, kik az oktatásért fizetést nem vettek, továbbá vallási intézmény-nyé alakítani át, s végre mindenekelőtt kis gyermekek szá-mára rendezni be, noha az iskola név megmaradt. 1781 óta tehát ez egyszerű intézmény oda jutott, hogy ma már a vi-lágon több van 100,000 nél, egy millio önkéntes oktatóval, s tiz-tizenkét millio gyermekkel. Angliában például 30,000 iskola van, 310,000 tanítóval, s 3,000,000 gyermekkel. Amerikában az 1875-diki statistikai ki-mutatás szerint 74 272 iskola, 780,000 tanítóval s 6,750,000 gyerekkel. Németor-szágon az iskolák száma 1218-ra, a tanítványoké pedig 81,785-re rug, míg Svájcban 1400-ra és 46 000-re.

Ez ügynek egész irodalma is van már. Önállólag meg-jelent műveken kívül, érdekeit az időszaki sajtó s szaklapok is képviselik, melyek részben a tanítványoknak, részben a

rendes és ismétlő osztályaiban mindig jeles tornászok voltak, s kárát bizonyosan nem vallanám. A test ama nehézsége, ügyetlensége és esetlen lomhasága, melyet az egyoldalú és terhes izommunkák, mezei mezei munkák okoznak, épen a testgyakorlat által ellensúlyoztatik. Egy szóval a testgya-korlat épen a terhes mezei munkát teszi könnyebbé és jö-vedelmezőbbé, mert másképp forgatja az ekeszarvát, villát és gereblyét az ügyes tornász, mint az a ki testgyakorlatot csak az említett gazdasági eszközökön tanulta. És mit mond-junk amaz okoskodásra, hogy a nép gyermeke üljön csendesen 6—8 hónapig a népiskolában, ne erőltesse izmait, ha-nem vegye elő a könyvet és tanuljon, testi erőit pedig tart-sa meg a jövő évi mezei munkára!“ Ezzel az okoskodással a *honvédnek* ezt kellene tanácsolnunk „Kardodat, vigyázz, ki ne fened, hadd marja a rozsdá tokjában, majd ki fened az ellenség koponyáján. Czéllövésre ne vesztegessd a golyót és löport; tartsd ezeket töltény-táskáiban, majd ott lesz az ellenség szíve s abba fogod löni golyóidat. Ha a népdyer-meke 6—8 hónapig szép csendesen üldögél nagyobbára nyo-morult iskolák bűzhödtt levegőjében, magolva a szenttörté-neteket: értse meg józan értelemmel bíró halandó, hogy hogyan lehet így testi erőt gyűjteni a jövő évi mezei mun-kára. Látszólag alaposabb védekezésnek tűnik fel az az okos-kodás, hogy a tornászás alatt szakad a ruha és így önnél-küli költséget okozunk a szülőknek, kiknek a mostani pénz-szük világban minden krajezárta szükségük van, Azonban ez az okoskodás is csak látszólag ér valamit.

Ha ugyanis figyelemmel tekintjük a népiskolák vir-goncz seregeit, azt tapasztaljuk, hogy épen azokban az is-kolákban szaggatnak legtöbb ruhát a gyermekek, a melyek-ben a testgyakorlat teljességgel nem tanítatik. Ennek is meg van a maga természetes oka. A heves vértű isko-tanítóknak, tanítónőknak s nevelésügyi barátoknak vannak szánya.

Amerikában az oktatók sorában a legelőkelőbb szemé-lyiségeket látjuk, minők a hadvezérek, kormányzók, s olya-nok, kikből az egyesült-államok elnökei lettek, mint Harri-son, Lincoln. 1874-ben Grant elnököt is azon 15 ezer látogató közt találjuk, kik a szent föld utánzásának szemlé-letére jöttek volt. Dr. Wilson a gyerekeknek a szent-föld pontos ismeretébe való bevezetését czélozván, New-York állam északi részén egy lapályon, el-határozta egész Palesztinát mesterséges uton előállítani. Lát-ni lehet itt, a Libanont, Anti-Libanont, Hermont, a mély medrű Jordánt s több más nevezetesebb pontot, még pedig oly élénk, megragadó módon utánzóva, hogy Wilson azon gondolatra jött, az első napokban közszemlére tenni ki e csodaművet, s tizenöt napig számtalan látogatónak nyilott al-kalom a szent-föld specialis tanulmányozására. Az ekkor tartott vasárnapi iskolai gyűléseken és vizsgákon kétszáz idegen vett részt, köztük 29 lelkész. Grant maga több iz-pen nyilvánítá teljes megalégedését, s a búcsúülés alkalmá-val dr. Wilson egy csinos kis bibliát ajándékozott neki, ab-beli reményének adván kifejezést, hogy nemsokára a vasár-

lás gyermekektől hasztalan követeljük, hogy midőn 2—3 órai csendes, s legtöbb iskolában a rossz padok miatt kínos ülés után kibocsáttatnak, az udvaron fatuskókként álldogálljanak. Nem is teszik ezt, ha százszor meg is tiltjuk. Mi természetesebb mint az, hogy ott, hol a tanító fogalommal sem bír a testgyakorlatról, a tanuló sereg kirohván az udvarra, a maga módja s felfogása szerint űzi a testgyakorlatot, azaz nyargalnak, tépelődnek egymással, *kasztvetnek*, birkoznak úgy, a mint a nagyobbaktól látták, piszkafával játszanak, labdázna, hóval dobálóznak és így tovább, anélkül, hogy a tanító csak feléjük is tekintene. A tanulók úgy vannak meggyőződve, miszerint ők csak az iskolában kötelesek a tanító szavára figyelni, de az iskola falain kívül *övék a világ*. A tanító is csak az iskolában történetkért vállal felelősséget s így az udvaron a gyermekek magokra vannak hagyva, s mint mondani szokás: *csak az Isten védelmezi őket*.

Minő egészen más sorsa van a tanulók seregének ott, hol a tanító alaposan érti a testgyakorlatot és alkalmazza annak szabályait! A gyermekjátékokat nem száműzi, hanem bele vonja a tornászat körébe. Mogtanítja a gyermekeket, hogy hogyan kell szaladni, hogyan kell labdázásnál a botot kezelni, megtanítja a birkozás szabályaira, szóval velük van az iskolában, velük az iskola udvarán. A tanuló sereg nélkülözhetlen barátjának, játszótársának tekinti a tanítót, és ki ne látná át, hogy oly viszonyok között bizonyosan kevesebb ruhát szaggatnak el a gyermekek, a testi sértések, egymásnak bántalmazása ritkábban fordul elő, mint akkor, ha a gyermekek az iskola udvarán merőben magokra hagyatva üzik rendszertelen játékaikat.

Ha csak is a játékról lenne szó a testgyakorlatnál, akkor talán igaza lehetne e sorok írójának, de lám a törvény költséges tornaszerekkel felszerelt tornatért követel és napi iskolák élén fogja őt látni, hogy még egy fokkal emelkedjék. Ime, hogy itélnek Amerikában a vasárnapi iskolák felől.

A hírlapirodalom Angliában.

A „Times“ a következő érdekes adatokat közli az 1877-diki „Newspaper press. directory“-ból. Egész Nagy-Britanniában és Irlandban 2692 lap jelen meg, mely számból Anglára 1311, (London magát 320 képviseli) Walesre 56, Skóciára 164, Irlandra 141 s a szigetekre 20 esik. Ezek közül naponként jelenik meg Angliában 103, Walesben 2, Skóciában 18, Irlandban 2 s a szigetekre 2. A napi lapok száma az egyesült királyságban 1847 óta 16-ról 145-re emelkedett. Az ugynevezett „Magazine-ok“ és „Quarterly Review“-k száma ma 808, köztük 275 kizárólagos vallási irányu, s vagy az anglicán egyház, vagy pedig a különböző konfessiók és secták, a Wesleyanusok, methodisták, baptisták, independensek és római katolicusok érdekeit képviseli.

ezt nem bírják előállítani a mi szegény egyházaink! Tény, hogy a népoktatási törvény a testgyakorlatot a köteles tantárgyak közé sorozta, de no feledjük, hogy ott áll az 55. §. n. pontja alatt; *testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra*.

A testgyakorlat illetén meghatározása világosan kifejti azt, hogy a tornászatot költséges tornaeszközök nélkül is lehet tanítani a népiskolában, csak értesse a tanító a maga feladatát. Ha a testgyakorlat tanítását népiskoláinkban addig halasztgatjuk, míg minden iskola udvarán drága tornaeszközeink lesznek; ezen esetben legtöbb falusi iskolánkban csak a tantörvényben fog szerepelni a testgyakorlat még egy századig. A testgyakorlatot meg kell kezdeni az iskolában és az iskola udvarán, minden tornaeszköz nélkül. Míg odáig érkezünk, hogy a szeryakorlatokra kerül a sor, a játékokkal, a sor-rendgyakorlatokkal, a kevés költségbe kerülő tornapálcákkal s az ezekhez kapcsolt dalokkal annyira megkedveltetjük a hivekkel is a testgyakorlatot, hogy a torna térnek a legegyszerűbb eszközökkel való felszerelése kevés gondot fog okozni az iskolaszék tagjainak.

Szép, szép; de mire való mind ez a sok *testkímzés*! Lám, mi sem tornásztunk gyermekkorunkban, még is megvénültünk! Igaz hogy megvénültünk, de ha vissza idézzük az iskola falai közt töltött éveket és a mostaniakkal összehasonlítjuk, valljuk meg, hogy ég és föld a különbség ezek között; t. i. ott a hol hajdan nem tanították, ma pedig szakértelemmel tanítják a tornászatot. Nem *testkímzés* az okszerű tornászás, hanem erőgyűjtés, melyre oly nagy szüksége van az életben minden hivatásu és minden rendű embernek. Földmives, iparos, katóna, tanító, pap, tudós, egyaránt hasznát veszi az életben a tornászatnak, természetesen mindenik a maga módja szerint s ennek fejtegetését itt mellőzhetjük. De a mi a tanítót és tanulókat illeti, ezekről szölok még néhány szót, mert épen az volt a czélom, hogy a tornászat hasznáról írjak a népiskolákra vonatkozólag.

Tudja mindenki, a ki tanítással foglalkozik, hogy figyelem és fegyelem nélkül, Commeniussal szólva, az iskola olyan, mint a malom víz nélkül. A tanítás ezen lényeges segéd-eszközeit épen a tornászat által nyerjük. A gyermekek játszva szoktattatnak ez által a legszükségesebbre t. i. a figyelemre, engedelmességre. A tornászat a test egészségessége, ereje és ügyességének fokozásával a lélek elevenségét, az akarat szilárdságát, a megfontolást és kedvet előmozdítja és serkenti, az ifju nemzedéket az életben sokféle hasznos gyakorlatra, tekintettel a védkötelezettségre is, tanítja; a testi fejlődést s ezzel az egészséget előmozdítja, fenntartja; a czél-szerű gyakorlatok által a testet természetszerű széptartásra szoktatja, gyakorlott egyéneket szolgáltat tüzoltó egyesületeknek, hadseregnek, társasgyakorlati dalokkal összekapcsolva a közös támogatás eszméjét, a honszeretet érzelmét kifejti s ezekkel a védképességet fokozzák. A népiskolákból kiirtja a veszedelmes játékokat. Az életben a korcsmáktól elszoztatja a fiatalokat és így a *jellemre* is hat, mert ennek önállóságot, önismeretet szerez. Szóval az iskolai tornászatnak egészségügyi, erkölcsi, szépészeti és számtalan

gyakorlati hasznát föl nem ismerni és eléggé méltányolni nem lehet.

Mi lehet mégis oka annak, hogy népünk a testgyakorlattól idegenkedik, élén állván a mivel lelkészek és tanítók? Azt hiszem, hogy az olvasó megtalálja e sorokban a feleletet is. Idegenkedünk tőle, mert mi nem tanultuk s így nem értvén a tantárgyhoz, ezt haszontalannak tartjuk. Azonban épen ennek szomorú tapasztalata indítson bennünket arra, hogy N.-Enyeden a lelkész és tanítóképző intézetben a testgyakorlatra kellő gondot fordítsunk. De nem csupán a n.-enyedi tanintézet az, mely itt eszembe jut. A szamosujvári gr. kath., a n.-szebeni evang. és gr. keleti pap-tanítóképző intézetek is versenyre kell hogy szálljanak az állami képezdőkkel, ha a korral haladni s a népoktatási törvény követelésének megfelelni akarnak, melynek betöltésére szigoruan köteleztetnek.

Koós Ferencz.

A természeti népek kihalása.

(Vége.)

Porszá hogy ily ritka kivételek nem akadályozhatják huzamosabb időre meg a végromlást. De eléggé tanúszkodnak arról, hogy az európaiak befolyása nélkül nem, vagy legalább még nem lettek volna a végromlás szélére vezetve; ezt bizonyítják azon új-guineai s kisebb szigetek lakó papua-törzsek, melyek az európaiakkal még nem jöttek érintkezésbe, s magokat kedvezőbb társadalmi és családi viszonyok között tudták fenntartani, mint vérrokonai.

A papuákkal már azon népekre tértünk át, melyeknél a kivészési processus nem annyira az európaiak bántalmódja következtében, mint inkább saját benső természeti, és külső erkölcsi viszonyaik folytán indult meg. Ezt magok a missionáriusok is bevallják. A nehézség azonban itt csak fokozódik. Maga Darwin, kire e kérdésekben a legtöbb bizalommal hivatkozhatunk, s ki a létérti küzdelmet korunk jelszavává avatta fel, az „ember leszármazásában“ azt a megjegyzést teszi, hogy azon okok közül, melyek a természeti népeket a civilizáltak előtt meghódolni készítették, némelyek igen világosak, mások pedig kétesek. E nyilatkozat senkitől sem lephetne meg annyira mint épen ő tőle, ki elmélete által ép azt akarja megfejtetni, hogy tökélyesült minden lény a létérti küzdelemben.

Legjobb tehát ha itt is a kihalásnak történeti vázlatát nyújtjuk röviden. Mielőtt azonban az Uj-Seelandi Maorik s a Sandwich szigetek-beli Kanakok két legfontosabb népségére áttérnénk, essünk át röviden két kisebb közleményen, Uj-Kaledonia és a Fidschi-szigetek lakóit illetőleg. Uj-Kaledonia tudvalevőleg francia gyarmat, hová az újabb időben deportatorra ítélt communardok küldettek. Ezek azonban koránt sincsenek oly számmal, hogy a bensülöttekre bárminemű befolyást gyakorolhattak volna. Függetlenül élnek ezek, emberhust lakmározva, s valami erős

növényt pipázva a francziák példája szerint. A pálinkakereskedést a kormány igen okosan betiltotta. Halálukat többnyire légsző- és tüdő-gyulladás okozza, mely betegség a februári, márcziusi és aprilisi esős hónapok alatt nagy mértékben dühöng. Az ellene használt módszer, a mellnek erős dörzsölése, vércsapolás stb. még siettetik a halált. A Puebo környéki törzs, mely 1856-ban még 1500 lelket számlált, 1864-ben már csak 7—800 taggal bírt a múlt évben pedig 150 halálesetre csak 50 születés esett.

Uj-Kaledonia lakói a papuák és a tulajdonképeni Polynesiaiak keverékei. A Fidschi-szigetek lakói pedig teljesen papua jelleggel bírnak, de valami polyuesiai dialektust beszélnek. E különös jelenség még nincs megfejtve. E nép is, mely pedig a Tasmaniaiakat és Uj-Hollandiakat miveltségben messze túlhaladja — kihalóban van. Egy borzasztó betegség dühöngött ugyanis köztük, a mely 4 hónap alatt 40.000 lakost vitt el. Annál szomorúbb körülmény, mivel ez emberek az evangeliumot oly szívesen vették fel, hogy teljes remény lehetett arra nézve, hogy a civilizáció részére, melynek közvetítője mindig és mindennütt a vallás, megnyeretnek.

Uj-Seelandra térünk át. Az ember azt hiúvá, hogy a buja vegetatioval megáldott, egészséges éghajlatu terjedelmes két szigeten a kivészésre semmi ok nem forog fenn, sőt ellenkezőleg az embernek gazdagon kell tenyészni. S ez ugy is van. Itt az európaiak is nagy mértékben szaporodtak, mert a házasságok rendkívüli gyümölcsözők. A mostani bensülöttek, kik magokat Maoriknak nevezik 5—800 év előtt jöttek ide. Hogy hányan és honnan, nincs tudva. Akkor itt papuákra találtak már, kiket részint magokba olvasztottak, részint kiirtottak. Tulajdonképen csak a sziget északi fele van lakva, a déli pusztá és elhagyatott. Ebből gyanítható, hogy közéletükben kellett olyan valaminek lenni, mely terjedésüknek gátot vetett s a kihalást elősegíté.

Az egész nép három főosztályra vagy maká-ra oszlik, melyek mindenike ismét több alosztályt Iwi-t foglal magában. Ilyen Iwi van most 18, egy csoport kisebb, úgynevezett Hapu-val. Minden Hapu-nak egy főnöke van, de ki nem uralt korlátlanul. Minden Iwi egy közös fejjel bír, de egy államná ez összes Maorik sohasem egyesültek. Három kaszt különböztethető meg nálok élesen. A nemesség, ideértve a főnököket is, a köznép és a rabszolgák. Sajátságos fogalmuk van a Maoriknak a birtokjogról s ez sok véres háborúra is adott náluk okot. Ha ugyanis egy törzs egy tartományt magáévá tett, azt többé el nem vesztethé. Még ha az illető törzs teljesen elűzetett is onnan, a győzőnek nincs joga a földhöz, mert az arravaló igényt csak az egész törzs, nem pedig egyesek adhatják fel. Így aztán az európaiakkal a földbirtok iránt kötött üzleteik is rendesen érvénytelenekké váltak. Egyetlen ily üzletnél 50 bensülött jelentkezett kifizettetés és kárpótlás végett. Egyik a földet azon jogezimen állítá magáénak, hogy nagyatyja azon a földin öletett meg. A gyilkosnak fia pedig ugyanily módon a maga részére formált igényt a földhez.

És mindezek, új-seelandi jogfogalmak szerint haszonélvezet-re tarthattak igényt, mert tulajdonképpen a törzsön belül magán-tulajdon nem létezett.

Ily viszonyok persze sok bonyodalomra, sok véres háborúra szolgáltattak okot. Minden magánsérelemért az egész törzs állott bosszút, s a harcban az ellen teljes megsemmisítése volt a cél. Kannibalismus csak a harcban ugyan, s itt is csak a férfiaknak, de meg volt engedve. Ha azonban egy főnök fiútd nélkül halt el, legidősb lányára szállt át az emberevési jog.

Körülbelül ezek voltak az okok, melyek a népesség természetes szaporodásának útját állották, úgy hogy e szigetecsoport, mely 20 millió európaít fenn tudott volna tartani, Cook becélése szerint csak $\frac{1}{2}$ millió lakóssal bírt, tán még annyival sem. Erkölcsiségük valamivel magasabb fokon állott ugyan, mint a többi polynésiaiaké, de házassági intézményük ép oly ingadozó talajon állt. A nagyok soknejűsége következtében sokan lettek kénytelenek nőtlennül maradni. Ezek után már csak az európaik bejövételének kellett a végső lökést megadni, hogy az ingadozó épület teljesen összeomoljon.

A sziget felfedezői, Cook és Tasman, semmivel sem jártak el különbén a benszülöttekkel szemben mint más expeditorok. Igaz ugyan, hogy e roppant vad és kegyetlen emberevőknel alig lehetett más módszert használni. A sziget valódi apostola Marsden Sámuel volt, ki más angol hittérítők segédkezése mellett váratlan eredményre jutott. 1833-ban a biblia részben át lett téve új-seelandi nyelvre. 1840 óta már nem volt eset az emberevésre és nagyobb testvérháborúra. Csak az angol hittérítő társaság 1846-ban, 22 helységben 408 embert működtetett, kiknek eredménye lett 240 iskola 14,000 tanulóval, s 35,000 résztvevő az istentiszteletben. Az angolokkal folytatott háborújokban már folyóiratot is adtak ki, melyben érdekeiket nem ügyetlenül védik.

Ez emlékezetes háborúnak előzményei a következők. A szép tartományt megkedvelő betelepülők naponta gyarapodtak, s csekély áron földeket vettek a lakosoktól. Ezek azonban nemsokára belátván minő veszélyrel jár ez elárulás rájuk nézve, szövetkeztek a földeladás ellen. Ennek dacára az angol gyarmat igazgatósága egyik főnököt rábirta földje áruba bocsátására, holott annak erre, mint fennebb láttuk, joga nem volt. Így az'án surlódás állott elő a két fél közt, s a Maorik a földmérőket kiűzték határukból. Ez lett kezdete ama véres háborúnak, mely 1860 óta tart s még máig sem csillapult le teljesen, ámbár a Maorik ma már csak pár ezren vannak. 1860-ban egyik főnöküket Potataut királlyá választák, kinek halála után a legvittebb főnök, Viromú Kingi lépett a tróura, mint II. Potatau.

Daczára annak, hogy a Maorik jól voltak fegyverkezve, 100,000 font lőpor és 20,000 darab fegyver felett rendelkeztek, nem voltak képesek ellenállani ama 10,000-nyi seregnek, mely nagy részt a kriai háboru veteránjából állott, s a véres harcoknak csak a benszülöttek teljes kiirtása vetett véget.

Még egyszer megjegyezzük azonban, hogy itt már nemcsak az európai ellenségeskedés volt az ok, mely e nép kihalását eszközölte. Hisz ugyane sors lett osztályrésze a sziget déli részén elszort, gyéren lakozó rokon-törzsnek is, mely a háboruban részt nem vett. S ha Cook az új-seelandiak létszámát több mint $\frac{1}{2}$ millióra becsülte is, de már 1842-ben a lélekszám 106,000-re olvadt le. Nyolcz évvel később még csak 70,000 s azután nyolcz évvel 56,000 volt életben, ma pedig bizonyosan 40,000 sincs mindössze.

Mindennek oka a szaporodáshiány. Egy négy gyermekkel bíró anya már 15 év előtt is ritkaság volt itt ép úgy, mint más polynésiai népeket uraló szigeteken p. o. Madagaskaron. Ott is a szaporodás szüksége forog fenn, daczára annak, hogy máskülönbén háborítatlanul élnek. Ez előttünk megfoghatatlan.

Wohlers, bremai missionarius az új-seelandiakra vonatkozólag ezeket mondja: „I believe the coming of the Europeans to New Zealand had little to do with the dying out of the natives, and that if it had not been discovered till a century hence, it would have been found uninhabited.*) Ez meglehet. Hanem aztán egész naivul hozzát teszi, hogy véleménye szerint e pusztulás Isten büntése rajtuk az emberevésért. Nem könnyebb volna-e egyszerűen fajtalanságukat s romlott erkölcsi viszonyaikat okozni ezért?

Hajlandók volnánk e helyen kissé Franciaország létszámának felüllo csökkenésére utalni. Franciaország 1860-tól 1872 ig, 2,089,843 lélekkel fogyott. Ha leszámítjuk ebből az Elsas-Lothringiai 1,597,238 léleknyi veszteséget, még mindig 491,905 ember minusz marad fenn, tehát kevéren félmillio. Ezt pedig nem lehet egyedül a háborúra hárítani, mert nem csak a háboru által érdekelt, de távoli, virágzó és termékeny departementok szolgáltak e részben contingensül. E mellett bizonyít az is, hogy mindkét nem egyenlo arányban apadt. Másutt kell hát az okokat keresnünk. A család fejtszámának közép-mennyisége 3,71, de az egyes tartományrészek virágzásának, intelligentiájának és vallástalanságának visszás arányában változik. Más szavakkal minél nagyobb a materialis tenyészet, a gazdagság, az általános műveltség, felvilágosodás és vallástalanság, annál kisebb a családok átlagos fejtszáma. A Finisterre-i kelták s a savoyardok közt ez arányszám 4,50, sőt 5-re száll föl, míg a gazdagabb vidékeken 3,50, s a Seine-departementban 2,71-re süllyed alá. Az ez adatokat közlő s a fanaticus darwinista Hellwald által szerkesztett folyóirat „Ausland,“ e jelenség okát a francia társadalomban tulajdonyra kapott, s a gyermekszámot megszorítani törekvő hajlammal hozza kapcsolatba. „Magos műveltség jelét látná, ugymond, benne, ha nem tapasztalná az egyesült-államokban is ugyanazt, melyek pedig Franciaországgal műveltségben korántsem versenyezhetnek.“ A gyermekszám megszorításának hajlamát viszont a francia forradalomra, illetőleg annak a földbirtok szétदारabolását eszközöló intéz-

*) Azt hiszem, hogy az európaik bejövételének kevés köze volt a benszülöttek kihalásával, s ha még egy száz évig nem fedezik fel Új Seelandot, bizonyára laktalanul fogják találni.

ményére viszi vissza. Figyelemreméltók e szavai: „nem szükség, hogy az ember az ancien regime hive legyen, hogy a döntő nagy francia forradalmat a maga műveltség történelmi eredményeiben tanulmányozváu, azon meggyőződésre jusson, hogy az azon országnak, melyet megmenteni akart, jövőjét teljesen tönkretette. Az emberi jogok, emberi méltóság, egyenlőség, testvériség üres phrázisaivál tévelygések valának s a hazának a forradalom eszméi és elvei csak pótolhatlan kárt szereztek.“ E szavak furcsán hangzanak egy ilyen vallástalan liberalis álláspontról, ép oly furcsán, mint a gyermekszám megszorítása hajlamának reductioja a vagyonefeszítésre. Hiszen az erdélyi száznál éppen az ellenkező körülmény, a birtok-összevonás s az ebből eredő kétgyermek-rendszer főtényezője a fajkivészésnek.*)

Látjuk ezekből, hogy bár a természeti népek kihalásának okai, részint a szükséges historiai anyag hiánya, részint pedig élettani és statistikai ismereteink elégtelensége miatt teljesen kifejtve még nincsenek; mindazonáltal bátran állíthatjuk, hogy a tiszta erkölcs megromlása az a főok, mely őket szellemileg úgy mint testileg meggyengítve, képzelenné teszi fajok feuntartására a civilizáltabb s ennél fogva erősebb népáramlatok közt. De viszont nem vagyunk hajlandók föltételezni a természeti célzatosságról sem, hogy e nyomorult népek annyira a természet befolyása alatt s mégis annyira elhanyagolva lettek volna, hogy kipusztulások az európai civilizáció káros befolyásánélkül is bekövetkezzék. Szóval e complicált, esetleges mozzanatokban annyira bővölködő kérdést, mai tudományos viszonyaink közt aligha lehetne általános elvi alapra fektetni, s még abban az esetben is kétséges, vajjon a tudomány nem más-kép ítélne-e e részben, mint a bennünket ez elmékedés megírására ösztönző vezérelv, a keresztyén szeretet és humanismus!

Az áll. igazgató-tanács kis gyűléséből.

Kolozsvárt, 1877. aug. 12.

Elnök: főt. Nagy Péter püspök, jelen voltak: br. Bánffy Albert főgondnok, Gyarmathi Miklós, Incze Mihály, dr. Kolozsvári Sándor igazgató tanácsosok, Deák József pénztárnok, Szabó Ádám számvevő, Parádi Kálmán tanügyi referens, Bodor Antal titkár.

1. Titkár jelentést tett az ülésen kívül ellátott folyó ügyekről. A tett intézkedések jóváhagyó tudásul vétettek.

2. Teleki Mózes missioi tanító részére, haza utazási költségül a missio alapból 5 frt utalványoztatott.

3. Tomka Károly missioi lelkész elpanaszolván, hogy hivi fizetését meg nem adják, a mai körülmények között nyomasztó szegény helyzetben van. Kér havonként 30 frt fizetést, a missio alapból. Tekintettel a romániai mostani rendkívüli viszonyokra, folyamodó részére egyszer mindenkorra 50 frt a missioi alapból utalványoztatott.

*) A kétgyermek-rendszer Franciaországban is uralg. Itt tehát két ellentétes ok vezet ugyanazon eredményre

4. A makfalvi papválasztási kijelölő bizottság a hozzá intézett rendeletre, a módosított papi díjlevelet felterjesztvén: Az igazgató tanács elismerését fejezte ki a papi fizetés emeléseért és a díjlevelet az egyházkerületi közgyűlés jóváhagyása reményében megerősítette.

A vajai egyház volt nyugalmazott lelkészének, néhai Albert János özvegyének kegyévi illetősége tárgyában az illető egyházmegyei tanács határozata ellen a mostani lelkész Lőrinczi Dénes felfolyamodván: mielőtt ezen fölmerült ügyben érdemleges határozat hozhatóna, esperes útján felhivatott a felfolyamodó lelkész, díjlevelének felterjesztésére. Együttal elhatározta az igazgató tanács, hogy a nyugalmazott lelkészek özvegyeinek kegyévi illetménye meghatározása céljából a jövő egyházkerületi közgyűlés elibe törvényjavaslatot fog beterjeszteni.

6. Vadadi Filep Péter, az általa és neje által tett alapítványnak kezelése tárgyában panaszt emelvén: esperes Vályi Pál felhivatott, hogy a leiratban foglalt kérdések szerint 30 nap alatt a kellő felvilágosítást terjessze fel.

7. A székely-udvarhelyi főtanoda fölterjesztvén az 1877 évi költségvetését és pénztár-állási kimutatását, azzal kapcsolatosan 2078 frt 59 kr. pénztári deficitjének helyrehozás iránt jóváhagyás reményében hozott határozatát is felküldi. Megengedettett, hogy egy rendes tanári fizetés a Gál-Teleki alapítványra tétessék át, a mely alapítványnak rendelkezés alatt álló 8%-os kamatja 1211 frt 59 krt teszen. A németnyelv tanítójának járó évi 600 frt egész fedezése a Kis-féle alapból meg nem engedtetett és arra utasított a főtanodai előljáróság, hogy a Kis-féle alapítványt teljesen, minden pontjaiban szó szerint, szigoruan szem előtt tartsa. A deficit helyrehozására hátralékos kamatokat hajtson fel, sat.

8. A főt. püspök ur indítványára felelet tételre felhivatott a n. enyedi Bethlen-főtanoda gondnoksága, hogy minő lépéseket tett a mult kerületi közgyűlés azon határozatainak végrehajtása érdekében, a melyek a vagyon kezelés, haszonbérbe adás sat. tekintetében hoztak.

9. A sepsi szt.-györgyi Mikó tanoda előljárósága, kérésére a gr. Mikó alapítvány 900 frt kamkta kiutaltatott, hogy a tanodai épület jég által betört ablakainak helyreállítására és vaságyaknak beszerzésére megtörténhessék.

VIDÉKI ÉLETT.

A vajda-hunyad-zarándi egyházmegyéből

V.-Hunyad, 1877. augusztus 5-én.

Nagytiszeletű szerkesztő úr!

Algyógyi lelkész társam Jakab Mózsza úrnak a tordosi papságra kándidáló bizottság jegyzőkönyvére vonatkozó közleményét olvasva, sajuálattal látom, hogy az igen tisztelt kollega úr sérelmet olvasott ki abból magára nézve, melynek a nyilvánosság előtt is kifejezést adni kívánt.

Minden hosszadalmas szószaporítás nélkül, a tisztelt kollega úr megnyugtatóására, magam részéről a nyilvánosság előtt kijelentem, hogy akármilyen van a kándidáló bizottság jegyzőkönyvébe felvéve, én mint azon bizottságnak igénytelen

elnöke, semmi részrehajlás vagy szenvedély által magamat nem vezéreltettem, mindenkinek, akár jelenlévőnek, akár jelen nem voltak, személye iránt kellő tisztelettel viseltetem; sérteni senkit még a legtávolabbról sem akartam.

Ha méltóságos gróf Kún Kocsárd egyházmegyei főgondnok úrnak az algyógyi egyházköztség osztályozására nézve történt észrevételére tudomásom szerinti szerény választ adtam, azzal senkit sem volt szándékom vádolóssal illetni. Talán csak jegyzői fogalmazás ellen lehetne némi észrevétel, de azon segíteni az idő rövidsége nem engedte, és mivel semmi káros eredménye nem lehetett, azért történt meg az aláírás a szerint a mint meg volt már a fogalmazás.

Különben béke és szeretet lelke legyen köztünk s az vezérelje minden lépésinket!!!

Gál Samuel s. k.

v.-hunyadi ref. pap mint a törzsi papi kandidáló bizottság elnöke.

K Ü L F Ö L D.

India.

(A theista egyház indiában.)

(Vége.)

Az utóbbi években a Brahmo Somaj tekintélyes kiterjedés által növekedett, úgy, hogy Indiának városaiban és falvaiban több mint 100 kisebb község alakult.

Minden filia a calcuttai községet tartja fejének. Azon eszközök gyanánt, a mely által a theista egyház elterjedt, a térítőköt, a napi lapokat és röpiratokat tekinthetjük. Minden évben Calcuttában az egyház alapításának emlékére ünnepélyt szentelnek, hová százmérföldnyi távoból az ország minden részéből a tagok összegyűlnek. Január 23-ika az alapítás napja, a mikor az ünnep egész hétig tart, s mely alkalommal különös kérdéseket is tárgyalnak pl. a házasság ról. etc.

A theista egyház mindenfélé a társadalmi élet átalakításán működik. Calcuttában van vendéglője s a tanulók számára étkező háza, a főváros környéken könyvtára, leányiskolája, a fiatalság és a férfiak számára esti iskolája; van továbbá a napszámosoknak egy egyesülete, rendelkezik egy takarékpénztárral. etc.

Ezen intézmények előállításukat jobbjára Babu Sasipada Banerjeenek köszönik, ki egyszersmind szerkesztője egy havi füzetnek. *Connagoreban*: Babu Fogat Shib Chunder Deb, *Barizalban*: Babu Fogat Bandhu Laha a társulat előmozdítására sokat tettek. A különböző községekben nagyszámban található az áldozatkész egyéneknek, kik Chunder Sen szellemében működnek és lassánként az indiai társulatnak egész reformálását létre hozzák.

E reformok legnagyszerűbbikét, a házasság átalakítása képezi, mely bármely társadalomnak ugyszólva életrefo gyanánt tekinthető. Nagy nehézségekkel kellett küzdeniök ez ügyre vonatkozólag, a mennyiben mind a fennálló törvé-

nyek mind az ország százéves szokásai akadályul szolgáltak. Az igen fiatal egyének között eddig szokásban levő házasság meggátolására nézve — a legkitűnőbb orvosok utasítása szerint — bizonyos életkor lett kijelölve ezen tény végrehajtására; s egyszersmind megengedték az özvegyeknek a házasság ismétlését is. Természetesen a szokásban levő polygamiát is, mint a társulat vallás-erkölcsi elveivel ellenkezőt ki küszöbölték. S így a legszigorubb monogamia s a különböző kasztok személyei között, a házasságnak megengedése ellenkezésbe jött nem csak az ősi szokásokkal, hanem a törvényekkel is. Valóban ezen új intézményök megerősítését a kormánynál kieszközölni, volt a legnehezebb feladat. Sok gyümölcstelen kísérletek után végre 1972 márcz.-ban ez is megvalósult; mindazokra nézve, kik a theista egyházhoz tartoznak, törvényszabta büntetés mellet megtiltatott a polygamia élvezete, a mely a Hindu társulatnak hátrányát, kárát hathatós mérvben mozdítja elő.

A reformok felismerhetők a theista egyház szertartásaiban is. Ugyanis a theista egyház szertartásához tartoznak a gyermekek születésénél a névadás, a melyet háladáás követ, a házasság, s azon tisztelet a melyet a halottak iránt, azok megégetésénél tanusítanak, Különben a theista egyház minden törekvése oda irányul, hogy a társadalmi követelményeket a vallás által megszentelve töltsse be. Kesulb Chunder Sen Calcuttában a társadalom reformálása, az emberek bármely osztályának növelése, a vallásos tételek felállítása és megalapítása végett egyesületet alkotott, a mely működése, munkássága szerint öt különböző osztályt foglal magában; u. m. a növelésen, a nők képzésén, folyó-iratok terjesztésén, a mértékletesség előmozdításán és a szeretet tényein munkálkodó osztályok.

A nők nevelésére vonatkozó osztályok működését, egy a leányok számára felállított elemi iskolával és egy női képezdének szervezésével kezdette meg, melyekben tehát részint magok a nők nyernek oktatást, részint másokat oktatnak a tanítás módjára. 1871 februárban nyílt meg az iskola, s már szeptemberben az elemi képzés végett csatoltatott hozzája, a kis leányok számára, egy iskola. A vizsgák bizonyos meghatározott időben, az ország nyelvén, az első osztályu Hindus tanítók és a kormánybiztos felügyelete alatt szoktak tartatni; az angol nyelvü vizsgák pedig azon előljárók előtt hajtátnak végre, kik angolok ugyan, de Indiában laknak. Miután ezek az iskolák, már 18 hónap lefolyása alatt feltűnő előhaladást tanusítottak, a bengáliai kormány számukra tetemes összeget adományozott. Ezen iskolák nem birnak felekezeti jelleggel, mert bármely hithez tartozó gyermekeket szívesen befogadnak. Az elemi iskola legfelsőbb osztályában következő tárgyakat tanulnak: nyelvisme; angolnyelven megfejtendő feladványok; számtan; természettan kísérletekkel; bengáli nyelv és szónoklat-tan; zene, tñ munkák; és földabrosz készítés. A második osztályban ezekhez járúl az erkölcstan és a harmadikban a Bengálok történelme. Az iskola növendékei számára létezik egy vita-kör, mely a társadalmi mivelttség előmozdítását tűzte fel zászlójára. Az egyesület összejövetelei alkalmával, helyi érdekek

biró tárgyak felett vitatkozik; rendszeren a vitatkozásra kitűzött tételt egyik vagy másik értelmesebb növendék adja fel; a vitatkozás folyama és eredménye igen gyakran a folyóiratok hasábjain is megszokott jelenni. Az író, könyvében a hol a nők képzését tárgyalja, megjegyzi, hogy erre vonatkozó ismertetését jövő évben kiadandó könyve számára tartotta fenn.

Igen jellemző munkásságuknak azon tere, a hol a mértékletesség előmozdításán működnek. A mértékletlenség nem tartozik India eredeti romlottságához. Valóban mind a „Hindu“- mind a „Mahomedán-hit“, szigoruan megköveteli a mértékletlenségtől való tartózkodást. Ugy látszik az angolok a bibliával és Shakespeareval a „hust“ is bevitték s így a gyom hamarabb felnőtt mint a búza. A részegeskedés Indiában az utóbbi 30 – 40 év alatt nagy hódításnak örvend. Ez ellen fejtette ki a reformáló ogylet minden erejét, s működésében inkább a miveltebbekre akarván hatni, e czélból egy ily czimű folyóiratot adott ki: „Bor avagy méreg?“ a mely nagy elterjedésben részesült. Olykor-olykor előadásokat tartanak; összeköttetésben vannak az angol mértékletességi mozgalommal, s innen több ilyen tárgyú iratokat nyernek. A kormány az egyesület buzgó törekvéseit jelenben dicséretesen pártolja. 1873-nak deczember hónapjában 16,200 aláírással a kormányhoz kérelmet nyújtottak be, a melyben szabályszerű törvények által körvonalozták a szeszes italok áruását, s kéri ezeknek kormányilag való megerősítését. Mr. Money a kormány tagja ezen kérelemre adott válaszában, mind a részegségnek ártalmas következményeit, mind pedig korlátozásának lehetőségét kétségbevonta. Ebből az ügyből a napilapokban élénk vita fejlődött, mely vitákban Chunder Sen-nek is kiváló szerep jutott. Miután az alkirály a reformáló férfakkal tartott, úgy dült el a vitás kérdés, hogy 1875 augusztustól a szeszes italok behozatali adója nagy mérlékben fel lett emelve. Naplemente után a szeszes italoknak vendéglőben való élvezete szigoru törvények által korlátoztatott; továbbá a részeg állapotban elkövetett hibák, bűntények. épen olyan büntetés alá estek, mint azok, a melyek öntudatos állapotban hajtottak végre. Ezen határozatok Calcuttában és Horvráiban érvényre jutottak, de az ország többi részében nem mondható, hogy egészen megvalósulást nyertek volna. A társulatnak a mértékletesség érdekében tett működése ennyiből is világosan kitűnik.

Midőn Lord Northbrook 1876-ban mint indiai alkirály állomását elhagyá, a Brahma Somajról — noha ellenkezett gondolkozás módjával, nézetével, mégis nagyon elismerőleg nyilatkozott. Ezen egyház erkölcsi munkásságát nagyra becsülte, s a nép erkölcsi fejlődését előmozdító törekvésért igen méltányolta. Nagy dicsérettel beszélt azon törekvéséről melyet a részegség, erkölcstelenség meggátolása, az ijeség helyes uton való vezetése körül kifejtett. Mi ezen egyház további fejlődését méltányoljuk azon meggyőződéssel, hogy azon eszme, melyből kiindult, s a mely a vallás gyümölcsözővé tételét és a társulat erkölcsi reformálását tűzte feladatul, nem csak figyelmünket de utánzásunkat is megérdemli. Általános a prot. Európában azon panasz, hogy az

egyház iránt való érdekeltség csökkent, különösen a miveltebb osztályoknál. Mihelyt az egyház és állam közötti viszony szabályozva lesz s amaz erre erkölcsi befolyást gyakorol, minden másképen fog történni. Én azt hiszem, hogy nem csak a hollandok, de mi is tanulhatnánk valamit az indiaiaktól e tekintetben.

Németország.

(Ketteler halála.)

A németországi kath. egyház nagy veszteséget ért. Jul. 13-án, 66 éves korában halt el Ketteler, 1850 óta majnzi püspök, az ultramontanizmusnak legvitézebb s legügyesebb bajnoka a császári kormányval vívott harcában. Jogi tanulmányait Göttingában végezte, Bismarck herczeggel együtt, kivel tanuló korában többször mérte össze kardját. Később szerzetbe lépett s kitűnt ékesszólása és a catholicus ügy iránti buzgalma által. Vágyott kiirtani a protestáns eretnekséget, s a német catholicus egyházat a pápa függősége alá hozni. Jezsuita missziokat alapított déli Németországon, s teljesen alá adta magát az 1870-iki conciliumnak, miután a csalhatatlansági dogmát megtámadta.

(Lap-statistika)

Poroszországban 142 ultramontán lap jelen meg, Bajorországban 77; 363, 40 előfizetővel. Württembergben 10; 41,710 előfizetővel, a Bádeni nagyherczegségben 12; 39 ezer, 400-al, Hessenben 19; 75,000-el.

(A tübingai egyetem 400-ados évfordulója.)

A tübingai egyetem 400-ados évfordulóját folyó hó 10-én ünnepelték meg nagy fénnel, a királyi pár jelenléte mellett, kik a Weber „diadalnyitány“-ának hangja mellett léptek a számukra emelt mennyezetes trónra. A királynak, ki egykor maga is itt tanult, fennálva hallgatott megnyitó beszédére Weizsäcker egyetemi rector mondott köszönő üdvözetet. Azután dr. Zeller berlini philosophiai tanár beszélt a testvér-egyetemek nevében. Lelkesülten szólott az egyetem magas missiojáról, honnan egy Melanchton, Kepler, Schelling, Baur, Strauss stb. került ki. Dr. Zimmermann bécsi philosophiai tanár, a hires aestheticus, a német birodalmon kívüli, de német ajku egyetemek (Ausztria, Svájc, Dorpat) nevében mondott üdvözetet. Beszédét e szavakkal zárta be: „vivat, vigeat, crescat, floreat.“ Dr. Van der Geer Leydából, latin nyelven beszélt, mint a németalföldi és skandináv egyetemek képviselője. Rau és Bion (Svájc) szólottak még mire Weizsäcker köszönetét fejezte ki a szónokok előtt, s a diszmenet megindult. Fekete taláru tanárok, komoly ősz tudósok, aranybotu pedellusok, tanuló-egyletek, burschenschaftok, zászlóikon a koszorus leányok virágfüzéreivel, mindannyian diszben tartottak a egyház felé, hol ismét Weizsäcker tartott ünnepi beszédet. A királyi pár a menetet a tanácsház erkélyéről nézte. A diszlakománál a király következő toasztolt mondott: „Emeljék fel kérem poharaikat s igyanak velem a mi alma materünk virágzására és gyarapodására!“ Este a város kivilágittatott. Mintegy 50-en nyertek tudori disz-cklevelet, köztük Vilmos württembergi herczeg (a jog karból), Rümelin, Tyndall s mások.

Az upsalai és marburgi egyetem ugyancsak a napokban ülte meg, ez utóbbi 350 éves fennállásának jubileumát.

Bázel.

(Követésre méltó példa.)

A kegyes vagy közhasznú czélokra szánt adományok összege Bázelben a folyó év első negyede alatt 295,000 frank-ra emelkedett. A Berni cantonban ugyane czélból begyűlt adakozások és felhatalmazások, az egész 1876-dik évre 295 ezer 120 frankot tesznek.

Németalföld.

(Protestans adatok.)

A németalföldi protestans egyházak száma jelenleg 1,608, ideértve 26 wallon egyház-állomást is. A múlt év vége felé 200 állomás volt üres. A tanulók a Leydai, Utrechti és Gröningai három facultás közt vannak megoszolva. A leydai egyetem 1574-ben alapított Hallgatag Vilmos által, a város megjutalmazása czéljából, hat hónapi hősiességéért a spanyolokkal szemben.

Spanyolország.

(Czirkusz és takarékpénztár.)

Spanyolországban jelenleg száz czirkusz áll fenn a bikaviadatok számára, s számtalan bikaviadal történik czirkusz nélkül. Viszonyásul nagy ez országban 12 (mondni tizenkét) takarékpénztár található mindössze.

China.

(A missziók gyűlése.)

Múlt május havában fontos gyűlésnek volt tanuja Sanghai. Több mint száz, különböző társulathoz tartozó, s a chinai császárság különböző részeiben működő protestans missionarius jött volt ott össze. Sok fontos kérdés lőn tárgyalás alá véve a missziókra vonatkozólag, s a jelenlévő tagok közt volt M. Hudson Taylor is, a chinai missionak híres organisatora.

Japán.

(Egyházi állapotok.)

Japánban 12 evangelicus társaság van működőben, közöttük 7 amerikai, 46 missionariussal egy bennszülött missionariussal. Az állomások számát 90-re teszik, a tagokét pedig 1,004-re.

India.

(Nevezetes reform.)

A jaipuri (keletindia) Macharajah elhatározta, hogy véget vet azon rossz szokásnak, mely szerint az indus özvegyeknek nem volt szabad másodsor férjhez menniök. Ez ügyben tehát 4 pnuditából s 1 európaiból álló tanácsot nevezett ki, melynek czélja a népet e szükségszerű reform politikai jelentőségéről fölvilágosítani.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HIREK.

Kolozsvár, aug. 14.

— **Értesítés.** Az illetőknek szolgáljon tudomásul, hogy a főtisztelendő mlts püspök úr, újabban fölmerült körülményei miatt, f. hó 6-án kelt leirata szerint, a papi szigorlat kezdetét szeptember 5-kéről, mint az megelőzőleg közzé volt téve, ugyanazon hó 4-kére kénytelen tenni. N.-Enyed, 1877. auguszt. 8. A n.-enyedi ref. főtanoda igazgatósága.

— **A tordosi papválasztás** f. hó 12-én ment végbe, s Bartha Lajos esperes választatott meg 37 szavazatból 36-al. Részünkről őszinte szívből gratulálunk, főként azon szempontból, hogy a választás eredményének, kétségen kívül az egyházmegyei közigazgatásra nézve azon előnye lesz, hogy a megválasztott esperes úr, csekély mérvű lelkeségi elfoglaltsága miatt, egész erejét — csaknem osztatlanul — az esperesi teendőknél szentelheti s ennek bizonyonnyal épen azon egyházmegye nagy szükségét érzi.

— **A felejthetetlen emlékü Miklós Miklós,** tordai ref. lelkész özvegye sz. *Domján Eszter,* élete 61-ik évében meghalt, Gyermekeinek s unokáinak bánata s minden jók tisztelete kísérté sirjába, mely felett könnyű legyen a hant!

— **Fábián Dániel,** érdemes veterán egyházi írónk, munkaeje — úgy látszik — az idővel daczol, s most is ifju. Jelenleg „Népszerű halotti beszédek“ első kötetének sajtó alá rendezésével foglalkozik, mely közönséges, továbbá gyermekek s ifjak feletti beszédeket fog tartalmazni s e hó végén a derék Petrik Géza kiadásában jelenik meg. Előre is felhívjuk rá az érdeklettek figyelmét.

— **Beküldetett szerkesztőségünkhez** a nagy-onyedi ref. Bethlen-főtanoda 1876/7. tanévi értesítője, kiadta az igazgatóság. A füzetet Garda József tanár sikerült emlékbeszédje nyitja meg, gr. Mikó Imre fölött, melyet a tanévet bezáró beszéd, illetőleg jelentés követ, ugyancsak tőle. Az itt közlött adatok szerint a tanodának a lefolyt évben létszáma 696 volt, s bár az ifjuság egészségügyi állapota nem a legkedvezőbb volt, a mennyiben az uralkodó járványok, dacára az előljáróság gondoskodásának, megkövetelték áldozataikat, de szorgalom és haladás tekintetében határozott emelkedést látunk a múlt évhez képest. A pályázatok eredménye általában kielégítő, szintugy az önképzőkör működése is, noha a két intézmény egymásra gyakorolt ellenhatása nem maradt minden káros eredmény nélkül. A tudományos szakirodalom köréből fölvetett s kitűzött pályakérdések következtében az önképzőkör munkássága csaknem kizárólag a szépirodalmi terepre volt kénytelen szorítkozni. Megemlíjük még, hogy a könyv- és gyűjteménytárak is jelentékenyen gyarapodtak a lefolyt évben s a tanoda által járatott tudományos folyóiratok sorozatában az e nembeli legjobb termékekkel találkozunk.

— **A párisi kölcsönösen segélyző magyar egylet** felhívást bocsátott közzé, egy részvényekre alapított egyleti helyiség beszerzésének és építésének tárgyában. A francia építészeti jogi viszonyok folytán tulajdonképen csak a telek megvételenél forognak nehézségek fenn. Ennek megtörténte után akármelyik építész felépíti azt, árát csak a tel-

jesen bevégzett munka után követelvé. Ekkor pedig a ház beruházásával, valamelyik hitelintézetnél, de sőt magán tőkepénzesnél is csekély kamat mellett kölcsön eszközölhető ki, az építési költségek fedezésére, melyet a háztulajdonos, ugy a kamatot, mint a tőke-törlesztést magában foglaló megállapított évi hányadokban tartozik visszafizetni. A telek megvételére előirányzott 50,000 frank 250 száz-frankos kötvény utján volna beszerzendő, melyek azonban kamatot nem hoznak birtokosaiknak, kiknek az egylet iránt tanusított jótéteménye épen a kamatról való lemondásban áll. A kötvények kiosztásának közvetítését a *pesti első hazai takarékpénztár* vállalta magára, mi ha megtörtént, a ház felépítése után 5-dik esztendőben kezdődik a kötvények visszaváltása sorsolás utján. Minden kötvény-birtokos az egylet alapító tagjaként fog tekintetni s neve arany botúkkal márvány táblára vésvé a ház dísztermében fog megörökítettetni. Célja ez egyletnek nemcsak gyűlhelyül, hanem menhelyül is szolgálni az inségben levő magyar hazafiaknak, kiknek azért olcsó áron; esetleg ingyen lakást adna, az ujonnan érkezöket, míg munkát találnak fölvenné, kölcsönrel, közbenjárásával segitné, gyógyittatná, temettetné, s nekik a francia nyelvben leczkéket adna stb. stb.; szóval az egylet valódi hazafias philantropicus célú tűzött maga elé, melyet hogy mielőbb elérjen szívből kívánjuk. Melegen ajánljuk épen azért e szép tőrekvést a hazafias közönség buzgó pártfogásába, annál inkább, mivel az ügy ha viszhangra talál, ugy a párisi magyar egylet a jövő évi világ-kiállításra felutazó honfiakat már saját házában fogadhatná, tisztelhetné és támogathatná. Megjegyezzük különben, hogy a kibocsátott 250 kötvény közül 50 már elhelyeztetett s az ügy pártfogói közt oly neveket találunk, mint Haynald Lajos. Türri István stb.

A főtiszt. püspök úr a következő körözüvényeket bocsátotta ki:

Körözütetnek :

826—1877. Seipsii egyházmegyénkben a *hidvégi kántortanítói állomás*; fizetése 112 kalangya búza; 97 kal. zab; 30 szekér tűzi fa; 6 köblös szántó, 8 szekér széna, 4 szekér sarju termő kaszáló haszonélvezete. Ospora és stola 15 frt. Tisztességes lakás. — Becsár szerint 509 frt, lakáson kívül. *Pályázati határnap szeptember 1-je.* Folyamodványok Csizsér Gábor esp. aához Egerpatakra (u. p. N. Borosnyó) küldendők.

851—1877. Küküllői egyházmegyénkben a *boldogfalvi papi állomás*; fizetése 24 kal. 8 1/2 véka búza; 36 veder must; 24 szekér fa. Rendes stola; gyermek tanításért 4 kupa must, a papi telken lévő borsajtó jövedelmének fele. — Can. portió: szántó 6 hold 306 □ °; kaszáló 1000 □ °; szőlő 582 □ °. Őszi vetés alá a földeket t hallgatók szántják. — A filiából: a gr. Degenfeld udvarból 20 kal. búza, a hallgatóktól 28 véka tartozik a filiában minden második vasárnap prédikálni, hétköznap egyszer könyörögni; a lelkész köteles tanítani is. *Pályázati határnap szeptember 15-ke.* Folyamodványok Benedek Ferencz esp. aához Harranglábura (u. p. D.-Szt.-Mártou) küldendők.

866—1877. Udvarhelyszéki egyházmegyénkben a *sándorfalvi levitai állomás*; fizetése 55 kal. búza; 50 kal. zab; 20 szekér fa; 1 hold 1,412 □ °. kaszáló; 16 bórado gazda a levita magvából minden évben bevet egy-egy vékás földet, ebből közép számitással kap 38 kal. búzát, ugyanannyi zabot; tandíjban minden tanulótl egy szekér fát; a

levita földekre az egyháztogok minden évben kivisznek 48 szekér trágyát. Tisztességes lakás *Pályázati határnap szeptember 15-ke.* Folyamodványok Solymosi István esp. aához Bögzöbe (u. p. Sz.-Udvarhely) küldendők.

867—1877. Ugyanazon egyházmegyében a *kis-galambfalvi kántor-tanítói állomás*; fizetése 116 kal. búza; 116 kal. zab; 10 véka búza; 20 véka zab; 12 tenyeres napszám; 36 teher kemény tűzifa. Tandíj mintegy 20 frt. Stola mintegy 3 frt. 5 hold 212 □ ° kaszáló, 3 hold 45 □ ° szántó. Tisztességes lakház, gazdasági épületekkel, veteményes kerttel, gyümölcsössel. *Pályázati határnap szeptember 15-ke.* Folyamodványok Solymosi István esp. aához Bögzöbe (u. p. Sz.-Udvarhely) küldendők.

Kolozsvár, julius 30-án 1877.

891—1877. Erdővidéki egyházmegyénkben a *bödni kántor-tanítói állomás*. Fizetése évnegyedi részletekben 280 frt.; a lakhely közvetlen szomszédságában levő 7—8 véka férőjü szántó használata; tisztességes lakház egy kis veteményes kerttel.

Pályázati határnap szeptember 15-ke. Folyamodványok esperes t. Szász József aához Bibarczfalvára (u. p. Baroth) küldendők.

Kolozsvár, aug. 4-én 1877.

Tiszteletes esperes úr!

896—1877. A folyó évi deczember 2-ikán Kolozsvárt egy iparműtörténelmi kiállítás fog megnyitvatni, a helybeli jótékony nőegylettől rendezendő tárlattal kapcsolatban; e kiállítás műtörténelmi részéhez erdélyi ref. egyházkerületünk hozzájárulása iránt talált meg a t. cz. rendező bizottság; felfejtve, hogy midőn a kiállítás tiszta jövedelme a kolozsvári jótékony nőegylet alaptőkéje javára fog fordittatni, országgrészünk műtörténelmi kincseinek ezen első kiállítása együttes szolgálatot teend a keresztyén emberszeretetnek és hazai iparunknak.

A t. cz. bizottság megemliti, hogy „legrégibb és legbecsesebb műtörténelmi kincseink tényleg az egyes egyházak birtokában vannak, s mint pár évvel ezelőtt a budapesti árvizkárosultak javára rendezett műtörténelmi kiállítás legnevezetesebb műdarabjaita királyhágón túli egyházaktól beküldött kelyhek, könyvek és egyházi egyéb műtárgyak képezték, ugy a kolozsvári iparműtörténelmi tárlat szerfelett hiányos lenne, ha nem sikerülne az erdélyrészek ily nemű beces kincseit felmutatnunk a nagyközönségnek, és tanulmányozás végett a hazai iparnak.“

Melegen ajánlom tehát e minden tekintetben nemes és szép czélu vállalatot tiszteleted beces figyelmebe és tevékeny pártfogásába. Mi ugyan nem mutathatjuk fel erdélyi ref. egyházközsegeink gazdagságát e tárlaton, mert szegények vagyunk, de tanusithatjuk jóakaratomkat és a nemes cél elősegelésére készségünket; e kívül jól tudom, vannak egyházközsegeink közül némelyeknek műtörténelmileg nevezetes oly templomi edényei, a melyek kedves emlékei Erdély aranykorának és az egyházat önzetlenül szerető buzgó hivatottak. Ezeket a tárlattól eltartani ugy magunk, mint a nemes cél elleni merényletnek tartanám.

Midőn tehát, kellő tájékozás végett melléklem az e tárgyban kibocsátott és a lapokban is megjelent „felhívás“ egy példányát, atyafiságos szeretettel felkérem tiszteletetted, hatáskörében ismert buzgalomával munkáljon arra, hogy egyházkerületünk e tárlaton méltólag legyen képviselve. — Megjegyzem végül, hogy a bejelentési határidő — hiteles helyről vett értesülesem szerint — szeptember végéig meghosszabbittatott.

Kézi és fali
térképek,
ATLASZOK,
Fölgolyók.

ISKOLAI KÖNYVEK.

Szótárak,
NYELVTANOK
és
társalgási könyvek

A
bekövetkezendő tanév alkalmával van szerencsém
tudósítani

a n. érd. tanár, tanító és nevelő urakat, tanuló ifjúságot,
egyáltalában

ERDÉLY ISKOLAVILÁGÁT

hogy könyvkereskedésben, mely újabb időben megint nagyobb kiterjedést
nyert, úgy, hogy ma már mint Erdély legnagyobb könyvesar-
noka egyedül áll, mindenféle

iskolai könyvek, tankönyvek és taneszközök

egyetemek, gymnasiumok, képezdék, ipar- és polgári
iskolák, elemi- és néptanodák, valamint magánintézetek
számára nagy készletben tartatnak és folyvást

k a p h a t ó k.

Nagyob megrendeléseket kérem idején beküldeni, hogy a kívánt
példányok száma iránt tájékozhassem magamat folytonos megrendeléseim-
nél, főleg pedig, hogy a megküldésben késedelem ne történjék,

Tömeges megrendeléseknél, pontos szolgálat, előnyös
feltételek és jutányos árak biztositása mellett tiszte-
letpéldányokat, saját kiadásaimból pedig ingyen-példányokat
bocsátok a t. megrendelők rendelkezésére, szegényebb
sorsu tanulók számára.

Czim- és árjegyzékekkel az iskolai köny-
vekről, ugy nemkülönbén bármimemű könyvjegyzékekkel kívá-
natra azonnal és ingyen szolgálók,

STEIN JÁNOS,

könyvárus, kiadó és m. kir. egyetemi nyomdász.

Római és hellen
remekírók,
szótárral és jegyzetekkel
ellátva.

ISKOLAI KÖNYVEK.

Rajz és szépírás-minták.
Vizfestéshez
való színnyomatu
minták.

Megjelenik
minden csütörtökön

Szerkesztési szállás.

b.-farkasutca 16. sz. hova
a lap szellemi részét illető
közlemények czimzandók.

Kéziratok nem adatnak vissza.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

Kiadó-hivatal:

Stein János könyvkereske-
kedése, hová az előfizetési-
pénzek legczélsezerűben pos-
tautalvánnyal küldendők.

Előfizetési ár:

Egész évre 6 frt., félévre 3
frt., évnegyedre 1 frt 50 k.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS LAPTULAJDONOS: Szász Domokos.

Tartalom: Isten titkainak sáfárai. — Nyílt válasz. Ince János, sz.-városi ref. pap. — Az áll. ig. tanács kis gyűléséből. — Vidéki Élet: A vajda-hunyad-zarándi egyházmegyéből. Bartha Lajos, ref. esperes. — Külföld: Franciaország, Anglia, Amerika. — A tiszántuli ref. egyházkerület júliusi közgyűléséről. — Irodalmi szemle. Tárcza: Táltosok vagy váltottak. Mutatvány Varga J. „A babonák könyve“ című művéből. — Egyházi s iskolai hírek. — Köröznvények. — A szerkesztő postája, A kiadó. hirdetései.

Isten titkainak sáfárai.

Állítólag könnyű eldönteni, hogy ki a keresztyén. Kérdjük meg az illetőtől, hiszen-e Krisztus istenségében vagy nem? Ha e kérdésre igennel felel, úgy az egyházhoz tartozik, ellenkező esetben nem. Körülbelül így áll a dolog az apostoli hitvallással is. A hit kriteriumává akarják ezt feltolni, s ki minden tételét el nem fogadja, az az egyházból kitaszítandó, atyáinak örökségéből elüzendő. Ha a dolog valóban ilyen egyszerű, akkor Pál apostol és mestere igen gyakorlatiatlan emberek voltak, s csak sajnálni lehet, hogy nem voltak tanácsadók azon előkelő prédikátorok, kik az ily állításokat helyben hagyják. Mily egyszerű lenne akkor az Uj-Szövetség, s mily könnyen összevonható! Mily könnyű volna az ifju hit-hősök dressurája s mily gyorsan kiegyenlítődnek minden viszály! De Pál apostol legalább, és az, a kihez mi vele együtt, mint hitünk alapítójához s befejezőjéhez, szoktunk feltekinteni, e könnyűségről mit sem tudtak. Ismerték ők is a dolognak egy könnyű oldalát, de ez a tiszta sziveké volt; s e mellett oly pedánsok valának, hogy semmi formulát csalhatatlannak nem tartottak. Ezért tanítja az apostol, hogy Krisztus szolgálói a szerint ítélendők meg, a mint Istennek titkaival sáfárkodnak.

Melyek tehát Istennek ama titkai, a melyek hű sáfárságától függ a jog, Krisztus szolgálójának lenni? Az orthodoxok azt állítják, hogy ezek a J. Krisztus

istenségéről, az öröklött bűnről, csodákról stb. szólnak. Pál apostol ama kérdést, hogy valaki méltó keresztyén-e vagy sem, soha sem dönti el Krisztusra való hivatkozással. Az ember jelleme és becsülete, földi békéje és örök üdve megítélésének ez a „ropant egyszerű“ methodusa előtte teljesen ismeretlen volt, sőt ha ismeri, valószínűleg sokkal veszélyesebbnek találja, semhogy keresztyéninek tartsa. Tudta azt, hogy a keresztyénség egy új érzület, mely nem uralkodni, de szolgálni akar, s nem azt értette ezalatt, hogy hittételekből áll, melyeknek ügyes alkalmazása tisztességet, hatalmat szerez. Isten titkait az apostol nem is a Krisztus születéséről szóló tanokban keresi. Minde kérdésék, még ha föltesszük is, hogy oly feleletre tartanak igényt, minőt a hagyományos hit tan adott, nem tekinthetők Isten titkainak. Mert hiszen megszünnének titkok lenni arra nézve, ki az egyházi tant elfogadja. Az egyházi tan „kinyilatkoztatott igazságokról“ szól, nem pedig Isten állandó titkairól; sőt annyira ragaszkodik ahhoz, hogy benne az egész titok fölfedve van, hogy még azokat is kárhoztatja és üldözi, kik csak alárendelt kérdésekben térnek el az egyházilag jóváhagyott „igazságok“-tól. Mennyire különbözik pedig ettől a nagy apostol gondolata, miszerint Isten titkai Krisztus leghivebb szolgálói előtt is titkok maradnak, s hogy ez nem a szerint ítélendő meg, mikép fejt meg azokat az értelem előtt, de hogy miképpen sáfárkodik velök. Istennek titkai épen nem olyan tételek és tanok, melyek kimondva és elfogadva megszünnének titkok lenni. E titkok közé tartoznak Krisztus által a világ meghódítása, az emberi társadalom átalakítása, nem erőszak folytán, az emberi hatalom, földi pompa magaslatáról, hanem a társadalom mélyéből egy új erkölcsi szellem fölbresztése s győzelemre juttatása által.

Egy hasonlat jobban meg fogja világítani e gondolatokat. Követ véssz kezedbe s felemeled a földről. Bizonyosan tudod, hogy te voltál az, ki egyik helyről a másikra mozgattad. Most elbocsátod a követ s az a földre esik. Meghatározott sebességgel változtatta helyét újra a térben. Mozgattatott, de kitől? Te nem mozgattad, a kő sem eszközölte maga a mozgást. De hát ki eszközölte? Azt felelik, hogy a föld vonzereje. A földben fedeztek fel egy erőt és képességet más testek vonzására. Miért bír az anyag ez erővel? azt senki sem mondhatja meg. E kérdés titok s megelégszünk azzal, ha azt vizsgáljuk minő föltételek alatt nyilatkozik ez erő, minő befolyást gyakorol, s erre alapítjuk a gyakorlati élet működését. A természeti rendet e tekintetben ép úgy nevezhetjük a természet titkának, mint a hol az apostol Isten titkairól szól. A villanyosság, delezesség, a gőz feszereje, a fény, a hő, minde saját törvényeik szerint működő erők, eredetükben titokzatosak. De látjuk, hogy ésszerű alkalmazásuk bizonyos föltételek alatt átváltoztatja a föld felületét, a távoli közel hozatik, a minden éghajlat alatt elszórt javak összegyűjtetnek, s az ember a természet ez adományával sikeresen győzi le saját vadságát s utat tör a magasabb erkölcsiség felé. Így történik ez az erkölcsi világban is.

Az erkölcsi életben is homoksivatagok fedik az

TÁRCZA.

Táltosok vagy váltottak.*)

E szerencsétlen szülöttek a borzasztó népbabona ártatlan áldozatai.

A kit a természet születésénél megbélyegez, ha valamely érzéke hibás; ha kellenél több keze — lába van; — ha nagy vízfejű; azt a babonások *váltott gyermeknek* vagy *táltosnak* hívják, s azt tartják róluk, hogy azokat a boszorkány, még anyjuk beteg ágyában saját porontyával ki cserélte.

Legfőképen pedig az úgynevezett *foggalszülötteket* illeti ez a név.

S a babonások meg nem gondolják, milyen éktelen átkot akasztanak a szegény, ártatlan kis csecsemő nyakába, ezzel a csúf névvel.

Mert valóságos átok ez a név, még ha nincs is egyéb

*.) Mutatvány Varga János „A babonák könyve“ című 300 írt díjjal jutalmazott pályaművéből. E műről egyébiránt lapunk jövő száma bővebb ismertetést fog hozni.

emberiség magasabb czéljait. Kemény szirtek zárják el a népek útját egymáshoz; szétszórva vannak a szent élet kincsei és csak kedvező feltételek alatt engednek aratásra kilátást az erkölcsi vetések. Ki fogja az emberiség erkölcsi talaját úgy művelni, hogy gyümölcsöt hozzon? Hol vannak a segély-eszközök az erkölcsi közösség és szeretet előállítására? Meséltek ugyan titkos tudományról, mely az embert annak rejtélyeibe bevezetné, de a lassu idő letördelte a titkok élet. Valóban hitték a zsidók, hogy Istennek egy új világot teremteni s a régit megsemmisíteni kell, mert csak egy új világteremtésben nyilatkozhatnának kegyelme és ígéretei. Még a napot és órát is ki akarák számítani, melyen a nagy átalakulás végbemenni fog; ekkor jelent meg a keresztyénség s beszélt a megváltás titkáról, hirdeté Isten kegyelmét s utalt az önzetlen szeretet erejére, az erkölcsi javakérti szenvedés áldásaira s amaz új életre, melyet Isten lelke szeretettel és bizalommal fog felkelteni a szegények és elhagyatottak sziveiben. És ime, lön egy új vallás, mert fölfedé az eddig elrejtett s önző földi szemek előtt megközelíthetlen titkokat, s utat nyitott azok használatára. Ki az apostolnak legbensőbb gondolat menetét követni tudja, átlátja, hogy neki sikerült fellelni Istennek valódi titkait melyek mindenki előtt hozzáférhetők és mégis Isten lényében gyökereznek. A főfeladat nem az, hogy eze-

jelentősége, mint akármilyen más csúf névnek, a mit az emberek rossz szokásból a gyermeknek adnak.

Mily igaztalanság, azokat, a kik már születésükkel mostoha sorsot hoztak magukkal egész életükre, most még oly balga előítéllettel is elnevezni, a mely név egész életükön át emlékeztessé szerencsétlenségükre.

Hát még ha a mostoha természet oly szülököt rendel a gyermeknek, a kik butaságukban maguk is rabszolgái a babonás véleménynek. Mert különben a nép minden különös babonáskodás nélkül is, rendszeren az isten átkának tartja a természeti hibával született gyermeket; egy kis babona hozzá járultával pedig szentül elhiszi, hogy a gyermeket csakugyan a *rosszak* váltották föl; s tették egészséges gyermeke helyett a nyomorékot a bölcsőbe.

Az ilyen gyermektől aztán saját szülei elidegenülnek; s már bölcsőjében igaztalanul bának vele; s a boldogtalan teremtés már a szülei szeretetet, ez egyedüli éltetőjét, is elveszítvén, nem ritkán gondozás hiányában el is vész.

Mert a nép, elég bűnösen, szégyelli magát nyomorék gyermeke miatt, s minél korábban megszabadítja az Isten a „szegény teremtést“ az élet terheitől, annál nagyobb az az örömlük rajta. Jól járt az Isten adta, jobb helyen van! — ennyi az egész elbucszatója!

ket megfejtük, de hogy róluk gondoskodjunk. Legnagyobb áldás egy oly atyáistent ti szelni, kinek utai magassabbak az emberekénél; tiszta ihlet forrása egy oly erkölcsi világban munkálkodni, mely Istennek nagy és szent gondolataival van telve.

És ki a hü sáfár? Az-e, ki a könyörület, segélyző szeretet és megmentő kegyelemben való részvétet, egyszerűen azon erkölcsi föltételektől teszi függővé, melyeket Krisztus lel eplezett, avagy az, ki egy elméletet akar ránk tolni, Krisztus feláldozása és istensége felől, mielőtt megengedné a szeretet áldásában hinnünk? A hagyományos egyházi tantételek egy heves csata utáni békeszerződés pontozatai. Abban is hasonlítanak a legtöbb békeszerződéshez, hogy a legjobb bennök az, miről legkevesebbet szólnak: az engedélyről a küzdelmet abban hagyni, s békés foglalkozásokhoz fogni. Elemeik korábbi századok észszerű gondolkozásából vannak véve, melyek ép oly természeteseknek és magoktól értbetőknek tünnek fel akkor, mint a mily megfoghatatlanok ma. A régi keresztény világ gondolkozása kész tételekkel akarta megfejtetni Isten titkait. De Isten valódi titkai magasabbak azon nagyarázatoknál s még ma is ugyanazon áldással működnek, mint akkor midőn a Krisztus hegyi-predikációját tartotta. Legyen rá gondunk hát, hogy Krisztust mi is hiven kövessük s Isten valódi titkaival hiven sáfárkodjunk.

D—s. P—t.

Ha pedig erősebb a természete s az elhanyagolás dacára megél; akkor kezdődik az igazi nyomorusága; mert a nyomorék életét nem igen szokták megbocsájtani azok, a kiket az isten ép kézlábbal áldott meg.

A szülék kénytelenségéből türik a vízfejű, fogas csecsemőt; s a szülék kelletlensége mellé meghozza az idő a gyermekpajtások gunyolódásait. Szeretet nélkül növekszik, mint a bürök, melynek szagát senki sem állhatja; s a szeretetnélküliségben elbutul, félkegyelművé válik; elalszik benne az a kis természeti tehetség is, a mellyel az Isten minden szegény bogarát fölruházta. Végre fölnőtt korában is „táltos“ a neve; s bolondot űz belőle az inges gyermek is.

Ha még borzasztóbb nem lesz a dolog vége!

Mert végre a gondolkozó gyermek, majd a számító ifju mindenütt gyűlöletet és hidegséget találva, lassankint szívébe szintén az emberek iránti gyűlölet és utálat fészkei be magát. S a kit a társadalom, butaságában magától oktalanul eltaszit, az lassanként esküdt ellenségévé válik a családnak és társadalomnak; elfajul s igazában a rosznak, a bűnnek fiává válik.

Szokásos mondás, hogy „a kit a természet megbélyegzett, abból ritkán válik jó ember.“ — De igazabb ennél az a tapasztalás, hogy az ily jegyes ember bűneinek leggyak-

Nyílt válasz

tiszt. Szász Domokos úrnak mint az „Erdélyi Protestáns Közlöny szerkesztőjének.

Szászváros, 1877 aug. 15.

Tisztelt barátom! Az „Erdélyi Prot. Közlöny„ 32-ik számában hozzám intézett „Nyílt levélre“ válaszom röviden a következőkben teszem meg:

Becses soraidból úgy látom, hogy előtted a dolog csak egy oldalról van feltüntetve, kiszinezve, s a szászvárosi ref. egyház ellen közreadott hírlapi cikkek után ítélve önigazolásra hívsz fel azért, mert az egyház nem adta a Kúntanodának azt a mi az övé, és a mire neki szüksége van.

Én, tisztelt barátom! hat évi szászvárosi papszkodásom alatt arról győződtem meg, hogy a szászvárosi ref. egyháznak volt és van intelligentiája, mely megfontolás nélkül mit sem tesz, és a fenn forgó ügyben sem volt szándéka „bosszúállásnak pallosával értatlanokat sújtani“; hanem tekintetbe vette, megbírálta a helyzetet, a körülményeket, s úgy mondta ki határozatát. Miután látta, tapasztalta, hogy eddig élvezett jogai kérdésessé váltak, s sérelmeinek orvoslását az egyh. ker. közgyűlés igazság-szolgáltatásától várta, nem tartotta időszerűnek egy századok által szentesített intézményt megbolygatni.

A Kúntanoda felvirágzását itt minden magyar polgár óhajtja s a sajátjából — tehetsége szerint — áldozni is tud és akar érte, minek egyik bizonyosága, hogy a Kúntanoda I. elemi oszt. tanítójának évi fizetését 300 frt. aláírása útján biztosította. És hogy az indítványt még sem fogadta most el, arra — mennyiben én kivethetem — befolytak főleg a következő okok s körülmények:

Nem éreze magát jogosultnak arra, hogy akármelyik

rabban a szülei oktalan eldítélet s a nevelés elhanyagolása az oka.

Rettentő példája van ennek az igazságnak M. megye törvényszéki irattárában, hol egy *apagyilkosra* a törvényszék csak három évi börtönt szabott. Csak három évi börtönt a legszörnyűbb büntetetre, melynek a halál se lett volna elég szigorú büntetés. De ez esetről a törvény megszületett; mert a szerencsétlen elítéltet, épen a szülei szeretet hiánya nevelte haramiává.

— Apám, — mondá a boldogtalan ember, már kis gyermek koromban utált vert, éheztetett, elakart földelni, mert csak egy kézzel születtem. Az ördögök porontyának hitt, s a szelidebb név, mellyel illetett, csak az volt: *te váltott!*

Gyermekpajtásaim nevettek; s miután egy kézzel nem igen bírtam magamon segíteni, ellöktek; rángattak, lábom keresztül buktattak. A háznál még kenyér se jutott elég, jó szó pedig épen semmi. Bár megdöglenél, mondá apám! — Bár meghalnék, sohajtottam én. Egyszer a patakba ugrottam; de a libapásztorok kifogtak s haza vittek. Apám köszönet helyett bottal fogadta megmentőimet, s velük együtt engem is elűzött a háztól.

Aztan koldulni álltam, faluról falura kóborolva keres-

papi állomás felett örök időkre rendelkezék, azt a mit az őstől öröklött az utódoknak sértetlenül adni át kötelességének esmerete.

Nem tartotta az anyaszentegyház érdekébeni eljárásnak a különben is igen könnyen felszámítható jobb egyházaknak számát apasztani akkor, midőn látta, hogy tehetségesebb ifjaink közül a papi pálya iránt, az egyházak szegénysége miatt, kevesen lelkesülnek.

Nem talált biztosítást arra nézve, hogy a kért alap mind végig a Kún-tanoda birtokában marad, s nem jöhetnek-e idők, melyekben változván a körülmények az eredeti céljától egyszer olvont fejedelmi alapítvány máshová fordítatik.

Nem tudta megnyugtani az egyházat senki a felől se, hogy a két pap-tanárt mindég az egyház fogja választani, vagy pedig rendes tanári minőségben működven, a választás jogát az egyh. kerületi közgyűlés magának tartja fenn. Papválasztási jogát pedig még a tordosi egyház sem adja fel örömet.

De továbbá: miután gróf Kún Kocsárd ő nagysága nagyfelkü adományával (50,000 frt. miből egy 10,000-es urb. p. már kisorolatott, s így a tőke 54,000 frt.) a tanoda vagyoni állása tetemesen emelkedett, többel mint az egyháztól — az adományozás előtt — kért 43,686 forint 40 krajczár alap, az egyház pedig a közelebbi költséges — templom, papi és tanítói lakokra tett — építkezések miatt annyira kimerült, hogy alig képes hivatalnokait fizetni, eszébe jutott többeknek az is, hogy papválasztások alkalmával az interkalaris jövedelmet az egyház kérelem útján a sürgősebb építkezési költségek fedezésére mindig megnyerte. Most pedig égető szükség egy egészen új leányiskola építése és célszerű berendezése, mert a régi

tem a legkeserűbb kenyeret; s ha kaptam; azt is a könynyeimmel kellett megpuhítnom.

Dologra nem állhattam félkézzel; tanulni nem birtam, még az imádság se esett jól.

Igy járt el rajtam az idő, midőn legény sorba jutva, fölébredt bennem a szegény az utálatos élet iránt. Már tíz éve koldus kenyéren éltem; s ekkor eszembe jutott apám jó módja; s hittem, hogy a hosszú idő talán kibékítette szerencsétlenségemmel.

Haza tértem.

Épen alkonyodott, hogy remegő szívvél megnyomtam az apai ház kilincsét; azt gondoltam megreped a szívem örömömből, mikor a kut mellett álló öszülő embernek azt kiálthattam: édes apám!

Az öregember azonban elsápadt! aztán pedig elvörösödött s ölelő karok helyett a vasvillával fordult felém.

— Hát te még se vesztél el?! te pokol fajzat! kiáltott felém. Tisztulj ki a portámról; vissza a honnét jöttél!

Ez volt a fogadj Isten.

Egyszerre, mintha valami hegyes vas szuródott volna szívembe; lángba, vérbe borult velem az egész világ; a szememet sötétség futotta el; egyetlen kezem rettentő erővel emelte föl a koldusbotot s mikor kinyitottam a szememet: apám véres fejjel elterülve ott feküdt lábaim előtt.

szűk tanteremben 50—60 gyermek, és csak egy kántor-tanító által az idő kivánalmainak megfelelőleg nem taníttathatik, és épen ezért kérelmezte kebli tanács a 2-ik papi állomásnak egy évig ürességben hagyását. És ha már nem elég egy tanterem, nem elég egy tanító, még egy tanítót pedig, miután az I. el. oszt. tanítóját is fizeti, tartani köptelen, nem maradt egyéb mint papjait is kötelezni, hogy addig is mig az új iskolaház elkészül, hetenként legalább 3—3 órát tanítsanak a leányiskolában is, a mellett, hogy a Kún-tanodában naponta egy-egy órát tanítsanak.

És most tisztelt barátom! ha az egyház intelligenciáját eljárásában vezetett ezen okokkal szemben más irányba a szászvárosi ref. egyházat nem vezethettem, s mint elnök a többség határozatát mondtam ki, az el nem fogultak ítéletét elfogadom; a felelősséget az egyház intelligens része hiszem, megosztja velem.

Ha csak a második papi állomás javadalmát kéri — az első papi állomás betöltése után vissza vévén az első papi állomás átalakítására vonatkozó előbbi indítványát — a mlgos t. tanodai előjáróság, és ha még a tárgyalás folyama alatt a hírlap-tudósító urak, mint várni lehetett volna, ovatosabjárának el s a véghatározat előtt az egyházat nem gunyolják, bizonyos pontok, feltételek alatt és bizonyos meghatározott ideig talán szerződés köthetetik vala egyház és tanoda közt, de örök időkre tartó bajosan. Az e tekintetben készült bizottsági munkálatot én is elfogadtam. De ígéretet arra, hogy ha első papnak megválasztanak, a tanoda indítványának keresztül vitelére a t. tanár urakhoz állok, nem tettem és minden e tekintetben emelt vádat vissza utasítok. Én ugy hiszem elég világosan ki mondtam egy tanári gyűlés végével, mikép örömeoseb maradok meg második papnak, semhogy

Aztán beszaladtak az emberek az utcáról s elfogtak. Oh kegyes birák, ha Istent ismertek; itéljete halálra. Ezt a *kegyelmet* én nagyon megszolgáltam!

A birák könnyeztek, mikor az ítéletet kimondták; a szegény bűnös zokogva omlott össze, mikor meghallotta, hogy neki már nem lehet meghalnia!

Rettentő egy példa! ha keresnök, talán még több is lenne ilyen, ha nem is most; de a mult időkben. Mert hála Istennek, mai napság már nem áll ilyen rosszul a dolog. Akad egy-egy vén asszony ma is, aki a szörnyszülőttire, vagy nyomorékra rámondja, hogy talán bizony „váltott“; de a világra hozott hibák iránt ma már a nép is elnézőbb.

De a babonás hit még ma is meg van; s a gyermekágyas asszony egy fokhagymagerozdibe szúrt kóst tesz a foje alá, hogy a rosszak álmában ki ne cseréljék a gyermeiket. A babona tudománya szerint az ördög nem szereti a fokhagyma szagot.

Hisszük, hogy az az idő is elkövetkezik, hogy az ilyen szerencsétlen gyermekeket a szülők megtízszerezett szeretetben részesítik; hogy gyöngédséggel kárpótolják nekik a természet mostohaságát. Amire kétszer oly szükségük is van mint a hibátlan testalkatúaknak.

bármilyen ígéretet is tegyek, s ekkor mondotta t. Dósa Dénes tanár úr, hogy kétséssé teszi első papi választatásomat. S nemde, ha ígéretet teszek ünnepélyesen, akkor a kölcsönösség elvénél fogva a tanár urak is rám szavaznak? De az nem történt, egyik tanártól sem kaptam votumot. Annyit mondtam és mondtunk többen többször, hogy ha az egyház sérelmei orvosoltatnak, lehet remény, hogy a kedélyek lecsendesednek, megnyugosznak, és nem lesznek idegenkedéssel egy — az egyház jogait minden esetre biztosító — újabb szerződés megkötése iránt, látva hogy az egyház régi szerződésai megtartatnak. Egyébiránt reményelem a kebli tanács is megteszi feleletét.

A mi azon templomi beszédet illeti, melyért t. D. D. ur már más nap a templom előtt megtámadott, az akkor volt elmondva, midőn már a presbyterium a m. t. tanodai előjáróság indítványát az ecclesia gyűlés elé terjesztette, de maga részéről nem pártolólág. Én egyéb iránt nem tudom, mikép magyarázhatott abból támadást a tanoda ellen, jó adag rossz indulat nélkül.

Alapige: 1 Thes. V. 14 vers. *Tárgy:* Miként viselte magát Jézus közhasznú pályáján; miként, micsoda eszközök által működött arra, hogy a lelkeket az igazságnak megnyerje?

A szeretet és béke szavait most és mindenkor, tartozkodás nélkül alá írom: „*Kérünk pedig titeket afitai! intsetek azokat, a kik rendetlenül járnak, vigasztaljátok azokat a kik féltelmes szívűek; az erőtlenekeket segítétek, törek legyetek mindenkéhez.*”

tisztelő barátod:

Incze János s. k.

szászvárosi ev. ref. pap.*)

Megengedsz, t. barátom, ha soraidat pár megjegyzéssel kísérem.

Válaszod nyílt levelemnek nem refutációja, hanem apologiája. Én ugyanis azt állítám, hogy a főnforogó esetben a Kún-tanoda ártatlanul szenved a visszatartását azon sérelmeknek, melyeket az egyháznak, állítólag, a püspökség, ig. tanács, ker. közgyűlés okoztak s azt a véleményt kockáztattam, hogy ezeknek orvoslását keresse a maga rendes útján az egyház, de ne bűnhődtesse érettök a tanodát, mert mindkettőjüknek jól felfogott érdeke a transactiót követeli.

Te meg sem kísérted ez állítás erősségét meggyengíteni, sőt ellekezőleg adatokkal illusztrálod, hogy az egyház csakugyan szenvedett sérelmeket Pétertől s Páltól s úgy látszik logikus eljárásnak tartod, hogy a Péter és Pál bűnéért lakoljon — *János*. Itt igazán beteljesül a zsidó profétia: „az apák megeszik az egresz s a fiuk (a tanuló ifjuság) foga vásik bele“.

Válaszodból az is nyilvánvaló, hogy az ügy bukásába jelentékeny szerepet játszott az az ellentétesség mely közted és Dóza Dénes között, úgy látszik, szélsőségekbe csapongó.

Hogy kettőtök közt ki az oka a viszongásnak, azt nem

*) Kéretik a „Kelet“ és a „Magyar Polgár“ t. szerkesztője ezen cikket társas lapjában is közre adni.

kutatom, de annyi tény, hogy az egyezkedés főleg a miatt hiúsult meg s szenved a köz.

Te magad elősmered, hogy az egyezkedésnek útját meg lehetett volna találni, miért nem jelölted hát ki a lehetőség útját, midőn az egyház tárgyalta a kérdést? Post festa mit sem ér az ilyen vallomás.

Bizony nagyon gyöngye historia ez az egész s jellemző adalékul szolgál azon szomorú igazsághoz, hogy a legmagasabb rendű érdekek esnek gyakran kicsinyes torzsalkodások áldozatául! Most már a pályázat is ki lévén hirdetve, napirendre térhetünk, esetleg 30—40 esztendeig.

Kolozsvár, 1877. aug. 22.

tisztelő barátod

Szász Domokos.

Az áll. igazgató-tanács kis gyűléséből.

Kolozsvárt, 1877. aug. 19.

Jelen voltak: Elnök főt. Nagy Péter, Tisza László főgondnok, Gyarmathi Miklós, Szabó Ádám, Deák József és Bodor Antal titkár.

Az időközben elnökileg elintéztett tárgyak jóváhagyó tudomásul vételvé:

1. Gyárfás Demokos, a nagy-enyedi Bethlen-főtanoda vagyoni viszonyai rendezésére kiküldve volt bizottság elnöke jelenti, hogy súlyos családi viszonyai miatt az elnöki teendők vitelében jelenleg akadályozva van és Kovács Gyula főtanodai erdősz ügyében el nem járhat és kéri helyettesítéséről gondoskodni.

A fennforogó akadályok megszüntéig a vizsgáló bizottság elnökéül Gyarmathi Miklós helyettesítettik.

2. Számvevő jelenti, hogy Kovács volt erdősz számadásaira kitett észrevételekre nevezett által beadott felelet elintézhete végett némely előadatokra van szüksége.

A n.-enyedi főtanoda gondnoksága felhivatott az adatok rövid idő alatt felküldésére.

3. Földvári József, széki egyházmegyei főgondnok jelenti, hogy több egyházközségtől vett panaszt az iránt, hogy a kepe váltsági takarék-magtárokra jövedelmi adó vetetett, s különösen a m.-déciei egyházközségi magtár e czimen 125 frttal terheltetett meg.

Kellő indokolással felterjesztés intéztetett, a cultus miniszter útján, a pénzügyminiszterhez az adóhivatalok oly utasittatása iránt, hogy a kérdéses magtárookra jövőre adót ne rójanak, a már kirovottakat pedig azonnal írják le.

4. Bartha Lajos v.-hunrad-zarándi esperes kéri a tordosi papi állomás ürességben léte alatti időre az adminisztrans lelkész és tanító-énekvezér illetéke meghatározását és kiutalását.

A papi jövedelem mennyiségére tekintettel egyenként $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{8}$ részben az illeték megállapított.

5. Az erdővidéki egyházmegye tanácsa felterjeszti a k.-ajtai egyházközség kepe váltsági alapszabályait megerősítés végett.

Az igazgató tanács ez ügyben nem tartotta magát

hivatottnak végleges határozatot hozni, azonban értesítette nevezett egyházmegye tanácsát, hogy kész leszen ezen ügyet ajánlattal terjeszteni a kerületi közgyűlés elébe, ha az egyházközség kötelezi magát, hogy a kepeváltási tőkét közpénztári kezelés alá bocsátja, mivel a hiteknél való elhelyezések kellő biztosítékot, köztudomás szerint, nem nyújtanak. Az erdő árából befolyt összeg oly tőkét képez, mely az egyházközség közszükségeit kell hogy kamataival fedezze, ez tehát nem vonható be a kepe váltási tőkébe. A magtárból és egyéb munkatételek jövedelmeiből alakítandó tőke kamatai arányában a kepe leszállítás aztán eszközölhető lesz.

6. A kézdi egyházmegye tanácsa felterjeszti a makasai egyházközség kérését, a községi iskola felállításával a felekezeti fiu-iskola megszüntetése iránt.

Az igazgató-tanács, bár elvárta volna olyan népes egyházközségtől, hogy a tanítói fizetés emelésével iskoláját fenntartsa, de tekintve, hogy sem felekezeti sem nemzetiségi veszély fen nem forog, a kérelemnek helyet adott, s a felekezeti iskola megszüntetésével a tanítóra szükség nem lévén: utasított az egyházközség az énekvezér részére új díjlevél kiállítására s a tanítói és iskolai jövedelmeknek iskola alapra leendő tőkésítésére.

7. A szilágy-szolnoki egyhm. esperese felküldi a peeri egyházközség építendő iskolája tervrajzát és költségvetését jóváhagyás végett.

Némi módosítással helyben hagyatott s utasított az egyházközség az építési alap felhajtására.

8. A marosi egyházmegye tanácsa felküldi a ménesi tagosításra vonatkozó jelentést a fenforgó sérelmek orvoslása végett.

Miután mennyiség és minőség tekintetében az új tag a réginek megfelel, az egyházközség egy alkalmas út kiszakítása iránt a kellő lépés megtételére utasított.

9. A vallás- és közokt. minister felhívást teszen az iránt, hogy a dézsi egyházközség iskolai vagyon kimutatása a szolnok-dobokamegyei közgazg. bizottsághoz átküldessék.

Az egyházközség felhivatott, hogy a kérdéses kimutatást az igazgató tanácshoz terjessze fel, a honnan az meg fog küldetni a közg. bizottsághoz.

10. A vallás- és közokt. minister leküldi a bukaresti alkonsulnak hozzá beérkezett jelentését a pitesti egyházközség telmerült zavarainak kiegyenlítése tárgyában.

Missioi lelkész működése az igazgató tanács várakozásának megfelelő nem lévén, a díjlevélben foglalt köteleességeknek eleget nem tévén, s a pitesti egyházközség s különösen annak iskolája felügyeletét elhanyagolván: ez év végével a missioi teendőktől felmentetni elhatározatott, s ezzel kapcsolatban számos, az ottani zavarok elenyésztésére célzó, intézkedések megtétele elrendeltetett.

VIDÉKI ÉLETT.

A v.-hunyad-zarándi egyházmegyéből.

Déva, 1877. aug. 9.

T. szerkesztő úr! Becses lapja 31-dik száma „a tordosi papválasztás ügyében“ tiszt, Jakab Mózsa úrtól egy

levelet hoz, mely szerint nevezett lelkész úr kényszerítve volt a Tordost illető cand. bizottság jkönyvének „utolsó pontjára nyilvánosan felelni“. Jóllehet én ezen bizottság működésében részt nem vettem, mégis, minthogy ezen nyilvános feleletnek éle tulajdonkép ellenem van irányozva, s mint a cand. bizottság jegyzőkönyvének idézett pontja, ugy ez is engemet, illetőleg hivatalbeli elődömet akarja mulasztással vádolni a miatt, hogy az algyógyi ref. egyházközség a 4-ik osztályu egyházközségek közé van sorozva, holott itt állítólag a papi fizetés 600 frtnál valmivel több, kénytelen vagyok, nem nevezett lelkész aának nyilvánosan visszafelelni, mert annak szükségét nem érzem, hanem e lap t. olvasói s önmagam iránti tekintetből előadni a panaszos tárgyra vonatkozó tényállást hiven és igazán. S midőn ezt teszem csak egy szavam van mindenkire, mes- teremnek ezen mondása: kinek füle van a hallásra, hallja!

Az 1876 évi N.-enyeden tartott e. k. közgyűlésen a régebbi papválasztási szabályok revisio alá kerülvén, azokon lényeges módosítások történtek, s az így módosított papválasztási szabályok jelzett évi közgyűlés jkönyvében ki is nyomattak. Egyik lényeges módosítás történt az egyházközségek osztályozásában, mely szerint azok 4 osztályba lettek sorozva, negyedik osztályú egyházközségnek mondatván ki az, mely lelkészének 500 frtnál kevesebbet fizet. E törvény életbe lépett 1877. január 1-vel. A mélt. áll. ig. tanács ennek alapján kellő időben lépéseket tett 967—876 sz. alatt, hogy az új törvény értelmébeni osztályozás már az 1876 év végén megtörténjék, felhíván az egyhmegyei espereseket, hogy az 1872-ki évkimutatás alapján az új osztályozást egyhmegyéjökben hajtsák végre s terjesszék föl. Az 1872 évi kimutatásban Algyógyra nézve ez áll: lelkészi fizetés 383 frt 66 kr. Ezen kimutatást vévén alapúl, lehetetlen volt — bárha nagy örömemre szolgálna, ha egyhmegyéim minden egyházközségét legalább II-ik osztályba sorozhatnám — Algyógyot egyebüvé mint 4-dik osztályu egyhközségek közé sorozni. De megjegyeztem, hogy jelen év folytán (1876) mlt. gróf Kún Kocsárd úr nagylelkü alapítványától, mint a melyről hivatalos tudomásom volt már ekkor, nem csak nekem, hanem az e. megyei közgyűlésnek is, nevedekett itt a papi fizetés 100—száz o. é. frttal, s így jelenben Algyógyon a papi fizetés 483 frt. 66 kr. Ezen felterjesztés alapján az áll. ig. tanács helybenhagyván az új osztályozást, Algyógy maradott 4-ik osztályu egyhközségnek. Azonban, ha ugy áll a dolog mint a tiszt. úr írja hogy ezen kívül fizetése emelkedett Algyógyon 1873 év folytán 137 frttal, az áll. ig. tanács által mult év végén megállapított osztályozása az erdélyi ref. egyhkerületben levő egyhközségeknek e lap hasábjain (melyet fel kell tennem, hogy járat s olvas is) közölve volt, miért nem vala szives szolani akkor, hogy tévedés van, de engedje meg hangsulyoznom, hogy az ön mulasztása miatt — az osztályozásban, mert Algyógyon több a papi fizetés 483 frt és 66 kr-nál nem változtat-hattam. Higyje meg, hogy két hónap előtt éppen úgy, mint két év előtt, örültem volna annak, ha illető helyén jelezhettem volna valamely egyhközségünknek oly anyagi emel-

kedését, melyről eddigelé az egyházi előjáróság tudomással nem birt. Hogy az ön mulasztása miatt történt az, hogy Algyógy állítólagos 600 frt papi fizetés mellett 4-ik osztályba van sorozva, azt talán sikerülend mindjárt kimutatnom. Ugyanis t. J. M. barátom azt állítja, hogy 1873-ik évben nevededett papi fizetése a már említett 137 frttal és hogy ezt néhai Dáné István hivatalbeli elődömnök be is jelentette, de hogy jegyzőkönyvre nem vétetett a dolog, azon nem lehet csudálkozni, mert nem vétetett jegyzőkönyvre pl: a néhai gróf Gyulai Lajos által vég hagyományozott és a maros-menti egyházközséget illető 10,000 frt. egy évi 500 frtot tevő kamatja sem. stb.

Mindenek előtt elvárnám a tiszt. úrtól, mint 15 éves paptól, hogy a két dolog között a jkönyvre vételt illetőleg különbséget tudjon tenni. Az utóbbi azon időben tartozott az esperesi jkönyvhez (iktatóhoz) az előbbi pedig az egyhemegeyi közgyűlések jkönyvéhez. Ebből pedig, ha kellő módon bejelentve volt csaknem 3 éven keresztül, hogyan maradhatott ki, hiszen t. J. M. barátom tagja az egyhemegeyi közgyűléseknek, s ha csakugyan az esperes akár feledékenységéből akár szándékosan nem járt el az önt oly közölről érdeklő dologban, avagy nem volt-e joga sőt kötelessége a maga helyén interpellálni? Én 1875 szeptember hóban kezdettem meg, mint esperes, hivatalos működésemet, ha már hivatalbeli elődömet bármely ok folytán nem akarta figyelmeztetni ezen ügybeni mulasztására — azon mulasztásra mely általa szeréntem el nem követtetett — miért nem tette meg a hiba helyrehozására a *törvény szabta* lépéseket az ön időmben? Bizony, bizony t. ur! ez a mulasztás, ha van, senki mást nem terhelhet, mint önt!

A mi pedig, a már két év óta sirban fekvő, életében köztiszteletben álló egyőnnek, néhai Dáné István hivatalbeli elődömnök, megbélyegzésére irányult állítását illeti, hogy a m. némethi illető 500 frt évi kamat nem volt a könyvbe bevezetve, és hogy én mls. gróf Kun Kocsárd e. m. főgondnok urat, kinek közvetítése által lett befizetve ez összeg, *huzamosan zaklattam* volna a nyugta miatt, ezekre tiszt. ur! bármiként keressem a szókat, nem találok illő feleletet. Tiszt. ur! az a mester, kinek ön 15 év előtt szolgálatába állott ilyenekre példát nem adott, mert ezek lehető szépen fejezve ki magamat, nem igaz állítások.

De engedje meg a t. szerkesztő ur, hogy mondjam el ezt a dolgot is eleitől végig, világosan és hiven. Annnyival is inkább, mert itt egy oly ember becsülete támasztatik meg, ki magát ez életben többé védeni nem fogja s ki 7 gyermeket hagyott maga után, kiknek érdekében az apa becsülete fölött örködni szoros kötelességünk. A dolog ez: m. némethi gróf Gyulai Lajos ur 1867 őszén 10,000 frt urb. papir alapítványt tett le oly czélból, hogy annak kamataiból a m. némethiben tanítóssággal összekötött papi állomás tartassék fön, akkor lévén betöltendő az állomás, mikor ennek kamataiból a papilak s más szükséges gazdasági épületek készen lesznek. A kamatok az alapítvány értelmében az e. m. előjárósághoz voltak fizetendőek, s így lett befizetve n. Dáné István espereshez 3000 frt. Halála után azon-

ban jó darab ideig nem lehetett ráakadni azon jkönyvre, melyben az általa kezelt idegen pénzekről számadását vezette. Az esperesi iktatóba csak 2500 frt bevétel mutatkozott. Én, miután az e. megyei ügye: vezetését átvettem, ez ügyet tisztázandó, felkértem gróf Gyulai örökösét, mlt. gróf Kun Géza urat, kegyeskedjék az esperestől kapott nyugtákból kimutatni. mily összeg kamat lett az alap után általa befizetve. A gróf úr nyugtákkal mutatta ki, hogy 2500 frtot fizetett, de egyszersmind állította, hogy ezen felül még a Vas grófnék is fizettek egy évi kamatot, 500 frtot. A Vas grófnékat a nyugta elküldésére, minthogy D. I. esperes jogutodai, és pedig felfogásom szerint is jogosan, a nyugta előmutatását kérték, mielőtt az 500 frtot a hagyatékerthére elfogadnák — maga gr. Kun Géza ur kérte föl, kik is nyugtát küldöttek, mely szerint a kérdésben forgó összeget mélt. Kun Kocsárd urnak adták át Kolozsvárt. Ekkor *hivatalos* kötelességemmé vált teljes tisztelettel felkérni — bárha, azt gondolom mindenki elhiszi, ha állítom, még perczre se támadt az a vélelmem soha, hogy a szóban forgó évi kamat át ne tétetett volna a maga idejében az esperesi hivatalhoz — a mlt. gróf főgondnok urat, hogy, miután tőlem nyugta általi bizonyítása kérétek annak, hogy a kérdésben forgó összeg hivatalbeli elődömhöz befizetve lett, kegyeskedjék a D. I. esperes által kiállított nyugtát másolatban elküldeni hozzám. Ennél többet soha sem nem irtam, sem nem tettem. Ez pedig édes tiszt. ur! nem volt *zaklatás*, hanem hivatalból kötelességszerű eljárás. Nekem, mint esperesnek az egyházközség kérdésben levő vagyona felett felügyelnem kellett, másként eljárnom a vagyonállás tisztázása tekintetéből lehetetlen volt. Különben magok a jogutodok is a gróf ur nyilatkozatára azonnal beleegyeztek, hogy ezen 500 frt a hagyatékerthére irassék. Később az esperes idevonatkozó számadása s a nyugta is megkerült, de már azelőtt a hagyatékból ki volt fizetve a keresett m.-némethi 500 frt. Látja édes barátom! ha a nagy közönség olvassa levelének idevonatkozó részét, hogy t. i. *ily fontos tétel nyomtalanul maradt*; könnyen oly következtetésre jöhet, mely az igazsággal nem egyezik meg, s ön pedig szándékosan vagy ügyetlenségéből egy embernek, ki azt meg nem érdemli, emlékéét piszkolja.

Még csak egy pár szót. Levelében gyöngédtelenséggel vádol engemet a miatt, mert felszólítottam, hogy mult év őszén beadott folyamodását, minthogy új pályázat lett Tordost illetőleg hirdetve, ujtsa meg, holott tudtam, hogy mint 4 ik osztályu egyházközség lelkésze nem is illetékes pályázó. Kedves tiszt. ur! ön folyamodott egy ízben, folyamodását vissza nem vette. Ugyanezt tette önön kívül még 15 ember. Megnyugtatóására tudja meg, hogy szóról szóra ugyan azon felszólítást vette a más 15 is. Legyen tehát megnyugodva, mert ezen kötelességszerű eljárással sem ön, sem a más 15 számára *hálot szőni* eszem ágában sem volt, hanem ezen figyelmeztetés által csak is egy hivatalos kötelességet teljesítettem. Azt pedig, hogy ön illetékes folyamodó-e vagy nem, elhatározni nem az ön teendőm, hanem a cand. bizottság dolga volt.

Végül nem tehetem, hogy emlékezetébe ne hozzam — különösen, ha levelének azon pontját nézem, melyben az 1876. évi vizsgáló bizottsággal szembeni eljárásnak nem épen hiv leírása foglaltatik, de a melynek hí leírását, semmi fontossággal nem bírván ez ügyben, mellőzhetem — a jó öreg Magyarosi professort, kitől ön is éveken át hallgatta a bölcsészetet, s ki aligha mulasztott el egy órát, melyen legalább kétszer el ne mondotta volna, hogy: amicus Plato, amicus Aristoteles, sed magis amica veritas. S ezzel ez ügyet befejeztem.

Bartha Lajos,
ref. esperes.

K Ü L F Ö L D.

Franciaország.

(Páris protestans intézményeinek statisztikai kimutatása.)

Kezdjük kimutatásunkat mindjárt a nemzeti reformált egyházzal, mint legfontosabbal. Ennek 20 czimzetes vagy ségédlelkésze van, és 22 gyűlhelye, melyek azonban különböző jelentőségűek. A reformált egyház vasárnapi iskoláinak száma 25; 2898^h beirt gyermekkel. A diakonusok számszerint 120-an illető községeikben bizottságokat képeznek, melyek élén a lelkészek állanak. 1874-ben a diaconatus jövedelme 94,192 fr. volt, kiadása pedig 90,603 fr. 1806-ban a diaconatus évi-budgetje csak 10,500 frank volt.

A liberalisoknak két gyűlhelyük van, az első a Szt. André terem, a másik a Richard-Lenoir utcában fekszik; ez utóbbi igen kicsiny helyiség. Vasárnapi iskolái számszerint 3, 135 tanítványa! rendelkeznek. Van két árvaházuk, egy a fiúk, egy a leányok számára, s két iskolájuk 170 gyermekkel. Párisban működő és lakó lelkészeik száma 2.

A párizsi lutheránus egyházat 19 lelkész és 12 gyűlhely képviseli. Ez utóbbiak közül közül csak a de la Rédemption és des Billetes templomokat említjük fel, a többiek csak másodrendű localitások, nagyrészt a Montmartre, Vaugirard, Batignolles, la Villette stb. régi városnegyedekben szórva szét.

A szabad egyháznak 7 gyűlhelye és 9 lelkésze van; vasárnapi iskoláit 700 gyermek látogatja. Minden egyháznak külön budgetje van. 20,000 fr. a Taitbout kápolnának, 1500 fr. a Luxemburginak, 32,000 fr. az északinak, nem értve bele a diaconatus, melynek kiadása 200 fr. Luxemburgban, 800 fr. az északiban, és 2000 fr. a Taitboutban.

Az állami egyház, mely most a reformált egyház részét képezi, aristocraticus szervezetű, s mint ilyenek helyén van itt költségvetési adatait közölnünk. Forgalma évenként mintegy 30,000 frank (bevétel és kiadás). Ebből több mint 13,000 fr. birtokainak bérbeadásából foly be, a többi pedig az istentiszteletek végén tett gyűjtések eredménye. A mi az egyház diaconatusát illeti, 12—15,000 frankot költ el évenként.

Nem beszéltünk még az iskolákról. A reformatusoknak, lutheranusoknak és independenseknek Párisban 37 fiu-, 52

leány-iskolájuk van s 22 óvodájuk. Ezenkívül 14 felsőbb nevelő intézettel bírnak.

Az idézett egyházakhoz kell még adnunk 3 baptista egyházat, 2 lelkésszel. Vasárnapi iskoláik 30—40 gyermeket fogadnak be.

A methodistáknak 3 lelkészük, 6 gyűlhelyük, 1 menhelyük, 2 fiu- és 2 leány-iskolájuk van.

A darbistáknál csak egy gyűltermet s 80—100 communicant találhatunk.

Tegyük még ezekhez az idegen egyházakat, melyek 8-an vannak s névszerint itt következnek: a congregationalista angolok, kik a Rue-Royal-i kápolnában jönnek össze, 1 lelkésszel, — az anglicánok, 2 egyházzal s 2 lelkésszel, — a methodisták, 1 egyházzal s 1 lelkésszel, — a skótok, kik a l' Oratoireben találkoznak, 1 lelkésszel — az amerikaiak 2 kápolnával, melyek egyike püspöki, 2 lelkésszel, — a skandinávok, kik havonként egy szolgálatot végeznek a Redemptionban, — és a németek minden vasárnap egy szolgálatot a Herz teremben.

E szerint Párisban minden vasárnap 52 szolgálat van francia nyelven és 55 lelkész szolgálatban. Ezenkívül 8 szolgálat idegen nyelven, nem számítva a német-nyelvnek a lutheránus egyházba bevett szabályszerű használatát. Hátra van még a jótékonyág és evangelizatio műveiről emlékeznünk meg. Ezek számosak. Első sorba kell azonban helyezni Mac-All csodás vállalatát, kinek ma 21 helyisége van, hetenként legalább kétszer nyitva, a hol ezer meg ezer munkás hallgatja az evangéliomot. A reformált egyház e nemű intézkedései közül megemlítjük a tizedeket, a tanoncok védnökségét, az öregek La-Muettei menhelyét, a Plaisance és Batignolles árvaházat, a rongyszedők Clichy-jét, a Passy-i kórházat. A liberalis hivek két árvaházról már szólottunk, a lutheranusoknak van egy árvaháza, egy szegény-baráti intézete, egy bel-missiója, egy tanoncvédnöksége, Bon-Secours-i menhelye stb. Terünk nem engedi a minden, vagy legalább legtöbb egyházzal közös intézkedéseket itt egyenként felsorolni. A legfontosabbak ezek: Lambrecht menhely (öregek és árvák számára) a Diaconisták társasága, a Cité des Fleurs (kórház férfiak számára) az Eylau-i utsori árvaház, mindkétnemű aggok éji menhelye, a Refuge, a kiszabadult foglyok védnöksége, a műhelyek a du Maine töltési vállalat (a Commune után alapított a deportált munkások nejeinek s gyermekeinek segédmezése céljából) a helvét társaság, a de la Ruche társaság stb. Kik ez intézmények neve, eredete, célja és körülményei fölől magoknak bővebb értesítést akarnak szerezni, azokat Decoppet nevezetes munkájára utaljuk, melynek czime: Paris protestant. (Bonheure. 1876.)

Még csak az általánosabb érdekű vállalatokra vetünk egy pillantást, minők a keresztyén ifjak egyesülete; az evangelicus missziók háza, a Courbevoie-i s a Boissy-Saint-Léger-i elemi iskolák, a theologiai előkészítő iskola, s mindenekelett a párizsi protestans theologiai facultás. Záradékkal álljon itt még, hogy Páris 14 vallási társulatnak székhelye, s 16 protestans lapot nyomtat.

Anglia.

(Vallás-oktatási ügy.)

Folyó év Julius 7-én a Sydenhami kristály-palotában mintegy harmincezer ember gyűlt össze, hogy tanuja lehessen egy érdekes ünnepélynek. Lord Sandon a közoktatási tanács alelnöke 4000 vallás-jutalmat volt kiosztandó ugyanannyi tanítványa közt a kormány ellenőrzése alatt álló elemi iskoláknak. E jutalmak, melyeket a vallási szakmunkák társasága szolgáltatott egy nemeslelkű magánzó, Peek ur költségére, gazdagon bekötött bibliákból és új-testamentumokból állottak, mindannyian e fölirattal ellátva: *Isten szava örökké tart.*

Nyolcvankétezer gyermek pályázott a kérdéses díjak elnyerése végett, de azért e szám távolról sem képviseli mindazon tanulók összeségét, kik a londoni iskolákban tartott vallási leckeikre jártak, s kiknek száma felülhaladja a 150,000-et. Az új iskolai törvény értelmében a vallási oktatás nem kötelező többé az elemi iskola tanítványaira nézve, de az angol nép oly tisztelettel viseltetik Isten ígéje iránt, hogy csak ötven szülő vonakodott gyermekét a londoni központi iskolai bizottság által alapított bibliai leckeikre küldeni. Ez oktatás népszerűsége különben, az igazat megvallva ép oly nagy mértékben köszönhető azon tapintatosságának, melynek bizonyosságát adták azok, kik azt szervezték. A múlt évben csupán 42,000 tanuló pályázott a jutalmakért, ma már e szám, mint láttuk, csaknem megkétszereződött.

Egész Angliában tizenhat iskolai bizottság van összesen, mely a vallás-oktatást absolute kizárta programjából. Beszédében Lord Sandon azon reménynek ad kifejezést, hogy a Londonban elért eredmények buzdításul fognak szolgálni e tizenhat bizottság előtt is, hogy osztályaiban a bibliának helyet adjon.

A jutalmak átvétele végett lord Sandon elé vezetett négyezer gyerek között az első egy igen alacsony származású kis vak fiú volt. Ennek a biblia két nagy kötetben nyújtott át, domboru nyomtatásban. Minden kiosztott példány szövege versek helyett paragrafusokra van osztva s földabroszokkal ellátva, hogy olvasása a gyermek előtt lehető vonzóvá tétessék.

Egy nemzet, melynek népnevelése ennyire a biblián alapszik, s melynek erkölcsi s anyagi jóléte ily láthatólag függ e szentkönyv által gyakorolt befolyástól, követésre méltó példának szolgálhat más nemzetek előtt is!

Amerika.

(Mértékletességi egyesület)

Moody és Sankey Bostonban befejezték munkájukat. soha munka így megáldva nem volt. Egymértékletességi összejövetelnél 6,500 személy vett részt, mindannyian kicsapongásba sülyedt emberek, vagy kiknek szülői a részegeskedés áldozataivá lettek. Az alapige ez volt: „Isten fia megjelent a földön, hogy lerombolja az ördög műveit.“ Buzgó ima szállott e napon a kegyelem trónja felé, a Bostoni szerénységlen részegesekért és számosan tértek meg.

Figyelemreméltó dolog, hogy némely nagy lap, mely rendes körülmények között nem sokat foglalkozik a vallással, mindennap *in extenso* jelentést tesz az összejövetelekről, s így proklamálja mindenkinek az örvendetes ujságot. E lapok nem haboznak kimondani, hogy e városban csodálatos változás történt. *Hétezer* ember vesz részt az összejöveteleken. „Hat ima-összejövetel van mindennap, mondja maga Moody egy levelében, melyen mindennap 3—4000 ember van jelen.“ Minden rendnek és rangnak meg van a magáé: az üzletembereknek (bankárok, kereskedők) a szabóknak, a kárpitosoknak, vásárosoknak, halászsoknak, halkereskedőknek és kocsisoknak. Az első, melyet Moody igazgat 1500 embert számlál.

Midőn a két híres evangelista Bostonba érkezett, azt kérdék magukban, hogy vajjon ez a büszke város is térdre fog esni előttük, mint az intelligens Edinburg? Most már megfelelhetnek rá: „Boston térdreest!“ „Evangelizáló tapasztalataimban, mondja Moody, sehol se láttam Isten hatalmát ily fényesen nyilatkozni, mint a bostoni összejöveteleknél.“

A királyhágóntúli testvér superintendentiák köréből.

A tiszántúli ref. egyházkerület 1877. júl. hóban tartott közgyűlésének közérdeklőbb tárgyai.

1. Az államsegély jövőre, az egyházmegyék nagy többségének véleménye és belenyugvása folytán, következő célokra fog felhasználtatni: egyharmadrésze a főiskola részére adatik- míg azt az építkezési költségek igényelni fogják. A másik harmadrész -- 8000 frt — az egyházmegyék közt a lelkészek számaránya szerint, a lelkészi nyug- és gyámintézet részére adatik.

A 3-ik 8000 frtból 6000 frt az állandó segélyezést igénylő egyházak között osztatik ki.

A még fönmaradó 2000 frt az egyházkerület által kezeltetik és osztatik ki az építkezéssel foglalkozó vagy rendkívüli helyzetbe jutott, segélyt igénylő egyházak között.

2. A debreczeni főiskolára vonatkozólag következő intézkedések tétettek:

a tanárválasztásoknál az ajánlás, a régibb gyakorlat szerint, nyilvánosan a közgyűlés színe előtt történjék; az ajánlási jog a közgyűlés minden tagjára kiterjesztetvén; — az egyházkerület részéről megbízott 4 egyházi és 4 világi és így összesen 8 tagból álló választók számában, jövőre az egyházkerületi elnökség is be foglaltatik és így összesen 6 tag választatik e közgyűlés által.

Az ezután választandó tanárookra nézve a tanári oklevél megszerzése kötelezőnek mondatott ki s azon elv is elfogadtatott s a tanárválasztó küldöttségek figyelmébe ajánlott mind jelenleg, mind jövőre, hogy a tanárválasztásnál mindig tekintet legyen a vidéki gymnasiumokban működő gyakorlott s kitünőbb tanárookra.

3. A debreczeni gymnasiumra nézve új belrendtartás állapítottatik meg, mely a vidéki közép-tanodák figyelmébe is

ajánlatik; egyszersmind egy bizottság küldetett ki tervezetet készíteni az iránt, hogy a vidéki gymnasiumok érdekében mit kellene tenni, hogy azok szerves összeköttetésben legyenek mind az egyházkerülettel, mind a debreczeni főiskolával és egymás között; hogy így bizonyos egység, egyöntetőség legyen uralkodó a tanügy mezején, legalább egy egyházkerületben.

4. Az énekeskönyv tárgyában működő bizottság beadta végjelentését, hogy az énekeskönyvi példányok elárúsítására nézve Debreczen sz. kir. város és Telegdi K. Lajos bizományos között 10 évre megkötött a szerződés s az énekeskönyv ügyében felhívás intéztetik az egyes ref. egyházakhoz, valamint a nagy közönséghez és könyvárusokhoz.

5. Az egyházmegyék részéről betörjesztetvén a vélemények arra nézve, hogy a lelkészi fizetések minimuma mennyi legyen? miután különböző összegek hoztak javaslatba, nevezetesen: 500 frt, 600 frt, 800 frt, 1000 frt, az egyházkerületi közgyűlés nem határozott bizonyos összeget meg, hanem az egyházmegyék belkörü intézkedéseinek hagyta fenn, hogy a lelkészi fizetés emelésére minden lehetőit elkövessenek s az mindenütt legalább oly mérvű legyen, hogy tisztességes megélhetést és kitartást biztosítson az illető egyházi szolgák részére, önként értetvén, hogy a hol kivihető és az egyházi élet gyengítésére vagy megsemmisítésére nem szolgál: a társítás, két vagy több kisebb, egymáshoz közellevő egyháznak egybekapcsolása is igénybe vétethetik.

6. Az egyházkerületi közgyűlés örömmel értesült, hogy a felső-bányai ref. egyház a bányatizedi pénztárból, templomépítésre, 15.000 frt segélyben részesült. 1868-tól fogva sürgettetik ezen ügy, végre tehát mégis elintézését nyert a vallás- és közoktatási ministerium útján.

7. A máramaros-szigeti lyceum felett, az egyházkerület által gyakorlandó felügyelet, tehát a viszony azon főiskola és az egyházkerület között, szabályoztatott; vagyis azon javaslat, melyet e tekintetben a szigeti főiskolai is elfogadott, némi módosítással, helyben hagyatott; mindössze azt kívánja az egyházkerület, hogy a tanár irányában szükség esetében gyakorlandó fegyelmi eljárásnál fellebbezési forum az egyházkerület legyen.

IRODALMI SZEMLE.

Megjelent és beküldetett szerkesztőségünkhez: A szászvárosi ev. ref. Kun-tanoda értesítvénye az 1877^a/7. tanévre, szerkesztette Dózsa Dénes, tanvezető tanár. Szászváros Schäser Ferencz könyvnyomdája 1877. A mi a 187 egyénből álló tanuló ifjúság igyekezetét és előmenetelét illeti, az a jelentés szerint minden tekintetben kielégítő; úgy az önképzőkori, mint a magánzórgalmi téren is, szép eredményeket mutat fel, főleg, ha azon nem csekély nehézségeket is tekintetbe vesszük, melyekkel az idegen-ajku, s a magyar előadást alig értő tanulóknak megküzdeniök kellett. A tanodának két könyvtára van, egy nagyobb, s egy kisebb, melyek közül az 5800 kötetből álló nagyobbat a tanári-kar, s az érettebb

ifjúság, a kisebbet pedig az alsóbb osztályos tanulók használják Mindkét gyűjtemény, valamint a tanszereké is, részint vétel, részint ajándékozás útján, ez évben is több darabbal gyarapodott. Első helyen itt is gr. Kún Kocsárd ur nevével találkozunk. Reméljük, hogy az éneken kívüli zenetanítás hiányán is rövid idő alatt segítve lesz.

Beküldetett továbbá:

Latin olvasókönyv a k. tanodák I. és II. osztálya számára. Perthes nyomán magyar k. tanodák igényeihez alkalmazta *Kosztka Victor* prém. kanonok s főgymnasiumi tanár. Ára 70 kr, Kassán, Maurer Adolf. 1877.

Nyelvtani szókönyv, Perthes-Kosztka Latin Olvasókönyvéhez a k. tanodák I. és II. osztálya számára. Magyarosítá *Kosztka Victor*, 80 kr. Kassán, Maurer Adolf. 1877.

A Perthes által ajánlott tanmód szemléltetése, egyes tanórák példájára, tekintettel az ifjabb tanárookra. Közli: *Kosztka Victor*. Ára 12 kr. Kassán, Maurer Adolf. 1877.

Latin Alaktan, szószertinti beemlézésül Perthes nyomán *Kosztka Victor*. Ára 40 kr. Kassán, Maurer Adolf. 1877.

Elméleti s gyakorlati németnyelvtan. Tanodai s magánhasználatra. Irta dr. Szemák István fő-reáltanodai tanár. I. ső évfolyam. Negyedik kiadás. Kassán, Maurer Adolf. 1877. Ára 50 kr.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HIREK.

Kolozsvár, aug. 22.

— *T. elfizetők* közt többen hátralékban vannak. *Kérjük az illetőket, vegyék tekintetbe azon nagymérvű anyagi áldozatokat, melyeket kiadó hivatalunk a folyó évben az ügy érdekében hozott. Az elfizetési ár fölemelése nélkül, alig pár szám kivételével, a lapot másfél akkora terjedelemben adtuk ki, mint eddig. Ezen kívül az egyházkerület színezett térképe, mely harmadik hava, hogy munka alatt van s közelebbről szétküldetik, oly jelentékeny kiadásokat igényel, hogy azokat csak az olvasó közönség buzgó támogatása s illetőleg az elfizetők pontossága ellen súlyozhatja. Kolozsvár, 1877. aug. 20. A kiadó hivatal.*

— *B. Kemény Gábor* egyházkerületi főgondnok, államtitkári bokros teendőitől kissé megpihenni, a napokban tisztes agg édes anyja s rokonai látogatására Budapestről Nagy-Enyedre utazott.

— *Az egyházkerületi képviselők választása* az egyházmegyékben részint bevégeződött s részben most foly, nem egy helytt zavaros hullámokat vetve. Az eredményről azonban lapunk bezártáig, csak pár helyről kaptunk hiteles értesítéseket, holott az egész egyházkerület érdeklődéssel néz annak elébe. A fáma igen pikans részleteket suttog egyes, nagytekintetű vándor patriotákról (nem a régi jó értelemben véve ez elnevezést), kik a hivatalos jelöltek érdekében útra keltek, de — a mint halljuk — nem mindenütt várt sikerrel. Ily vándor patrioták viselt dolgairól vettünk értesítést a kolos-kalotai s a nagy-enyedi egyházmegyékből.

Az utóbbi egyik választó kerületében, minden erőfeszítések dacára, Szilágyi Farkas, n.-enyedi lelkészársunk ellenében megválasztott M. *Zeyk Dániel*, földbirtokos úr, kinek az egyházi ügyek iránti kiváló buzgalmát ösmerve, őszintén gratulálunk. Marosi egyházmegyénkben f. hó 12-én ejtetett meg az egyh. kerületi képviselők megválasztása, a választólevelek felbontása pedig f. hó 20-dikán az egyh. megyei közgyűlésen történt meg Marosvásárhelyt. A megválasztottak a következők: tisz. Tóth Márton, tisz. Szász Károly, Ilyés István, tisz. Madaras János, Sántha Károly, tisz. Szentkirályi Sándor, Jenei József, Nagy Pál és a tanítók részéről dr. Knöpfler Vilmos. A választottak nagyobb része a szavazatok túlnyomó többségét kapta meg. Az egyházmegyei közgyűlésnek egyetlen tárgya a választási eredmény kihirdetése levén — a csekély számban megjelent tagok alig egy félórai ülés után szétoszlottak.

— **Hányan vagyunk?** E czim alatt az „Evangeliumi prot. lap” legújabb száma, egy közelebbiről megjelent angol mű alapján, a föld kerékiségén létező összes presbitery egyházak s lelkészi állomások statisztikai táblázatát közli. Adatai a következők: I. Európai szárazföld. Németország (mellőzve mint nem egészen presbiteri.) Helvécia 898 gyülekezet, 1038 lelkész. Franciaország: a) reform. egyház 540 gy. 595 l. b) szabad egyház 46 gy. 46 l. Holland 1309 gy. 1583 l. Belgium 13 gy. 15 l. a) Ker. missiói egyház 34 gy. 18 l. Olaszország: a) Valdens egyház 56 gy. 56 l. b) szabad egyház ? gy. 9 l. Magyarország (Erdélyt beleértve) 2007 gy. 2017 l. Cseh- és Morvaország 68 gy. 67 l. Oroszország 40 gy. 40 l. Spanyolország 12 gy. 12 l. Összesen 5023 gy. 5506 l. II. Nagy-Britannia. Skóthton: a) állami egyház 1493 gy. 1384 l. b) egyesült presbiteria 526 gy. 564 l. c) szabad egyház 1009 gy. 1068 l. d) református presbiteri 12 gy. 7 l. e) egyesült eredeti elvált 41 gy. ?? l. Irhon: ir presbiteri egyház 560 gy. 600 l. Angolhon: a) presbiteri egyház. 258 gy. 258 l. b) walesi egyház 1098 gy. 522 l. Összesen, 4997 gy. 4403 l. III. Egyesült Államok. Északi presbiteri egyház 5077 gy. 4744 l. Déli presbiteri egyház 1821 gy. 1004 l. Egyfűl presbiteri egyház 783 gy. 640 l. Református nomet 1347 gy. 650 l. Református hollandi 506 gy. 546 l. Egyetemes zsinat, ref. presbiteri 55 gy. 24 l. Zsinati ref. presbiteri 104 gy. 100 l. Déli társult ref. zsinati presb. 100 gy. 80 l. Welsch kálvinista methodista ? gy. 76 l. Összesen, 9793 gy. 7864 l. IV. Brit garmatok. Kanada 1008 gy. 733 l. Ausztrália: a) Viktoria 145 gy. 141 l. b) Uj déli Wales 70 gy. 68 l. c) Keleti ausztráliai zsinati 9 gy. 9 l. d) queensladi 24 gy. 20 l. e) Tasmaniai 17 gy. 13 l. f) Dél ausztráliai 13 gy. 11 l. Uj Zeeland 70 gy. 61 l. Ottagó 50 gy. 45 l. Dél-Áfrika 154 gy. 113 l. Összesen, 1560 gy. 1214 l.

A főtiszt. püspök úr a következő körölvényeket bocsátotta ki:

Tudásul.

935—1877. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága 18410 sz. a. kelt leiratában arról értesít, hogy Tutorovic Ilés, medincei volt néptanító, lopás miatt két havi súlyos börtönre ítéltetvén, ennek következtében úgy Horváth-Slavon, mint Magyarországon a tanítói működéstől eltiltatott.

Köröztetnek:

923—1877. Sz.-szolnoki e. megyénkben a *tasnádi* fiu-tanítói állomás. Fizetése: 315 frt., 60—70 frt kamat, 8

köböl vegyesbúza, tandij 110—120 frt, egy hold szántó föld, kényelmes lakás kerttel. Teendői: a 4 oszt. fiu-iskola vezetése és az ismétlő fiu-tanulók tanítása; az e. megyében szokásos fizetni valókat hordozni, az isteni tiszteletnél szükség esetén segédkezni köteles. — *Pályázati határnap szeptember vége*. Folyamodványok esperes t. t. Szabó Pál aához Diosdra (u. p. Zilah) küldendők.

927—1877. V.-hunyadi egyházmegyénkben a *n.-rápolti* kántor-tanítói állomás. Fizetése: 50 véka búza, 10 szekér fa, 82 frt 64 kr. korcsma haszonbér, 20 v. rozs, can. portió évi jövedelme 40 frt. — *Pályázati határnap szeptember vége*. Folyamodványok esperes t. Bartha Lajos aához Dévára küldendők.

931—1877 Püspöki vizsgálat alatt álló *szászvárosi* egyházközségünkben a második papi állomás. Javadalma: 43,686 frt 40 kr. tizedkárptólási tőkének kamata = 2132 o. 6. frt félévenként utólagosan fizetve; egy tagban 6 hold minden évben használható can. portió; a papi telken levő bérház jövedelme; palást-dij. Tisztességes lakás gazdasági épületekkel s kerttel. Kötelessége lesz a leendő lelkésznek a rendszer papi teendőkön kívül a helybeli középtanodában, a szükség szerint kitűzendő tantárgyakból, naponta legalább egy órát tanítani, valamint a vasárnapi iskolát is első pappal egyetértőleg vezetni, vagy e helyett a leányiskolában hetenkint 3 órát tanítani — *Pályázati határnap október 15-ke*. Folyamodványok hozzám küldendők.

941—1877. K.-kalotai e. megyénkben a *zsoboki* kántor-tanítói állomás. Fizetése: 100 nagy véka rozs, 12 véka férfi szántó, melynek minden munkáját az egyház teszi meg, egy véka férfi kender föld, tandij minden gyermektől (70) 80 kr, két hosszú öl fa, a tanító által a szomszéd erdőkből vásárolható még két öl fával együtt haza szállítva; egy szekér szénát termő rét. *Pályázati határnap szeptember vége*. Folyamodványok esperes t. t. Szakács István aához Sz.-Lónára (u. p. Gyalu) küldendők.

Kolozsvár, augusztus 15-én, 1877.

A szerkesztő postája.

Bartha Lajos, esperes urnak. Tárgyhalmaz miatt szorult ki a mult számból.

T. levelezőinket felkérjük, sziveskedjenek a választások eredményéről haladéktalanul értesíteni.

Legujabb prot. egyházi munka!

F. augusztus végén jelenik meg kiadásomban

NÉPSZERŰ HALOTTI BESZÉDEK.

Irta: **Fabián Dániel.**

Első kötet. Bolti ára 1 frt 40 kr.

Előfizetési ára e hó végéig — az összeg bérmentes beküldése mellett — bérmentes szétküldéssel csak 1 frt 30 kr.

Budapest, 1877. aug. 15.

PETRIK GÉZA könyvkereskedése.

IV. Kecskeméti utca 2. sz.

Kézi és fali
térképek,
ATLASZOK,
Földgolyók.

 ISKOLAI KÖNYVEK.

Szótárak,
NYELVTANOK
és
társalgási könyvek

A
bekövetkezendő tanév alkalmával van szerencsém
tudósítani

a n. érd. tanár, tanító és nevelő urakat, tanuló ifjúságot,
egyáltalában

ERDÉLY ISKOLAVILÁGÁT

hogy könyvkereskedésben, mely újabb időben megint nagyobb kiterjedést
nyert, úgy, hogy ma már mint Erdély legnagyobb könyvesar-
noka egyedül áll, mindenféle

iskolai könyvek, tankönyvek és taneszközök

egyetemek, gymnasiumok, képezdék, ipar- és polgári
iskolák, elemi- és néptanodák, valamint magánintézetek
számára nagy készletben tartanak és folyvást

k a p h a t ó k.

A nagyobb megrendeléseket annál is inkább kérem idején beküldeni,
hogy a kívánt példányok száma iránt tájékozhassem magamat folytonos
megrendeléseimnél, főleg pedig, hogy a megküldésben késedelem ne történjék.

Tömeges megrendeléseknél, pontos szolgálat, előnyös
feltételek és jutányos árak biztositása mellett tiszte-
letpéldányokat, saját kiadásaimból pedig ingyen-példányokat
bocsátok a t. megrendelők rendelkezésére, szegényebb
sorsu tanulók számára.

 Czim- és árjegyzékekkel az iskolai köny-
vekről, úgy nemkülönben bárminemű könyvjegyzékkel kívá-
natra azonnal és ingyen szolgálók,

STEIN JÁNOS,

könyv-, mű- és zenemű kereskedése.

Római és hellen
remekírók,
szótárral és jegyzetekkel
ellátva.

 ISKOLAI KÖNYVEK.

Rajz és szépírás-minták.
Vizfestéshez
való színnyomatu
minták.

Megjelenik
minden csütörtökön

Szerkesztési szállítás.

b.-farkasutca 16. sz. hova
a lap szellemi részét illető
közlemények czimzandók.

Kéziratok nem adatnak vissza.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

Kiadó-hivatal:

Stein János könyvkereske-
dedése, hová az előfizetési-
pénzek legczélsezerűbben pos-
tautalvánnyal küldendők.

Előfizetési ár:

Egész évre 6 frt., félévre 3
frt., évnegyedre 1 frt 50 kr.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS LAPTULAJDONOS: Szász Demokos.

Tartalom: A vallás és erkölcs -- A babona kérdés iro-
dalmunkban. -- Vidéki Élet: A sepsi egyházmegyéből. Puskás
Lajos, ref. pap. -- Külföld: Anglia. -- Tárca: A makomedá-
nok vallásos életéből. -- Egyházi s iskolai hírek. -- A szerkesztő pos-
tája. -- A kiadó hirdetései.

Vallás és erkölcs.

Kolozsvár, 1877. aug. 29.

Az emberiség minden időben hajlándónak mu-
tatkozott e két fogalom elválasztására, s valóban a
történelem és társadalmi élet is mutat fel példákat,
melyek ez állítást támogatni látszanak. Nem tudjuk-e
hogy gyakran a legszigorubb vallási fanatizmus paj-
za alatt követettek el a legnagyobb erkölcselensé-
gek? S viszont tagadhátjuk-e, hogy vannak emberek,
kik a társadalmi és erkölcsi erények tündöklő látszatá-
val bírnak anélkül, hogy vallásos szempontból kifogás-
talanok volnának? Ily körülmények következtében
jött aztán létre az a separatív elmélet, mely a vallást
és erkölcsöt két különböző, s egymástól lényegileg
elütő dolognak tartja, s míg az előbbit gyakran egés-
zen megtagadja, addig a másikat is csak a maga
modificált, socialis jelentőségében óhajtja fenntartani,
s az emberi lélekben gyökerező fényes trónjáról le-
rántva, eudaemonisticus elvek szolgálatába állítja vagy
összefogó tengelyszeggé qualificálja, melynek célja a
haladás rohanó szekereit védeni a felborulástól. Hi-
zelg e felfogásnak maga a korszellem is, mely üd-
vös hatásai daczára sem képes kivetközni azon egy-
oldalúságból, mely az átmeneti epochákat jellemezni
szokta.

Nem kerül azonban nagy fáradságunkba, e vé-
leménnyel szemben ellenadatokat hozni fel, melyek
azt bizonyítják, hogy ha a vallás és erkölcs identi-

tása ki nem mutatható is, de több oly érintkező
pontokat tárnak fel a gondolkozó szemek előtt, me-
lyek kétségbevonhatatlanul utalnak arra, hogy mind-
kettőnek forrása az emberi kebelben ugyanegy helyütt
van s egymástól csak mint nyilvánulatok, vonatko-
zásaikat illetőleg térnek el.

Az istenfogalom mindég és mindenütt az em-
beriség morális életének tükré volt. Ez erkölcsiideal
Zeusban, Brahmában, Mohammed és Krisztusban mind
különfélekép egyénül, de minél tökélyesebb, annál
képesebb is egyszersmind betölteni azt az ürt, mely
őt a gyakorlati moraltól elválasztja. Isten és erköl-
csi élet, a keresztyén tudalomban már teljesen azo-
nosultak. Az ember célja itt már Istenhez hasonló-
vá tökélyesülni, s e tökélyesedés csak az erkölcsös,
jámbor élet által érhető el. A moral sarkelveit, minő
a szeretet, méltányosság, jóakarát, a keresztyén val-
lás mind Isten lényegéből vonja le, s ezért nyer az
erősebb, tartósabb alapot, mint a régi pogány hit-
vallásoknál tapasztalható.

Másfelől azonban a philosophiai rendszereknek
sem sikerült az erkölcsi érzés specialis önállóságának
bizonyítgatása. E tekintetben, valljuk meg, a Kau-
ti imperativus épen nem nevezhető túlélt álláspont-
nak. A criticismus ethicája még leginkább meg-
közelíti a keresztyén felfogást, s a mi több — épen
formalismusa által. Hibája inkább az, hogy e formai
viszony tartalmi momentumát nem Isten örök lénye-
gébe, hanem magának az erkölcsi alanynak muló ér-
dekeibe helyezte. „Cselekedj' ugy, a mint kívánod,
hogy mások is cselekedjenek veled,” ez axioma forma-
lismusa akkor nyerné meg valódi értékét, ha így
hangzanék; „cselekedj' ugy, a mint hiszed hogy Is-
ten cselekednék helyedben.” Az igaz, hogy ez elvre
csak Isten személyes megismerése vezethet, nem pe-
dig postulatumok.

Ismerjük el Hegellel, hogy a vallás az anyagilag felfogott végtelen, egészítsük ki e definitiót oda, hogy az erkölcs meg ennek véges tárgyiasítása, úgy a Kanti formalismus, melynek eddig csak negatív eredményét fogadtuk el, hogy tudniillik az erkölcsi érzés önállóságának alapját megingatta, egy pozitív fordulatot vesz, a mennyiben tudniillik a vallásfogalomhoz pótlólag járul. A viszony köztük az lesz ekkor a mi a mi a forma és tartalom, a lényeg és nyilvánulat közt. a formában is a lényeg immanentiájával.

Kérdés azonban, mi viszonyban áll az erkölcsi-ség magával a hit tényével? Kell-e még hinni is annak, ki erkölcsösen él? Határozottan igen, hisz a hit maga is egy erkölcsi tény, sőt több annál, egész erkölcsi valóknak legerősebb szegletköve. Igen, a hit az a világosság, mely nélkül erkölcsi érzésünk sötétben botorkál. A ki erkölcsösen él, az hisz az emberiség jövőjében, hisz a maga elveendő jutalmában, hisz saját emberi méltóságában, hisz szíve titkos sugallataiban, s hisz végre a hitben magában, az érzések e legközvetlenebbikében, mely kellő alkalom s körülmények közt sohasem mulasztja el vigaszmosolyos arccal közeledni a szenvedők felé, s a ki ezekben hisz, hinnie kell annak az Istenben is!

Vannak, tagadhatatlan, oly erkölcsiségek is, melyek egészen más combinatiokon alapulnak, sőt van-

nak, melyeknek egyedüli céljok, eszményök s vezérelvök a leplezetlen utilitarismus, de ezekre bátran rá-súthetjük a hamisság bélyegét, mert a valódi erkölcs magva a vallásos hit, melytől erejét, önbizalmát nyeri. Hányszor meg nem törnek, hányszor szét nem morzsolódnék az élet viharában a legtisztább, legszeplőtlenebb erkölcs is, ha a hit nem örködnék felette, buzdítva, bátorítva a küzdelemben, vigaszt, reményt nyujtva a csüggedés perczei közt, s az önmegelégedés édes italával enyhítve a fáradt munkást elért célja után. Eszünkbe jutnak itt Channing arany szavai: „Istent szeretni annyi, mint a moralitást a maga legtökélyesebb alakjában szeretni.“

A babona kérdése irodalmunkban.

(Alkalmi reflexiók Varga János „A babonák könyve“ című műve felett)

A német kritikai irodalom bevett szokása, ha valami újonnan megjelent műről van szó, ismertetését legelőször is azon kezdi a mi *nincs*, már tudniillik a szóban forgó műben, de a mi *lehetne*, ha ugyan nem volna az a mi. A tudományos deductio egy neme ez is, s egy oly speculativ népnél, minő a német, korántsem feltűnő. Persze, hogy a míg a különféle eshetőségek, föltevések és előfogalmak óriási retortáján keresztül szűrődik az a picziny valami, mi a könyvnek tulajdonképeni érdemét tette volna a jámbor közönség s még jámborabb szerző előtt, oly észrevehetlenné válik a negatív instanciák roppant hal-

TÁRCZA.

A mohamedánok vallásos életéből.

A dervisek.

Politikai rokonszenyünk egész hevével csüngünk most a szabadságát, létjogát kétségbeesett erővel védő Törökországon. Átható figyelemmel kíséjük a már válságosnak ígérkező perczeket, mintha saját jövőnknek csillagából akarnók leolvasni sorsunkat e hazában. Ma már nincs magyar honfi, a társadalmi műveltség bármily gyarló fokán álljon is, ki a rokonnemzet politikai viszonyairól valamit ne tudna, vagy legalább tudni ne ohajtana. De éppen ez okból nem lesz tán érdektelen odahagyni egy időre a romboló háboruk véres színhelyét, hogy a vallásnak enyebb, üdítőbb lombja alá vonuljunk kissé megpihenni. E cikksorozatban tehát a mohamedánok vallásos életéből ragadunk ki egy képet, egy újabb francia orientalista Z. Grenier de Fajal „Souvenirs d' Orient“ című műve nyomán.

Minden vallás kezdetén két tendentia nyilvánul. Az egyik a megülő betűhöz tapad s formalismussá és hypokri-

tasággá fajul; ezt vallják a valóság farizousai, kik előtt könnyű a menyországba jutás, mert néhány formula elhadarása s bizonyos külső gyakorlatok betöltése által nyerhető meg. A benső, a szellemi élet semmibe sem vétetik, vagy csak keveset számít; ez a bigotismus története. A másik irány ellenben az élő lélekhez ragaszkodik, idő, hely és körülmények szerint többé-kevésbé lenézve a materialis formákat és gyakorlatokat; a vallást az eszmény felé való folytonos törekvésbe, az emberi természet rossz hajlamai ellen való állandó küzdelembe, s az Isten és felebarátok szeretetét rendelő két fő parancs teljesítésébe helyezi.

E két irány az islamismusban is már eleitől fogva nyilvánult. Ali khalifa, ki az első szerzetes-rendet alapítá, keveset csinált a cultus külső gyakorlataiból, s különösen a vallás szelleméhez ragaszkodott. Utána más rendek alakultak, melyek máskülönbben kevésbé s csak néhány jelentéktelen dogmaticai pontban különböztek egymástól, de annál nagyobb volt köztük az eltérés a symbolici formákat illetőleg, melyekbe eszméiket beburkolák. Idővel aztán a tartalom elenyészett, s csak a forma maradt meg, úgy hogy ma már csak két vagy három dervis-szerzet létezik, mely maga iránt bizalmat tud még kelteni.

A dervisek kipróbált becsületességü török szerzetesek,

maza közt, hogy a pessimistává tett író inkább önként headja a kulcsot minden további írói működésére nézt, semhogy még egyszer elszánná magát szembe szállni a kritika hideg „Teufelsfaust“-jával, mely legnagyobb eszméit, legreménydúsabb terveit csirájokban fojtja meg. E kritikai processusban a Hegeli dialectica minden momentuma megleti helyét, s az ember visszaborzad, ha látja mint fonódik a legszigorubb logica systematizált hurka azon szerencsétlen teremtes nyaka köré, ki elég meggondolatlan volt fölébreszteni a herostratesi babérain nyugvó kritika alvó oroslánját

És mégis, valljuk be bűnünket, hogy e könyv elolvasása után egy pillanattig magunk is homályos hajlamot éreztünk magunkban, elmondani azt, hogy miféle irányt követtünk volna mi szerző helyében, mit vártunk, mivel kecsgettünk magunkat e könyv olvasása előtt, és végre, hogy miben csalatkoztunk, midőn azt letettük kezünkől.

De mért is ne? Ha már álom-vezéreziktek vannak, mért ne lehetnének álom-könyvismertetések is? Hisz ugy sem járnának annyi veszélylyel mint amazok, sajtópert se akasztanának nyakunkba, mint amazok porúljárt szerzőjükébe.

Aztán meg hiszen ismerjük, bevallottuk már hibánkat, nem félhetünk az elfogultságtól. Rajta hát, beszéljünk tartózkodás nélkül.

Hogy a kérdéses munka legalább is érdekes mű, azt már cziméből is sejlheti az olvasó. Irodalmunk oly szegény e téren, hogy minden irányu, czélú és sikerű, de e szakba vágó munkát az újság érdekével üdvözölhetünk, épen azért, mert oly sok a tennivaló még e részben előttünk, melyeknek teljesítése is alig várható előbb, míg az új böl-

kik a nép által, mely sirjaikon csodát akar lá'ni, csaknem mindig szenteknek tartatnak. Ha tetszik megházasodhatnak s lelkészi gyakorlatukat a tekkékben vagy kolostorokban teljesítik. A dervis szó persa eredetű s szegényt jelent (der, kapu és vis, fekvő, kapu alatt fekvő); a nép, mely csodálja közönyüket, fakyr (szegény) név alatt halmozza őket el áldásaival. Mint hogy a kolostor nem ad nekik ruházatot, a koldulás pedig tilos, (kivéve a boktachi derviseket) tehát mesterséget űznek, melyből valamit szerezhetnek. Nagyobb része a jámbor muzulmánok által gazdagon adományozott kolostorokban lakik, de azok kik házasok künnlakók. Mindazáltal ezeknek is minden héten két ójt a tekkében kell tölteniök. Szakállukat tetszésök szerint lenyírják, vagy meghagyják; néha nem tartják méltóságukon aolínak kávéházakban csibukolni, már tudnillik török kávéházakban.

Physionómiajok méltó a tanulmányra. Nem bírnak ők a mi kolostori lakóink testességével, rózsás arezaival, virágzó kinézésével, boldog és elégedett mosolyával, semmi sem emlékeztet bennök a nyugat vaskos szerzeteseire. Gyakorlatainak szigora s azon kegyetlen kínzások, miket magukon véghez visznek, elsóványítják testüket. Nagyon kis számú szép és előkelő alak mellett, egy csoport másfélét találhatni, kik a világon legjeleentétebbek, s kiknek sem kife-

eselmi irány mélyebb gyökeret nem ver tudományos életünkben. A positivismus nem csak bölcselem, de korszellem, történelmi irány és methodus is egyszersmind. Neki köszönhetjük látkörünknek némely új tudomány-ággal való gyarapodását, (statistika, nemzet-gazdaságtan, sociologia, történelem-philosophia) még most is minden lépten-nyomon újabb eszméket revelál. Nálunk is gyűjtenek népdalokat, meséket, népszokásokat, közmondásokat, babonákat stb.; de történt-e Erdélyi János óta kísérlet, azoknak komoly tudományos feldolgozására, hogy abból magának a nép szellemének mélyebb megismerésére nyíljon alkalom. A népszellem, a nép-psychologia tanulmányozása, a nemzet önismerete, mely egy történelmi és hagyományos alapon fejlődő nemzet életében megbecsülhetetlen. Csak az angolt mutatjuk e részben fel például, mely oly bámulatos prodigialitással fejleszti ki önmagából mindazt, mit más nemzetek innen-onnan összeszedui kénytelenek. Nála minden sajátos, egyéni jelleget ölt, minden beleolvad az általános typusba. De az angol ismeri is népét ugy, a mint más nemzet aligba a magáét.

Nagyon csalatkoznánk, ha azt hinnők, hogy a babona, ugy a mint az a népnél jelentkezik, nem egyéb, mint a benső vallási lényeg megcsontosodott hasznavehetlen külső burka, melynél egyéb teendő sincs, mint megtörni s szemétre dobni. Ellenkezőleg, a babona ép egy vonatkozatható a vallásra, mint egyszersmind a nyelvtörténetre, népköltészetre és psychológiára is. És e szempontok mélyikéből volt nálunk valaha tudományosan tárgyálva? A babona, igaz, a hitnek egy kinövése. Ha a hitben a vallásos érzés felett a tudományos okoskodás praeponderál, scepticismus jő létre, ha ellenben az érzést a képzelemi nyomja el, előáll a babona. Ime e három dolognak természetes

jezésük sem szakállók nem árulja el nemöket. Mert egyéb-iránt ha csunya is az arcz, de mindig kifejezéses, láthatólag nő vagy férfi. Ezeknek azonban, kikről beszélek, arczuk halvány és szintelen, álluk szakálltalan, szemük kialvó, tekintetük merev s oly élettelen mint egy onervált emberé; arczukról nem lehet leolvasni, mint a mienkről, valamely érzést vagy szenvedélyt.

A mennyire az ottomanok történelmébe felhatolhatunk mindenütt találunk derviseket és fakyrokat. A nép által mindég tiszteltetve, hódítás, alkalmával követték a sorget expeditiojában, ináikkal segítve a fegyvereket. A mikor Orkán a bithyniai győzelmet megnyerte, (1353), számos dervis telepedett meg Olympus oldalán s Broussa környékén. Geutikli oaba (a szarvasok atyjá) ki mysticus contemplatioi s az erdei élet iránti előszeretetről lett híros; Abdhal Murad, ki az ütközetekben egy fakarddal bámulatos vitézséget fejtett ki, és még sokan építék házikóikat az annyi költő által megénekelte bájló völgybe.

A dervisek nem csak hogy nem osztoznak a nyugati szerzetesek hidegségében s nem kerülük a társaságot, de sőt a nyilvános multságokban is részt vesznek. 1582-ben Konstantinápolyban ötven-öt napig tartó ünnepet ülték. Volt itt a nép mulattatására verseny, színjáték, pantomim, táncz,

rokonsága, az emberi képességek osztályozása alapján. Az ily értelemben vett babona nem ok nélkül irrandó. De ne hogy azt higgyük, hogy minden ily értelemben nyilatkozó képzelem- s kedélycsapongás a népnél, egyszersmind babona is. A néptudalom nem ritkán ismeri és fentartja a hit és babona közti különbséget, s ez utóbbit le tudja szállítani a maga értékéig, a nélkül, hogy kelleténél nagyobb fontosságot tulajdonítsa neki. Veszi annak, a mi, a maga önkényes ábrándképének; élcel, humorizál felette, mert nála ez nem csak vallási kiüdvés, hanem egyszersmind költészet is. Épen e különféle vonatkozások teszik oly felette kényessé a babonának oly egyoldalú tárgyalását, minőt szerző jelen művében szem előtt tart. Kissé terjedelmesebb, encyclopaedisticus tárgyalás-mód mellett, a mennyit vesztene gyakorlati irányából, százszerűszen visszanyerné elméleti fontosságban.

De ne beszéljünk levégőből Térjünk vissza az említett műhöz s valljuk be, hogy az ugy a mint van is, figyelmet érdemlő munka. Az említetteknel sokkal szerényebb, sokkal gyakorlatibb célú tűz ki maga elé, de e cél, jelen viszonyaink közt tagadhatatlanul bir némi fontossággal. A kérdés ez miként lehet a nép közt elharapozó babona kiirtására legsikeresebben munkálni? Szerző e feladatot részint a babonák okáinak természet-tudományi uton való megfejtésével, részint pedig azoknak nevetséges sé tételével tartja megoldandónak. E két methodus közül csak az első az, mely komolyabb s mint ilyen több figyelmet érdemel. Azon erő, mely a vigjátékot ez irányban társadalmi téren is sikeressé teszi vala az emberi bűnök és félszágóságok ostorozásánál, kikarrirozásánál, a satyránál már szűkebb körre szorítkozik, a tudományos persiflage-oknál pedig épen élet s hitelét veszti, a mint a subjectiv

tüzjáték, szemfényvesztés stb. „a dervisek pedig mind e játékokba szokott mesterségeiket vegyíték. Némelyek bízhatlan gyorsasággal forogtak, mások kést nyeltek el, izzó vasat fogtak fogaik közé, földbe szurt kardpengéken ugráltak, vagy félelem nélkül ültek le a kígyókkal telt hordókba.“

A különféle vallási szervezetek, melyek egymásután jöttek létre az islamismában, mindannyiszor erős ellenzékkel találkoztak; a nép s különösen az ulómák eretnokséggel vádolák. Az igaz is, hogy keveset törődnek a sunnismus (orthodoxia, ottomanok) szertartásával, s eszméiknél fogva a a chiismus (eretnek felekezet, perzsák) tanához közelednek, melynek nagy khalifája Ali. Máskülönden szertartásaik fuvola hangja mellett mennek végbe, miért is a sunniták gáncsolják tánczaikat és énekeiket. Ez utóbbiaknak gyűlöletük irántuk oly nagy, hogy 1651-ben halálra akarták ítélteni Béhai nagy muftit, a dervisek protectorát, de csak száműzetését tudták kieszközölni. 1656-ban ugyane sunniták a legtisztább fanatismus érzetétől indítatva, a Mohameddio moscheban gyűltek össze, s egy Szt.-Bertalan éjt akartak készíteni a dervisek számára; de megbuktak, a mozgalom fő-tényezői vérpadon lakoltak merényletökért.

A derviseknek szemükre votett eretnokség vallás-bülcseim alappal bir, Indiából ered, s a soufismusból kölcsönözte-

indok maga is többé-kevésbé előtérbe szorul. A didacticai hanggal e műtben szerencsésen párosuló humor, legfőlebb az olvasmány vonzóbbá tételére szolgál a nép előtt, de a célra magára directe nem foly be. Nevetségesnek különben is csak akkor szoktunk valamit tartani, ha előbb megértjük miért nevetséges, de mihelyt megértjük azt, az igazság önként leplezi le magát előttünk, s tévedéseinket önként belátva, feleslegessé válik a nevetséges sé tétel. E methodus tehát, bármily erősen hangsúlyozza is szerző előbeszédében, teljesen szükségtelen, alkalmazhatatlan.

Annál fontosabb azonban a másik, a természettudományi methodus. Ha népiskoláinkban a természettudomány-nak öt megillető szerep jutna, akkor e sajnós tévelygések csakugyan idő-nap előtt véget érnének. Ezzel azonban korántsem azt akarjuk mondani, hogy e könyvre e tekintetben se lett volna szükség. Ellenkezőleg; a természettudományok ily konkrét alapra, minő a babonára való vonatkoztatása, semmiféle oktatásnál nem helyezhetők. E műnek tehát a közvetítés hálás szerepe jutott, kimutatni a viszonyt, mely a természettudomány és a babona két ellentétes álláspontja közt létezik, s az irányt, melyben annak haladnia kell, hogy emennek teljes, végleges megsemmisítését eszközölhesse. A „Vasárnapi ujság“, e sok tekintetben pótolhatlan, s a modern időszi journalistica niveauján álló lap, ilyenmü működésének is többször adta jeleit, sőt jelen mű is, még mielőtt összeállítva lett volna, egyes töredékekben ott látott először napvilágot. Némelyek ezek közül csupán ismeretterjesztési szempontból, mások azonban már öntudatos didacticával s néha párbeszéd alakban voltak írva. Ez utóbbiakban azonban a didacticai hang túlszárazzá, unalmassá tömörült, a párbeszédi alak pedig szintén nem célszerű, épen népies szempontokból. Ez alak a

tett. A sunniták ép ugy mint a chiiták, deisták. Előttük nem csak az Isten, de az ember is független személyiséggel bir, nem csak embertársai s más teremtményekkel szemben, de a végtelennel szemben is, melyben nem vész el, nem semmizül meg; a végtelen körül folyja őt, de nem nyeli el. A dervisek ellenben pantheisták, előttük minden Isten; ő maga a végtelen, s a végtelen mellett, vagy kivüle nincs más lény számára hely, mert egy másnak létezése az előbbi tagadása lenne. Az a mit az ember teremtésnek nevez nem egyéb, mint az önmagából kilépő istenség, mely magán kívül terjeszkedik, a természet nyilvánulatai pedig, tudalmasok vagy tudalmatlanok, sugaraihoz hasonlók, csak muló egyediséggel birnak s valaha más formában vagy más irányban, de vissza fognak térni azon örök góczhoz, melyből kiindultak. Nincs semmi állandó, minden csak változás, nincs semmi lényeg, minden csak nyilvánulat. A idő, a tér, az élet, a létezők, feltartóztatlanul tűnnek tova, hogy százszor visszatérjenek és forrásukhoz s bolomerüljenek az örök-kévalóság oceánjának örvényeibe.

(Folytatása következik.)

német philosophia találmánya, s a jelen század első évtizedeiben „Gespräch“ név alatt igen elterjedt volt. A többek közt Schelling is ilyenben írta „Brunóját.“ Szükségtelen, hisszük, ez alak methodicai absurditását erősebben bizonyíthatnunk. Az effélék szerzői azt akarták ezáltal a közönséggel elhitetni, hogy ők egy tudományos elv kifejtésénél nagyobb objectivitással járnak el, mint gyarló emberi erőttől telhető; holott rendszeren már az első szónál tisztában voltak azon két vagy három személy végsorsával, kiket, mint thesisiek és antithesisiek repraesentánsait egymással szembe állítottak, s minden cselekvés-, gondolkozásmódjukat ad normam Paprika Janesi igazgatták s előlegesen felvett céljaikhoz idomították. Így aztán kisült, hogy a nagy szavakkal hirdetett methodus tárgyilagossága csupa charlataneria, semmi más. A jelen mű szerzője túl tudta tenni magát e félszagségen, s nála épen a zamatos sőt kifogástalan népiességű nyelv, egyszerű, vonzó előadás az, mi legnagyobb előnyét képezi.

Az egyes babonák és babonanemek egymásra halmozásának rendszertelensége (és ezt korántsem vádkép hozzuk fel szerző ellen, mert a népszerű modor és irány feleslegessé tesz itt minden pedanteriát) kimentí mulasztásunkat a mű beosztásának bár rövid vázlatára. Szerzőnek nem volt célja a népünkél található babonák complet. gyűjteményét adni, sem pedig azok közt, eredetök nyomán, bár futólagos összehasonlítást tenni. És helyesen, mert a keretén kívül álló elemek belevonása csak az összenyomás harmoniáját zavarta volna meg. Szerző tudja ezt, nem kontárkodik, s kitűzött szerény feladatát a lehető sikerrel oldja meg, nem tagadva, nem ignorálva az előtte álló nehézségeket s készséggel bevallva azt, hogy a babonának teljes kiirtása egyedül a népszerűsített természetudományoktól várható.

Jelzett jó tulajdonainál fogva tehát melegen ajánljuk e könyvet minden érdeklődők, de különösen tanítók, tanítónők, lelkészek, népbarátok s magának a népnek figyelmébe, hol a ponyvairodalom ijesztő mérvet öltött áramlata ellen valóban jótékony hatást fog gyakorolni e tanulságos s egyszersmind vonzó olvasmány. Mindamellét nem monduk le a reményről sem, hogy szerzőt, kit e részbeni ismeretei s fáradsággal szerzett tapasztalatai erre leginkább feljogosítanak, nemsokára a tudományos ethnologia járattalan ugyan, de annál hálásabb terén munkálva fogjuk látni.

VIDÉKI ÉLETT.

A sepsii egyházmegyéből.

Szacsva, 1877. aug. 24.

Folyó hó 23-án tartott meg egyházmegyénkben az egyházmegyei közgyűlés, melyen igen csekély számmal voltunk jelen, meglehetően, hogy ennek oka részben a nagy hőség, de főleg a végzetlen indifferentismus az egyházi ügyek iránt, pedig ha valaha kellett nekünk egyházi és iskolai ügyekben mozogni élénken, lelkiismeretesen, most igazán kell, s ha valaha kellett összetartás és egymás iránti szeretet, jóakarát — most igazán szükséges.

A gyűlést esperes t. Csiszór Gábor ur egy szépen átgondolt beszéddel nyitotta meg, tolve történelmi és statisztikai adatokkal egyházainkról. E megnyitó beszédet Császár B. ur indítványára a gyűlés szóról szóra jegyzőkönyvbe igrtatni határozta. Az ilyen beszédeket mindig jó volna jegyzőkönyvileg megörökíteni, mert azok mindmégannyi historiai adatok a jövőnek. A mult gyűlés jegyzőkönyve felolvastatván, szerkesztésére nézve egy kevés utasítás adatott és határozottatott jegyzőkönyvileg, hogy ezután több figyelem fordítandó rá.

Olvastatnak a felsőbb rendeletek, s ezek között az egyházkerületi közgyűlésre megválasztandó képviselők tárgyában kelt leirat, mely egyházmegyénket a törvények értelmében népességénél fogva 5 ./ öt képviselő választásra jogosítja. E tárgyban egy bizottság neveztetett ki, hogy az egyes egyházakat, a választandó képviselők számához arányosítva 5 ./ öt csoportra ossza be, melyet a következőleg állapított meg a bizottság, s a gyűlés többsége is azon módon elfogadott: 1-ső csoport: Hidvég, Árapatak, Erősd, Aldoboly, Ilyefalva, Szentkirály, Szemerje, Kőkös. 2-ik csoport: Szotyor, Kilyén, S.-Szt.-György, Árkos, Kálnok, Kőrispatak, Zalán. 3-ik csop. Málnás, Oltzem, Érfalva, Bodok, Gidofalva, Fotos-Martonos, Besenyő, Angyalos. 4-ik csop.: Brassó, Bodola, Nyén, Bikfalva, Magyaros, Lisznyó. 5-ik csop.: Eresztevény, Szacsva, Komolló, Réty, Feldoboly, Egerpatak, Kis-borosnyó, Nagy-borosnyó, Uzon. A választásnál szavaznak, minden egyházban, a presbiterok, mely szavazatokat bepecsételt levélben a sept. 17-én tartandó egyházmegyei közgyűlésre tartoznak beadni. A képviselők dija, tekintve egyházaink anyagi viszonyait, csak 25 ./ huszonöt forintban állapított meg. Ez, az igaz, hogy a mai viszonyok között alig fedezi az utiköltséget; de hisszük, hogy a képviselők nem tekintik a fizetést, hanem az ügy magasztosságát egyházunk érdekében, s inkább ez fogja lelkesíteni, mint az anyagi érdek.

Fuskás Lajos,

ref. pap.

* *
Megütközéssel olvassuk e tudósítást, mert az augusztusi nagy gyűlést követett kis gyűlése az ig tanácsnak, egy benyújtott előterjesztés alapján, azon óhajtságának adott kifejezést, hogy a sepsii egyházmegye fölterjesztésére hozott határozat expedálása a szeptemberi nagy gyűlésig felfüggesztendő, mert a határozat, esetleg, reassummálás tárgyát fogja képezni. Az előterjesztésből ugyanis, utólagosan arról győződött meg az ig. tanács, hogy az alap, melyre a nagy gyűlés határozatát fekteté, nem eléggé megbízható s nyomósabb utánvizsgálást igénylő. Ez alapot a névkönyvi statisztikai adatok képezték, a melyeknek hitelességéhez kétség fér. Midőn a szeptemberi nagy gyűlésben e kérdés tüzetes tárgyalás alá kerül, közölni fogjuk az előterjesztést egész terjedelmében; most csak példa okáért említjük meg, hogy egész 1871 ig Sepsii-Szt.-György népessége 1400 1500 közt variál s 1871-ben egyszerre fölszaporodik 2670-re !!
Egyik vagy másik adat hamis, mert hogy egy egyház népes-

sége egy év alatt csaknem megkétszereződjék, az nem lehet. Ugyancsak a sepsii tractusban, Brassó lélekszáma 1872-ben 801, s már 1874-ben állandó 1200 s változó 616: 1875-ben pedig az egész népesség 2000-re emelkedik! Eltekintve azonban ezektől, a kérdésnek van egy nagy fontosságú elvi oldala, s ez abban áll, hogy — igénytelen nézetünk szerint — az ig. tanács, mint végrehajtó hatóság, jogkörét tullepi, midőn az egyházkerületi közgyűlés létszámát önhatmulag alterálja, akár szaporítás, akár apasztás által.

E jog kizárólag a törvényhozó hatalomé, mely az alap-törvényben intézkedett tagjainak létszámáról, s numerusokban fejezte ki azt, hogy melyik egyházmegye hány képviselő választásra jogosult. A sepsii tractusnak tehát, a közelebről tartott közgyűléshez kellett volna e tárgyban folyamodni, s az előtt mutatni ki a jogalapot, melyre épít. Annak pedig, hogy az ig. tanács engedélyt adott az eddiginél több képviselő választására, esetleg az a következése lehet, hogy ha a közgyűlés ez eljárást nem hagyja helybe, s az öt képviselőt nem igazolja, az egyházmegye a jövő közgyűlésen képviselő nélkül marad. A szeptemberi ig. tanácsi gyűlés alkalmával e tárgyra még visszatérünk. Szerk.

K Ü L F Ö L D.

Anglia.

(A bibliatársaság évi ünnepélye.)

A britt és külföldi bibliatársaság Londonban tartotta meg ünnepét, az ősz lord Shaftesbury elnöklöte mellett. Jelen volt a canterburyi érsek, 8 püspök s számos lord és parlamenti tag. A jelentés a bibliaterjesztés örvendetes sikerét constatálja. A török tartományokban 28,000 biblia és bibliarész osztatott szét. Oroszországban katonai hivatalnokok támogatták a hadseregben a bibliai terjesztését, s egy tisz 700 példányt vett katonái számára. Franciaországban 62 colporteur működött s egy város polgármestere minden áron biblia-hordozó akart lenni, s csak a közönség kérésére maradt meg hivatalában. Az 1878-iki párisi világkiállításra már helyiség nézetelt ki annak közelében, biblia árulás czéljából, s némely biblia-kiadás magán a tárlaton is szerepelni fog. Hivatalos ellenállásra a biblia-terjesztés csak Csehországban talált, hol confiscálták a bibliákat, és Spanyolországban, névszerint Minorca szigetén s Madrid fővárosban, hol két tanító megbüntettetett, s az ügynök czégre eltávolítottatott azon okból, hogy ez a protestans istentiszteletnek nyilvános hirdetése; mindazonáltal a biblia terjesztés itt is nagyobbodik. Portugáliában, Svédországban, Chinában kevesebb adatott el, mint az előbbi években; különösen Chinában a biblia ingyenes kiosztása megszüntettetett, mert tapasztalták, hogy ez a biblia becsét csak alább szállítja. Perzsiában és Japánban jelentékeny haladást tettek. Braziliában a lakók betegsége, szegénysége és lesülyedettsége akadályul szolgáltak. Észak-Amerikában a társaság kitüntetést nyert a Philadelphiában kiállított bibliákért, Mexikóban számos irat adatott el, de nem minden ellenszegülés nélkül. Két colporteur egy városban csak nehezen menekülhetett a

csöcselék elől, s egy más város felé vett újokban 6 katolikus által támadtattak meg, kik irataikat s bibliáikat a legközelebbi városban elégették, s magokat is csak néhány odaérkező utazó mentette meg a kötél általi haláltól. Puelában a felsőség hiúsított meg egy összeesküvést a protestánsok ellen. A bizottmány pénzt, papirt és kész bibliákat szavazott meg a missziók, más társaságok és magánkérvényezők számára; iskolákat, kórházakat, kivándorlókat, katonákat, matrózokat stb. látott el bibliakkal, s a Walesben elhorított, de kimenekült munkások mindenikének egy-egy szentiratot ajándékozott. Egy szónok az ünnepélyen a bibliaterjesztés egész tényét a sötét föld mélyébe temotett emebányászok kimenekülésével hasonlította össze. A bibliatársaság, „a társaságok királynője“ 2,670,742 bibliát és bibliarészt küldött a világba. A bevételek 4.139,580 márkára rugtak (a „rosz idők“ miatt 300 ezerrel kevesebb, mint 1875-ben) melynek csaknem fele az eladott könyvek árából, a többi adományokból gyűlt be. Katolicus tartományokban, hol a protestans kiadások nem engedtetnek meg, a fordítás a vulgata szerint történik, mely hiányai tévedései daczára is jobb a semminél.

Első szónok, a canterburyi érsek volt. Ha, mondá, né-mely keresztények a bibliát veszélyesnek is tartják s azért idegen nyelv alá akarják rejteni, s ha a bibliai tartalom magyarázatai s alkalmazásai különbözök is, de nincs keresztény, ki a bibliát ne tartsa Isten igéjének. Hozzá ragaszkodni fogalásatartja minden protestans lelkésznek, s ebben áll minden evangelicus kereszténynek közös alapja. A modern hitotlenség sem árthat a bibliának; s a mig csak használják és tartják, addig semmi kritizálás és hibáztatás kárt nem tehet benne. Nem kell azért új fordításoktól sem félni. Minél pontosabban vizsgálják a bibliát, annál fényesebben fog elismertetni mint Isten igéje, mint életben-halálban egyetlen vigaszunk. Az ind államférfiu, Sir William Muir összehasonlítja a biblia erkölcs tanát a mohamedán koránéval. Bármennyi jót tartalmazzon is ez, de mindenüvé rabszolgaságot, soknejüségét s a nők elnyomatását viszi be; mig ellenben a bibliát a merre jár, keresztény családi boldogság, erkölcsileg tiszta, sehol másutt nem található nemi viszony kíséri. Némelyek inkább úgy fogják fel a bibliát, mint valami theologiai tankönyvet, csupa nehéz, az értelem előtt megfoghatatlan, kételyt s tagadást ébresztő tanokkal. E helyett azonban tekintsünk már egyszer azon gyakorlati tettelekre és tanításokra is melyeket a biblia, magán- és társas életre vonatkozólag tartalmaz, s melyek által a család, állam stb. életében oly messzeható változásokat készített volt elő. Egy más szónok azt említette föl, hogy a biblia 210 nyelvre van lefordítva, s kiszámította, hogy a mult évben átlag minden perc alatt 15 irás terjesztetett el. Mások ismét arra hívták föl a figyelmet, hogy ott a hol a biblia leginkább olvastatik, mint különösen Angliában és Skóciában, ott a vasárnapokat is leginkább megülik. A fekete néger püspök Crowther, Afrikából, elbeszélte, hogy minő babonás véleménynel vannak az ottani mahomedánok az arab bibliák iránt, melyből leveleket szakitnak ki, s azokat varázsszer gyanánt mellükön viselik s a titokteljes levelekkel még kereskedést is üznek. Cousins misszionarius Madagaskárból, a madagas biblia történetéről tesz jelentést, mely 1828-ban fordítottatott le, s 1830-ban az új-1835-ben pedig az ó-testamentum nyomtatott ki. A misszionariusoknak ezután bekövetkezett üldözése alkalmával, ezek a meglévő készletet földbe ásták, a bennszülött keresztények pedig példányaikat a falak, hasadékok, fák közé rejtették, mig a kegyetlen királynő meghalt. 1874-ben egy egymárkos kiadás rendeztetett, s most 700 iskolában 45,000 gyermek olvassa Isten igéjét.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HIREK.

Kolozsvár, aug. 28.

— A fétiszt püspök ur, szept. 2-án Nagy-Enyedre megy, a papi szigorlatokra s 8-án vizsgálati körútjára indul, a dézsi egyházmegyébe.

— A nagy-enyedi egyházmegye e hó 28-án közgyűlést tartott, Tordán. Főtárgyát a képviselőkre beérkezett szavazatok számba vétele képezte. A gerendi és harasztosi választókerületekben gr. Thoroczkai Miklós és Gáspár János nyertek többséget. A tordai kerület négy egyháza közül kettő (Új-Torda és Túr) Kállai Lajos, új-tordai lelkészre szavazott; kettő (Ó-Torda és Csány) az eddigi képviselőre, Szentkirályi Gáborra. Ha az illető lelkészek kellő időben beküldötték volna a jelentést, a törvény értelmében, sorshuzás döntött volna. Tetszett azonban a csányi lelkésznek, t. Sebestyén Áron urnak, azt a gyanus hanyagságot követni el, hogy a beküldéssel elkészt s a tudósítás csak a gyűlés után kerülvén az esperes kezébe, Kállai Lajos enunziáltatott, mint többséget nyert képviselő. Kérdés: egy lelkész hanyagsága egy községnek törvényszerűen gyakorlott jogát nullifikálhatja-e? Az ig. tanács fog e tárgyban dönteni. Még sajtáságosabb eset fordult elő a n. enyedi választó-kerület szavazataival. Mint közelebbi számunkban jelzők, kilencz egyházközsége közül négy Szilágyi Farkasra, öt m. Zeyk D. urra szavazott. Történt azonban, hogy a gombási egyházközség választásáról (Zeyk D-re szavazott) beküldött jelentés szövegében e kifejezés helyett: „*egyházkerületi képviselő*“, tollhibából „*egyházmegyei képviselő*“ iratott. Daczára annak, hogy az egész csak a leíró tévedése, mert a presbiterium, mely nem *megyei* hanem *kerületi* képviselő választásra hivatott egybe s az esperesi leiratot végig hallgatva, tényleg arra is szavazott, — a gyűlés többsége kapott ez alkalmon s e tollhibát az egyház szavazatát semmisnek jelentette ki s így négy szavazat maradván négygyol szemben, a megejtett sorshuzás Szilágyi Farkas javára ütött ki. B. Komény István főgondnok, ez eljárással szemben, különvéleményt jelentett be s így e kérdés is az ig. tanács elhatározása alá kerül, annyival is inkább, mert alaptörvényünk értelmében valamely szavazat érvényessége s általában a képviselőválasztások ügyében, dönteni nem az egyházmegyei közgyűlésnek, hanem az ig. tanácsnak, esetleg az egyházkerületi közgyűlésnek jogkörébe tartozó.

Jellemző epizód a képviselő-választások történetéből. A nagy-enyedi egyházmegyéből a következő curiosumról értesítnek „Egyházmegyei közgyűlésünk a képviselők megválasztását aug. 12-ére esetleg 19-ére, tűzte ki, azon meghagyással, hogy a lepecsételt szavazatok 21-ére beküldendők a választó-kerület központi elnökéhez. A nagy-enyedi választó kerületben, melynek központi elnöke t. Szilágyi Farkas úr, aug. 12-én végbe ment a választás nyolcz egyházközségben, s ezek között E.-Enyed, N.-Enyed, Miriszló, Décese, szavaztak Szilágyi Farkasra; Gombás, Csombord, Kapud, Sz.-Király-Ujfalva egyesült egyházak m. Zeyk Dániel úrra. Hátra volt még az utolsó döntő egyházközség, Lőrinczróve, melyben a választás végrehajtására az esperes Málnási Károly újfalvi rendes lelkészt, mint oda beszolgáltót bizta meg. Málnási, betegsége miatt, meg nem jelenhetvén, *Makkai Domokos* tanár úr, mint a lőrinczróveci egyházközség inspector curatora, kiszállott a helyszínére s közhírré tette, hogy a választás 19-én fog végbe menni. A dolog rendje a lett volna, hogy az esperes úr kéressék föl mint illetékes, intézkedni Málnási helyettesítéséről. Történt azonban, hogy Makkai úr felszólítására, *Sándor János*, miriszlói lelkész, és egyházm. közügyigazgató, szabadsígot vett magának az idő rövidsége okán, utólagos jóváhagyás reményében, ma-

gának esperesi hatalmat vindikálni, s a választás végrehajtására, dr. Bartók György, n.-enyedi lelkész urat, megbízni. Ez illetéktelen mandatummal dr. Bartók é: Makkai úrnak, megjelentek Lőrinczróvén, s istentisztelet tartása után dr. Bartók, az egybehívott presbiteriumnak bemutatván magát, mint hivatalos kiküldött, Makkai úr tartott beszédet s kilátásba helyezve, hogy egyházi s iskolai célra segílyt fognak kapni a nagy-enyedi egyháztól, sőt a fétiszt. püspök úr közbenjárásával az államsegélyből is részesülni fognak, megválasztandó képviselőül t. Szilágyi Farkas urat melegen ajánlotta. A jelenvolt presbiteriek azonban egyhangulag oda nyilatkoztak, hogy ők képviselőül m. Zeyk Dániel urat ohajlják. E nem várt nyilatkozatra dr. Bartók úr, kijelentve hogy tévedés forog fönn, mert a választásnak nem az nap, hanem 21-én kell történni, Makkai úrral együtt ott hagyta a hivatot a faképnél. A presbiteriek ámulatokban mit tehettek volna egyebet, mint hogy panaszos fölterjesztést intéztek az esperes urhoz, a velük üzött tréfáról, s kérték választásuk helybenhagyását. Az esperes ur azonban, miután dr. Bartók és Makkai exmissiója nem tőle eredett. eljárásukat semmisnek tekintve, a választás végre hajtására Málnásit ujjal felhívta, azon hozzáadással, hogy akadályoztatása esetében, helyettesítse magát. Bekő Mózes, kapudi lelkészrel. A választás megejtetvén, az egyházközség újra Zeyk D. urra szavazott, s így a kortes expedíció vakot vetett. Ehez se kell commentár.

— A választásokról még a következő értesítéseket vettük: Az *erdővidéki* egyházmegyében újra választattak az eddigi képviselők, Bartha János, Nagy Lajos és Nagy János urak. A *kolozsvári*ban hasonlóképp maradtak a régiok: dr. Jenői Victor, Szabó Károly s a tanítók részéről Benedek József. A *gy.-félérvári*ban id. Pogány Károly helyett, ki egy szavazatot kapott, megválasztott vajasdi Szilágyi Sándor, birtokos úr; a tanítók részéről újra Tokos Sándor. A *szilágysszónokiban* az összeszámítás még nincs bevégezve, de eddigelő bizonyosnak tekinthető Nagy László, Kis Albert, Fábíán Dániel lelkészek, továbbá ügyvéd Kis Lajos és törvényszéki hivatalnok Mezei Albert urak megválasztása. A *kolozs-kalotai egyházmegyében* megválasztattak: ifj. Zeyk Károly, Lészai Gyula, Gyarmathy Zsigmond, világiak, Ignác Károly és Timár Lajos lelkészek.

A szerkesztő postája.

Horváth Istvánnak, Bükös. Legrövidebb idő alatt eligazítom.

Révai Pálnak, N-Baczen. Félni nem kell, de ügyelni szükséges.

Legújabb prot. egyházi munka!

F. augusztus végén jelenik meg kiadásomban

NÉPSZERŰ HALOTTI BESZÉDEK.

Irta: Fábíán Dániel.

Első kötet. Bolti ára 1 frt 40 kr.

Előfizetési ára e hó végéig — az összeg bérmentes beküldése mellett — bérmentes szétküldéssel csak 1 frt 30 kr.

Budapest, 1877. aug. 15.

PETRIK GÉZA könyvkereskedése.

IV. Kecskeméti utca 2. sz.

Kézi és fali
térképek,
ATLASZOK,
Földgolyók.

 ISKOLAI KÖNYVEK.

Szótárak,
NYELVTANOK
és
társalgási könyve

A
bekövetkezendő tanév alkalmával van szerencsém
tudósítani

a n. érd. tanár, tanító és nevelő urakat, tanuló ifjúságot,
egyáltalában

ERDÉLY ISKOLAVILÁGÁT

hogy könyvkereskedésben, mely újabb időben megint nagyobb kiterjedést
nyert, úgy, hogy ma már mint Erdély legnagyobb könyvesar-
noka egyedül áll, mindenféle

iskolai könyvek, tankönyvek és taneszközök

egyetemek, gymnasiumok, képezdék, ipar- és polgári
iskolák, elemi- és néptanodák, valamint magánintézetek
számára nagy készletben tartatnak és folyvást

kaphatók.

A nagyobb megrendeléseket annál is inkább kérem idején beküldeni,
hogy a kivánt példányok száma iránt tájékozhassem magamat folytonos
megrendeléseimnél, főleg pedig, hogy a megküldésben késedelem ne történjék.

Tömeges megrendeléseknél, pontos szolgálat, előnyös
feltételek és jutányos árak biztositása mellett tiszte-
letpéldányokat, saját kiadásaimból pedig ingyen-példányokat
bocsátok a t. megrendelők rendelkezésére, szegényebb
sorsu tanulók számára.

 Czim- és árjegyzékekkel az iskolai köny-
vekről, ugy nemkülönbén bárminemű könyvjegyzékekkel kivá-
natra azonnal és ingyen szolgállok,

STEIN JÁNOS,

könyv-, mű- és zenemű kereskedése.

Római és hellen
remekirók,
szótárral és jegyzetekkel
ellátva.

 ISKOLAI KÖNYVEK.

Rajz és szépírás-minták.
Vizfestéshez
való színnyomatu
minták.

Stein Jánosnál Kolozsvárt.

Stein Jánosnál Kolozsvárt.